

VILNIAUS UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
KRIMINALISTIKOS IR
BAUDŽIAMOJO PROCESO KATEDRA

Dieninės studijų formos
V kurso baudžiamosios justicijos
studijų atšakos studentės
Ingos Titovos

MAGISTRO DARBAS
PROCESO GREITUMO PRINCIPAS
BAUDŽIAMAJAME PROCESĖ

Vadovas: lekt. dr. Remigijus Merkevičius
Recenzentas: doc. dr. Gintaras Goda

Vilnius
2007

TURINYS

Ižanga	3
I. Proceso greitumo principo samprata ir reikšmė baudžiamajame procese	6
II. Proceso greitumo principo turinys baudžiamajame procese	11
1. Protingo termino skaičiavimas	13
2. Konkrečios bylos sudėtingumas	18
3. Pareiškėjo veikla bei elgesys bylos tyrimo metu	24
4. Valdžios institucijų elgesys ir iniciatyva tiriant bylą	28
III. Proceso greitumo principo įgyvendinimas Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse	32
1. Ikiteisminio tyrimo terminai	32
2. Teisminio nagrinėjimo terminai	39
3. Proceso greitumo principo nesilaikymo teisiniai padariniai	41
4. Supaprastintas baudžiamasis procesas	51
4.1 Teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo procesas	48
4.2 Pagreitintas procesas	52
Išvados	60
Santrauka	61
Summary	62
Panaudotų šaltinių sąrašas	63

IŽANGA

Temos aktualumas. Ginant žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus, kuo greičiau, išsamiau nustatyti tiesą baudžiamojoje byloje yra neabejotinas baudžiamojo proceso teisės tikslas. 2003 m. gegužės 1 d. Lietuvoje įsigaliojęs naujasis Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas¹ (toliau tekste – BPK), kaip pirmasis Lietuvos teisės istorijoje nacionalinis kodifikuotas įstatymas, reglamentuojantis nusikalstamų veikų tyrimą ir baudžiamųjų bylų nagrinėjimą teisme, įnešė į Lietuvos baudžiamąjį procesą nemažai naujovių. Rengiant naująjį Lietuvos baudžiamojo proceso įstatymą, buvo stengiamasi atsižvelgti į baudžiamojo proceso vystymosi tendencijas Europos valstybėse, suderinti įstatymo nuostatas su Europos žmogaus teisių teismo (toliau tekste – Teismas arba Strasbūro teismas) praktika bei parengti tokį baudžiamojo proceso kodeksą, kuris kiek įmanoma labiau atitiktų šiuolaikinės teisinės valstybės poreikius. Naujajame BPK nemažai dėmesio skiriama proceso greitumo principo², kurio tikslas yra maksimaliai greitas baudžiamosios bylos ištyrimas ir išnagrinėjimas, įgyvendinimo užtikrinimui. Pažymėtina, jog šio principo įgyvendinimas yra neatsiejamas nuo žmogaus teisių apsaugos reikalavimų užtikrinimo, tad baudžiamojo proceso įstatymo rengėjams buvo ypatingai svarbu įtvirtinti tokias baudžiamojo proceso įstatymo nuostatas, kurios leistų išlaikyti šių tikslų pusiausvyrą ir užkirsti kelią kitų principų, saugančių žmogaus teises, pažeidimams. Tačiau net ir praėjus beveik ketveriems metams nuo naujojo BPK įsigaliojimo, tebevyksta tiek teorinės, tiek praktinės diskusijos dėl baudžiamojo proceso greitumo principo turinio, nustatymo kriterijų, santykio su kitais baudžiamojo proceso principais ir pan. Šio baudžiamojo proceso principo ir su juo susijusių diskusijų aktualumą didina ir tai, jog asmens teisė į greitą procesą yra numatyta ir 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje (toliau tekste – Konvencija arba EŽTK), kurios 6 straipsnio pirmojoje dalyje teigiama, jog “...kai yra sprendžiamas ... jam pareikšto kokio nors baudžiamojo kaltinimo klausimas, toks asmuo turi teisę, kad bylą per įmanomai trumpiausią laiką viešumo sąlygomis teisingai išnagrinėtų ... teismas.” Šią Konvenciją 1995 m. balandžio 27 d. ratifikavo Lietuvos

¹ Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341

² Teisinėje literatūroje šis principas įvardijamas skirtingai: teisė į bylos nagrinėjimą per įmanomai trumpiausią laiką, teisė į protingą proceso trukmę, teisė, kad procesas netruktų nepagrįstai ilgą laiką ir pan. Tačiau visų šių sąvokų esmė yra ta pati.

Respublika³, tuo pripažindama Europos žmogaus teisių teismo jurisdikciją bei įsipareigodama vykdyti jo priimtus sprendimus.

Lietuva susiduria su ikiteisminio tyrimo bei teismo nagrinėjimo proceso terminų problema, kuri Teismo įvardijama kaip „sistemine“ visų valstybių problema, labai apkraunanti Teismą⁴. Tarp kitų valstybių, kaip dažnai su šia problema susiduriančias, galima išvardinti Italiją, Prancūziją, Lenkiją, Graikiją. Nors Lietuvos Respublika ir nėra įvardijama kaip valstybė dažnai pažeidžianti Konvencijos nuostatas užtikrinančias asmenų teisę į greitą procesą, tačiau tai, jog Lietuvos Respublika yra pralaimėjusi ne vieną bylą Strasbūro teisme būtent dėl to, jog, Teismo nuomone, nesugebėjo užtikrinti asmens teisės į kiek įmanoma greitesnį bylos ištyrimą ir išnagrinėjimą, leidžia daryti išvadą, kad įgyvendinant šį baudžiamojo proceso principą kol kas dar kyla nemažai praktinių problemų.

Darbo tikslas bei tyrimo dalykas. Šio darbo tikslą nulėmė proceso greitumo principo aktualumas tiek teoriniu, tiek praktiniu baudžiamojo proceso teisės aspektu. Pagrindinis šio magistro darbo tikslas – išanalizuoti proceso greitumo esmę, turinį, reikšmę baudžiamajame procese bei santykį su kitais baudžiamojo proceso principais. Remiantis baudžiamojo proceso teisės moksline literatūra, Lietuvos teisės aktais bei teismų praktika, o taip pat Konvencijos nuostatomis ir Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencija, buvo siekiama išskirti pagrindinius proceso greitumo principo kriterijus bei įvertinti, ar BPK principinės nuostatos šiuos kriterijus atitinka, ar yra numatytos pakankamos priemonės šio principo įgyvendinimo užtikrinimui. Darbe atkreipiamas dėmesys ir į baudžiamųjų bylų supaprastintą procesą, jo formas, kaip į baudžiamojo proceso institutus, iš dalies padedančius įgyvendinti proceso greitumo principą, vertinama, kaip Lietuvos ikiteisminio tyrimo pareigūnai, prokurorai bei teismai laikosi šio principo reikalavimų. Taip pat aptariama kokios pasekmės gali kilti tuo atveju, kai nesilaikoma proceso greitumo principo ir trumpai kalbama apie asmens pažeistų teisių gynimą.

Darbo naujumas, originalumas. Kadangi nuo naujojo BPK įsigaliojimo Lietuvoje prabėgo dar ne tiek daug laiko, mokslinės literatūros, analizuojančios proceso greitumo principą būtent naujojo Lietuvos baudžiamojo proceso kontekste, nėra daug. Šia tema yra rašę šie Lietuvos teisės teoretikai: D. Jočienė, L. Štarienė, G. Goda, P. Kuconis, R. Jurgaitis ir kt. Tačiau atkreiptinas dėmesys, jog dauguma šių darbų nagrinėja minėtą baudžiamojo

³ Valstybės žinios, 1995, Nr. 37-913

⁴ Jočienė D., Čilinskas K. Žmogaus teisių apsaugos problemos tarptautinėje ir Lietuvos Respublikos teisėje. Vilnius: UAB „Petro ofsetas“, 2004; P.213.

proceso principą daugiau praktiniu aspektu, ypatingai atsižvelgiant į Europos žmogaus teisių teismo praktiką, teorinei šio klausimo pusei neskiriant tiek daug dėmesio.

Šiame darbe stengiamasi ne tik išnagrinėti esamą literatūrą bei Teismo praktiką nagrinėjamu klausimu, bet ir pateikti pasiūlymus kaip efektyviau užtikrinti proceso greitumo principo įgyvendinimą.

Pagrindiniai darbo metodai. Šis darbas, taikant dogmatinį, loginį, lyginamąjį, interviu bei sisteminės analizės metodus, skirtas išnagrinėti proceso greitumo esmę, turinį, reikšmę baudžiamajame procese, santykį su kitais baudžiamojo proceso principais bei išskirti pagrindinius šio principo kriterijus, suformuotus Europos žmogaus teisių teismo praktikos.

Pagrindiniai darbo šaltiniai. Tiriant šio magistro darbo objektą bei siekiant užsibrėžtų tikslų, buvo remiamasi Lietuvos Respublikos ir tarptautiniais teisės aktais, baudžiamojo proceso teisės teorine literatūra, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo jurisprudencija, taip pat ypatingą dėmesį skiriant Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencijai šioje srityje.

I. PROCESO GREITUMO PRINCIPO SAMPRATA IR REIKŠMĖ BAUDŽIAMAJAME PROCESSE

Analizuojant greitumo principo baudžiamajame procese esmę, pirmiausia būtų tikslinga trumpai aptarti, kas yra teisės principas ir kokia jo reikšmė baudžiamajame procese. Anot baudžiamojo proceso teisės vadovėlio autorių, baudžiamojo proceso principai – tai idėjos, pamatinės nuostatos, lemiančios visų baudžiamojo proceso teisės normų turinį ir nusikalstamų veikų tyrimo bei baudžiamųjų bylų nagrinėjimo tvarką, parodančios baudžiamojo proceso institutų esmę ir paskirtį⁵. Baudžiamojo proceso principai įtakoja tiek šio proceso teisės normų turinį, tiek jų taikymą bei aiškinimą, t.y. visos baudžiamojo proceso teisės normos turi sudaryti tokią vientisą visumą, kuri atitiktų baudžiamojo proceso principų esmę ir paskirtį, o teisės normos turi būti taikomos taip, kad nepažeistų baudžiamojo proceso įstatyme numatytų proceso principų. Todėl baudžiamojo proceso įstatymo normos turi būti taikomos tokiu būdu, kad būtų užtikrintas proceso greitumo principas viso proceso metu.

Kaip jau minėta, 2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojusiu naujuoju BPK siekta dviejų pagrindinių tikslų. Pirma, stengtasi nustatyti optimalias procesines taisykles, leidžiančias maksimaliai greitai ištirti ir išnagrinėti baudžiamąją bylą. Antra, kodekse buvo būtina skirti pakankamai dėmesio žmogaus teisių apsaugos reikalavimams užtikrinti. Siekiant šių tikslų būtina išlaikyti pusiausvyrą⁶. Taigi, kaip matyti, vienas iš įstatymo leidėjo tikslų buvo įtvirtinti baudžiamojo proceso įstatymuose greitumo principą, taip pat nuostatas, užtikrinančias principo įgyvendinimą, tačiau tuo pačiu numatyti ir būtinas teisės normas, apsaugančias pagrindines žmogaus teises ir laisves nuo galimų pažeidimų dėl besąlygiško proceso greitumo principo taikymo. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas taip pat yra pabrėžęs šio baudžiamojo proceso principo svarbą, pažymėjęs, kad proceso vilkinimas – tai prasilenkimas su teisinės ir demokratinės valstybės principais. Tai bene dažniausiai pasitaikanti problema, kuri atima iš asmens galimybę tinkamai apginti savo teises teisme. Tinkamas teisės į teismą per kuo trumpiausią laiką taikymas padeda užtikrinti ne formaliai, o turiningai įgyvendinti teisingumą, puoselėti žmogaus teisėtus lūkesčius⁷.

⁵ Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 47

⁶ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I - IV dalys. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P. 6

⁷ Čepas A. *ir kt.* Žmogaus teisės Lietuvoje. Vilnius: Naujos sistemos, 2005. P. 34

Proceso greitumo principas yra priskiriamas tarpšakinių principų grupei, t.y. šis principas yra bendras visoms procesinėms teisės šakoms⁸. Be abejo, šis principas kiekviename iš procesų turi savo specifiką, tačiau pagrindinė principo idėja, esmė visais atvejais išlieka ta pati. Konkrečiai baudžiamajame procese proceso greitumo principas įpareigoja siekti, kad nuo nusikalstamos veikos padarymo iki jos išaiškinimo ir sankcijos pritaikymo praeitų kuo mažiau laiko⁹.

Tiesiogiai proceso greitumo principas yra įtvirtintas EŽTK 5 straipsnio 3 dalyje, 6 straipsnio 1 dalyje, BPK 1, 2 straipsniuose, 44 straipsnio 5 dalyje, 176 bei 215 straipsniuose. Paminėtina, kad netiesiogiai nuostatas proceso greitumo principo įgyvendinimui įstatymų leidėjas yra įtvirtinęs ir kituose BPK straipsniuose (BPK 60, 172, 174, 231, 240 ir kt.). Taip pat šis principas numatytas ir Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 10 straipsnio 2 dalies b punkte (numatyta, kad suimti kaltinamieji nepilnamečiai laikomi atskirai nuo pilnamečių ir jų bylos per kuo trumpiausią laiką pateikiamos teismui, kad šis priimtų sprendimą), 14 straipsnio 3 dalies c punkte (numatyta asmens, kaltinamo nusikaltimo padarymu, teisė būti teisiuam be nepateisinamo delsimo), Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnio 2 dalyje (čia kalbama apie kiekvieno asmens teisę, kad byla būtų išnagrinėta per priimtina laiką) bei kituose tarptautiniuose dokumentuose

EŽTK 5 straipsnio 3 dalis numato, jog kiekvienas sulaikytasis ar suimtasis turi būti skubiai pristatomas teisėjui ar kitam pareigūnui, kuriam pagal įstatymą priklauso teisė vykdyti teismines funkcijas, ir turi teisę per priimtina laiką į teisminį nagrinėjimą arba paleidimą iki teismo, o 6 straipsnio 1 dalis numato, jog nustatant kiekvieno asmens pilietines teises ir pareigas ar jam pareikštą baudžiamąjį kaltinimą, jis turi teisę, kad jo byla būtų nagrinėjama per įmanomai trumpiausią laiką lygybės ir viešumo sąlygomis pagal įstatymą sudaryto nepriklausomo ir nešališko teismo. BPK 44 straipsnio 5 dalyje įtvirtinta nuostata, pagal kurią kiekvienas nusikalstamos veikos padarymu kaltinamas asmuo turi teisę, kad jo byla per kuo trumpiausią laiką lygybės ir viešumo sąlygomis teisingai išnagrinėtų nepriklausomas ir nešališkas teismas. Anot BPK komentaro autorių, BPK 44 straipsnis yra tarsi savotiškas žmogaus teisių katalogas, savo turiniu atitinkantis EŽTK 5, 6, 8 straipsnių nuostatas ir kitas tarptautines normas. Dauguma komentuojamo straipsnio nuostatų, kaip ir

⁸ Administraciniam, baudžiamajam bei civiliniam procesams.

⁹ Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 62

įprasta tarptautiniuose dokumentuose, skirtos įtariamojo ir kaltinamojo teisėms garantuoti¹⁰. Čia derėtų atkreipti dėmesį į tai, jog kalbant apie proceso greitumo principą ne tik minėto BPK straipsnio, bet viso BPK kontekste, šis principas užtikrina ne vien tik įtariamojo ir kaltinamojo teises, kaip įprasta manyti. Proceso greitumu yra suinteresuoti ir kiti proceso dalyviai bei visuomenė. Nukentėjusysis yra suinteresuotas, kad kuo greičiau būtų atlyginta jam nusikalstama veika padaryta žala ar nuostoliai, o taip pat nukentėjęs asmuo turi pagrįstą interesą, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų kaip įmanoma greičiau nubaustas ir jam būtų pritaikytos baudžiamajame įstatyme numatytos atitinkamos sankcijos. Valdžios institucijų suinteresuotumas dėl kiek įmanoma greito baudžiamojo proceso yra sąlygotas to fakto, jog kuo didesnis laiko tarpas praeina nuo nusikalstamos veikos padarymo iki baudžiamosios bylos išsprendimo, tuo sudėtingiau ikiteisminio tyrimo metu surinkti duomenis, reikšmingus baudžiamosios bylos tyrimui bei teisminiam nagrinėjimui, bei užtikrinti sėkmingą baudžiamosios bylos baigtį, t.y. tiesos byloje nustatytą ir teisingą kalto asmens nuteisimą ar nekalto asmens išteisinimą. Todėl vienareikšmiškai galima teigti, kad baudžiamojo proceso greitumu yra suinteresuoti visi baudžiamojo proceso dalyviai.

Visos BPK 44 straipsnyje įtvirtintos žmogaus teisės yra suformuluotos maksimaliai panašiai į EŽTK vartojamas formuluotes, todėl suteikia galimybę Lietuvos baudžiamajame procese plačiai remtis Europos žmogaus teisių teismo praktika, o faktas, kad Lietuvos Respublika yra ratifikavusi EŽTK ir pripažįsta Europos žmogaus teisių teismo jurisdikciją, aiškinant BPK numatytą žmogaus teisių turinį negalima nukrypti nuo Europos žmogaus teisių teismo suformuotos praktikos ir išaiškinimų šioje srityje.

BPK 1 straipsnyje proceso greitumo principas yra įtvirtintas per viso baudžiamojo proceso paskirtį apskritai. Šiame straipsnyje numatyta, jog baudžiamojo proceso paskirtis yra ginant žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus greitai, išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas. Tai, jog šis proceso greitumo principas įtvirtintas jau pačiame pirmame baudžiamojo proceso įstatymo straipsnyje kaip vienas iš baudžiamojo proceso paskirties aspektų, tik dar labiau pabrėžia šio baudžiamojo proceso principo svarbą. Proceso greitumo principo esmė yra siekimas, jog kelias nuo nusikalstamos veikos iki jos atskleidimo ir sankcijos pritaikymo būtų kuo trumpesnis, tačiau vėlgi nepamirštant žmogaus teisių apsaugos užtikrinimo. BPK komentaro

¹⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I - IV dalys. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P. 86

autoriai akcentuoja, jog teisinėje valstybėje nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui, kuriam ketinama skirti baudžiamąsias teises sankcijas, turi būti suteikiamos garantijos, kad baudžiamasis procesas vyks nešališkai, toks asmuo nepatirs nepagrįstų suvaržymų ir turės galimybę gintis nuo jam reiškiamų kaltinimų. Garantijos turi būti suteikiamos ir kitiems į procesą įtrauktiems asmenims: nukentėjusiems, civiliniams ieškovams bei atsakovams, jų atstovams. Tai reiškia, kad kiekvienas baudžiamasis procesas nuo pat jo pradžios iki pabaigos turi vykti tik griežtai laikantis žmogaus teisių apsaugos reikalavimų. Greitumo reikalavimas įpareigoja teisėsaugos pareigūnus bei teismus visus procesinius veiksmus atlikti ir sprendimus priimti kaip įmanoma greičiau, tačiau ne žmogaus teisių suvaržymo sąskaita. Ikiteisminį tyrimą atliekantys pareigūnai privalo stengtis, kad ikiteisminio tyrimo metu reikšminga medžiaga būtų renkama, o surinkta medžiaga būtų perduota teismui kaip įmanoma greičiau. Teismas savo ruožtu privalo stengtis kiekvienoje byloje kuo greičiau priimti sprendimą¹¹. Taigi, proceso greitumo principas negali būti taikomas nepriklausomai ir atsietai nuo kitų esminių baudžiamojo proceso principų ir siekiant, kad procesas vyktų kuo sparčiau pareigūnai negali ignoruoti pareigos išsamiai iširti visas bylos aplinkybes.

Nagrinėjamas baudžiamojo proceso principas įstatymų leidėjo įtvirtintas ir BPK 2 straipsnyje, kuriame numatyta, jog prokuroras ir ikiteisminio tyrimo įstaigos kiekvienu atveju, kai paaiškėja nusikalstamos veikos požymių, privalo pagal savo kompetenciją imtis visų įstatymų numatytų priemonių, kad per trumpiausią laiką būtų atliktas tyrimas ir atskleista nusikalstama veika. Jei BPK 1 straipsnyje kalbama apie būtinybę kaip galima greičiau vykdyti visą procesą, tai komentuojamas straipsnis apibrėžia tik vieną, pirmąją baudžiamojo proceso stadiją – ikiteisminį tyrimą. Šiame straipsnyje nustatoma, kad už šią stadiją atsakingi pareigūnai nuolatos privalo siekti, kad ikiteisminis tyrimas vyktų kiek įmanoma sparčiau.

Proceso greitumo principas yra svarbus veiksnys ne tik bylos tyrimo kokybei užtikrinti, bet padeda efektyviau realizuoti teisingumo uždavinį – priartina nuosprendžio priėmimą bei bausmės paskyrimą kaltam asmeniui, kartu sustiprina baudžiamosios represijos individualų ir bendrąjį prevencinį poveikį¹².

Apibendrinant galima teigti, kad proceso greitumo principas – tai viena iš prielaidų teisingumą baudžiamosiose bylose įgyvendinti mažiausiomis procesinėmis sąnaudomis.

¹¹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I - IV dalys. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P. 11

¹² Kazlauskas M., Goda G. Supaprastintos procesinės formos problema baudžiamojo proceso teisėje // Teisė. Nr. 29. 1995; P.23.

Svarbu, kad šis principas būtų įgyvendinamas ne procesinių sprendimų kokybės sąskaita, bet priešingai, keliant jų teisėtumą ir pagrįstumą. Procesų greitumo principas turi užtikrinti, kad visi baudžiamojo proceso veiksmai nuo nusikalstamos veikos padarymo iki jos išaiškinimo ir už ją atsakingiems asmenims baudžiamosios atsakomybės paskyrimo praeitų kuo trumpesnis laiko tarpas, nepaliekant galimybės vilkinti baudžiamąjį procesą ir nepažeidžiant asmenų įstatymų saugomų interesų bei teisių. Tokiam procesui užtikrinti įstatymo leidėjas nustato teisės normas, kurios tiesiogiai ir netiesiogiai įtvirtina proceso greitumo principą, ir jų laikymasis gali užtikrinti greito proceso tikslus. Baudžiamojo proceso greitumo principas yra vienas esminių ir pagrindinių principų visame procese, padedantis užtikrinti baudžiamojo proceso paskirtį. Greitas baudžiamasis procesas apsaugo įtariamąjį (kaltinamąjį) nuo ilgo nežinojimo apie savo likimą, kad asmuo nepatirtų psichologinės įtampos, įvairių neigiamų išgyvenimų. Todėl teisė į bylos išnagrinėjimą per įmanomai trumpiausią laiką yra įvardijama kaip viena iš labai svarbių įtariamojo (kaltinamojo) teisių. Tačiau nereiktų pamiršti, jog baudžiamojo proceso greitumo principas užtikrina ne tik įtariamojo (kaltinamojo), bet, kaip jau minėta, ir kitų baudžiamojo proceso dalyvių interesus. Be to, greitai tiriant ir nagrinėjant bylas patenkinamas visuomenės interesas, kad teisingumas būtų įvykdomas ir teisinė santarvė, kiek tai yra įmanoma, būtų atkurama praėjus kuo mažiau laiko nuo nusikalstamos veikos padarymo. Bausmės tikslai geriausiai pasiekiami, kai ji skiriama greitai po nusikalstamos veikos padarymo, nes kai nuo nusikaltimo padarymo iki asmens patraukimo baudžiamajon atsakomybėn praeina ilgas laikotarpis, laikytina, kad yra nutrūkęs ryšys tarp padaryto nusikaltimo ir baudžiamosios atsakomybės. Be to, kuo procesas trunka trumpiau, tuo didesnė tikimybė, kad byloje bus priimtas teisingas sprendimas – bėgant laikui įrodinėjimo procesas tampa sudėtingesnis: asmeniniai įrodymai gali netekti įrodomosios reikšmės, pavyzdžiui, dėl apklausiamų asmenų nesugebėjimo praėjus laikui prisiminti reikšmingas bylos detales; daiktai gali sugesti, gali kilti problemų juos saugant ir pan.¹³. Todėl baudžiamojo proceso greitumo principas ir yra vienas svarbiausių ir esminių garantų tinkamam baudžiamojo proceso paskirties įgyvendinimui.

¹³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I - IV dalys. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P. 11

II. PROCESO GREITUMO PRINCIPO TURINYS BAUDŽIAMAJAME PROCESE

Išsiaiškinus, kokia yra baudžiamojo proceso greitumo principo esmė ir reikšmė, būtų tikslinga paanalizuoti, koks yra šio principo turinys ir kaip jis praktiškai pasireiškia proceso metu. Čia reiktų pastebėti, jog jokiame teisės akte (tiek Lietuvos Respublikos, tiek tarptautiniame) nėra konkrečiai numatyta maksimalių viso baudžiamojo proceso terminų. Niekur nėra numatyta, ką reiškia išnagrinėti bylą „greitai“, „per įmanomai trumpiausią laiką“. Lietuvos baudžiamojo proceso įstatymas taip pat nenustato konkrečių terminų viso baudžiamojo proceso trukmei, pagal kuriuos galima būtų vienareikšmiškai konstatuoti, jog yra pažeistas baudžiamojo proceso greitumo principas. BPK yra įtvirtinti tik tam tikri terminai atskiriems baudžiamojo proceso veiksams, pavyzdžiui, nustatyti skundų padavimo ir jų išsprendimo terminai, suėmimo kaip kardamosios priemonės paskyrimo ir pratęsimo terminai, bylos perdavimo nagrinėti teisiama jame posėdyje ir pan. Remiantis BPK 215 straipsnio nuostata, jog jei per šešis mėnesius po pirmosios įtariamojo apklausos ikiteisminis tyrimas nebaigiamas, įtariamasis, jo atstovas ar gynėjas gali paduoti skundą ikiteisminio tyrimo teisėjui dėl ikiteisminio tyrimo vilkinimo, darytina išvada, jog įstatymų leidėjo nuomone įprastai ikiteisminis tyrimas turėtų būti užbaigiamas per šešių mėnesių terminą ir ilgiau jis gali trukti tik dėl pagrįstų priežasčių¹⁴. Reiktų pripažinti, kad tokia įstatymų leidėjo pozicija yra logiška, nes būtų tikrai sudėtinga numatyti konkretų baudžiamojo proceso trukmės terminą, kuris visais atvejais be išlygų galėtų būti vertinamas kaip proceso greitumo principo pažeidimas. Baudžiamojo proceso trukmės pagrindumas priklauso individualiai nuo konkrečios bylos, konkrečių aplinkybių, bylos dalyvių iniciatyvos ar jos nebuvimo, todėl tiek pat laiko užtrukęs baudžiamasis procesas vienoje byloje galėtų būti traktuojamas kaip nepagrįstai ilgai trunkantis, o kitoje – kaip atitinkantis proceso greitumo principo reikalavimus. Jokių konkrečių terminų, per kuriuos turėtų būti išnagrinėtos vienos ar kitos rūšies bylos, nėra nustatęs ir Strasbūro teismas. Anot Teismo, koks laikas galėtų būti priimtinas, priklauso nuo kiekvienos konkrečios bylos faktinių aplinkybių. Pavyzdžiui, Strasbūro teismas yra konstatavęs teisės į bylos išnagrinėjimą per įmanomai trumpiausią laiką pažeidimą *König v. Germany* byloje: Vokietijos administracinis teismas nesugebėjo užbaigti bylos pirmoje instancijoje per 10 metų, taip pat *Eckle v. Germany* byloje, kai

¹⁴ Šios priežastys plačiau aptariamos kitame darbo skyriuje.

baudžiamasis procesas dėl ūkinių nusikaltimų truko 17 metų. Tokį pat sprendimą priėmė Strasbūro teismas ir *Zimmerman-Steiner v. Switzerland* – pagal faktines aplinkybes nesudėtingos baudžiamosios bylos nagrinėjimas Šveicarijos Federaciniame Teisme truko trejus metus ir didžiąją laiko dalį dėl didelio teismo apkrovimo byloje nieko nebuvo daroma, o taip pat *Deumeland v. Germany* byloje – procesas socialiniame teisme truko 10 metų 7 mėnesius ir 4 savaites. Ir priešingai, *Buchholz v. Germany* byloje Konvencijos pažeidimo konstatuota nebuvo, nors procesas dėl atleidimo iš darbo per tris instancijas truko beveik 5 metus¹⁵.

Tačiau vis dėlto bent jau baudžiamojo proceso praktikoje turėtų egzistuoti tam tikros principinės nuostatos, maksimos, kuriomis remiantis būtų galima konstatuoti, pažeistas proceso greitumo principas ar ne. Kadangi Europos žmogaus teisių teismas gauna nemažai peticijų, kuriose pareiškėjai teigia esą jų atžvilgiu buvo pažeista teisė į greitą bylos išnagrinėjimą EŽTK 6 straipsnio 1 dalies arba 5 straipsnio 3 dalies prasme, ši problema Europos žmogaus teisių teismo yra įvardijama kaip „sisteminė“ visų valstybių problema¹⁶, todėl sprenddamas bylas, Teismas jau yra suformulavęs atitinkamus kriterijus šio principo pažeidimų nustatymui. Šiame skyriuje, remiantis Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencija, konkrečiomis bylomis (tiek Lietuvos, tiek užsienio pareiškėjų) išskiriami ir aptariami proceso greitumo principo kriterijai.

Remdamasis patirtimi nagrinėjant pareiškėjų peticijas dėl teisės į greitą bylos išnagrinėjimą pažeidimų, Europos žmogaus teisių teismas yra išskyręs tris pagrindinius kriterijus, pagal kuriuos yra vertinama, padarytas pažeidimas ar jo nėra. Šiuos suformuotus kriterijus išskiria ir dr. Danutė Jočienė viename savo straipsnių: tai konkrečios bylos sudėtingumas, pareiškėjo veikla bei elgesys bylos tyrimo metu, taip pat valdžios institucijų elgesys ir iniciatyva tiriant bylą¹⁷. Galima paminėti dar vieną kriterijų, kuriuo remiamasi konstatuojant pažeidimą, numatytą EŽTK 6 straipsnio 1 dalyje dėl protingo termino nesilaikymo, tai bylos reikšmė ir padariniai skundo pateikėjui¹⁸. Pavyzdžiui, jei asmuo yra

¹⁵ *Bernatonis J. ir kt. Žmogaus teisės ir laisvės. Lietuvos Respublikos įstatymų ir 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos suderinamumo problemos. Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimo leidykla, 1995. P. 138*

¹⁶ *Jočienė D., Čilinskas K. Žmogaus teisių apsaugos problemos tarptautinėje ir Lietuvos Respublikos teisėje. Vilnius: UAB „Petro ofsetas“, 2004. P. 213*

¹⁷ *Jočienė D. Lietuvos Respublikos pralaimėtos bylos Europos žmogaus teisių teisme: teisinės pamokos ir ateities perspektyvos // Justitia. Nr. 3-4, 2002*

¹⁸ *Gomien . D., Harris D., Zwaak. L. Law and Practice of the European Convention on Human Rights and the European Social Charter. – Council of Europe Publishing, 1996.*

suintas, yra apribotos teisės į jo nuosavybę, asmuo serga mirtina liga ar pan. ir jo byla tęsiasi neprotingai ilgą laiką, tai jam tokio pažeidimo reikšmė sustiprėja ir padariniai dažniausiai stipriai paveikia žmogaus teisių spektrą. Tačiau kalbant apie baudžiamąsias bylas, ši kriterijų, nustatant teisės į greitą procesą pažeidimą, Teismas išskiria retai. Todėl šiame darbe šis kriterijus atskirai nebus išskirtas. Nagrinėdamas kiekvieną bylą, kurioje pareiškėjas teigia, jog pažeista jo teisė į bylos išsprendimą per įmanomai trumpiausią laiką, dažniausiai teismas vertina konkrečios bylos aplinkybes remdamasis pirmais trim išskirtais kriterijais ir tuomet sprendžia, ar yra pagrindas pripažinti, jog pažeistas proceso greitumo principas. Prieš detaliau analizuojant kiekvieną iš minėtų kriterijų, reikia aptarti dar vieną svarbų aspektą, t.y. kaip skaičiuojama atskiro baudžiamojo proceso trukmė, koks momentas yra laikomas baudžiamojo proceso pradžia ir pabaiga. Akivaizdu, kad tik nustačius konkrečią baudžiamojo proceso trukmę, galima vertinti, ar ji atitinka baudžiamojo proceso įstatymų reikalavimus.

1. Protingo termino skaičiavimas

Strasbūro teismas daugiausia peticijų gauna dėl nepagrįstai ilgos proceso trukmės. Pagal Teismo duomenis nuo 1999 iki 2006 metų vien dėl Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies pažeidimo, susijusio su proceso trukme, Teismas priėmė 2563 peticijas, taip pat dėl Konvencijos 5 straipsnio 3 dalies, irgi susijusios su proceso trukme, buvo priimta 1561 peticijų. Palyginus su visomis Teismo priimtomis peticijomis, nuo 1999 iki 2006 metų, kurių viso buvo 6691, tai proceso trukmės problema yra didžiausia ir dažniausiai pažeidžiama. Dėl to kyla klausimai kokie terminai turi būti vertinami ir ar jie atitinka kiekvieno asmens teisę, kad „...jo byla būtų nagrinėjama per protingą laiką...“.

Vertinant, ar konkretus baudžiamasis procesas atitiko įtariamojo/kaltinamojo teisę į bylos išsprendimą per įmanomai trumpiausią laiką, pirmiausia turi būti nustatyta, kiek laiko truko baudžiamasis procesas to asmens atžvilgiu. Todėl būtina įtvirtinti tam tikras baudžiamojo proceso trukmės skaičiavimo nuostatas, pagal kurias numatoma, nuo kurio momento baudžiamasis procesas yra prasidėjęs ir kada jis laikomas baigtu.

Remiantis Lietuvos baudžiamojo proceso įstatymu, baudžiamasis procesas konkretaus asmens atžvilgiu laikomas prasidėjusiu nuo tada, kai tas asmuo tampa įtariamoju dėl tam tikros nusikalstamos veikos ar veikų padarymo. Darytina išvada, kad pagal Lietuvos įstatymus baudžiamasis procesas konkretaus asmens atžvilgiu laikomas prasidėjusiu nuo pranešimo apie įtarimą pateikimo asmeniui momento. Šio procesinio akto įteikimo

įtariamajam tvarka bei turinys yra numatyti BPK 187 straipsnyje. Šiame straipsnyje nurodoma, kad prieš pirmąją apklausą įtariamajam turi būti pasirašytinai įteiktas pranešimas apie įtarimą, kuriame turi būti nurodyta nusikalstama veika ir baudžiamasis įstatymas, numatantis tą nusikalstamą veiką, taip pat išvardintos įtariamojo teisės. Nuo šio procesinio akto pateikimo momento asmeniui atsiranda pagrindas taikyti visus suvaržymus, kurie numatyti baudžiamojo proceso įstatyme įtariamojo atžvilgiu. Be to, šiuo veiksmu yra užtikrinama įtariamojo teisė žinoti, kuo jis yra įtariamasis, įtariamasis yra informuojamas apie kitas jo turimas teises¹⁹. Reiktų pažymėti, kad jei asmuo yra sulaikomas BPK 140 straipsnio pagrindu, t.y. užkluptas darant nusikalstamą veiką ar tuoj po to, kai jis nusikalstamą veiką padarė, įtariamuoju jis tampa nuo sulaikymo momento, o procesiškai tai užfiksuojama asmens laikino sulaikymo protokole. Tačiau įstatyme yra numatyta ikiteisminio tyrimo pareigūnų pareiga tokiu atveju per įmanomai trumpiausią laiką apklausti įtariamąjį, o prieš tokią apklausą asmeniui turi būti įteiktas pranešimas apie įtarimą. Darytina išvada, kad pagal Lietuvos baudžiamojo proceso įstatymą baudžiamojo proceso konkretaus asmens atžvilgiu pradžia yra atitinkamai arba pranešimo apie įtarimą pateikimo momentas arba momentas, nuo kurio asmuo yra laikinai sulaikomas kaip įtariamasis BPK 140 straipsnio pagrindu.

Europos žmogaus teisių teismas yra suformavęs kiek kitokią baudžiamojo proceso konkretaus asmens atžvilgiu pradžios skaičiavimo praktiką. Pagal EŽTK 6 straipsnio 1 dalį asmeniui yra užtikrinama teisė į bylos nagrinėjimą per įmanomai trumpiausią laiką nuo baudžiamojo kaltinimo pareiškimo momento. Kaltinimo bei kaltinamojo sąvoką Strasbūro organai aiškina autonomiškai, t.y. nepriklausomai nuo atskiros šalies nacionalinės teisės²⁰. Byloje *Deweere v. Belgium*²¹ Europos žmogaus teisių teismas atskleidė baudžiamojo kaltinimo sąvokos turinį apibūdinamas kaltinimą kaip oficialių kompetentingos institucijos pranešimą apie įtarimą, jog asmuo padarė nusikalstamą veiką. Teismas vienareikšmiškai pripažįsta, jog jei asmuo gauna oficialių kompetentingų institucijų pranešimą apie įtarimą padarius tam tikrą nusikalstamą veiką, nuo šio momento pradedamas skaičiuoti bylos nagrinėjimo per įmanomai trumpiausią laiką terminas, kitaip dar vadinamas protingas (*reasonable*) terminas. Tačiau remdamasis patirtimi nagrinėjant peticijas dėl teisės į greitą procesą pažeidimų, Teismas yra praplėtęs šią sąvoką ir papildęs ją tam tikru faktiniu

¹⁹ Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 318

²⁰ Goda G. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos ir Lietuvos Konstitucijos tiesioginio taikymo problemos // Teisės problemos Nr.3 1995m. P.12.

²¹ Europos žmogaus teisių teismo 1980 m. vasario 29 d. sprendimas byloje *Deweere v. Belgium*. Series A. No.

kriterijumi, t.y. įtariamojo padėtimi, kuri yra stipriai paveikta. Kitaip tariant, teismas pripažįsta, kad protingo termino pradžia gali būti ir anksčiau nei asmeniui pateikiamas oficialus įtarimas dėl tam tikros nusikalstamos veikos padarymo. Minėtoje *Deweer v. Belgium* byloje, remiantis Belgijos prokuroro procesiniu sprendimu, buvo nutarta laikinai uždaryti pareiškėjo parduotuvę – atsižvelgta į tai, jog jis padarė tam tikro teisės akto dėl kainų pažeidimą. Prokuroro sprendime buvo numatyta uždaryti parduotuvę konstatuojant tokio pažeidimo sunkumą, tačiau pažymėta, jog skirti laisvės atėmimo bausmę tokiam asmeniui nėra pagrindo. Pareiškėjo atžvilgiu baudžiamasis procesas nebuvo pradėtas. Atsižvelgdamas į šias aplinkybes Europos žmogaus teisių teismas vis dėlto pareiškė, jog nuo to momento, kai buvo priimtas sprendimas uždaryti parduotuvę, pareiškėjui grėsė baudžiamasis kaltinimas, kaip numatyta EŽTK 6 straipsnyje. Šiuo atveju teismas pripažino, kad pareiškėjo padėtis nuo prokuroro sprendimo uždaryti parduotuvę buvo pakankamai stipriai paveikta dėl to, kad jam grėsė baudžiamasis kaltinimas ir todėl būtent nuo minėto prokuroro sprendimo dienos buvo konstatuota protingo termino EŽTK 6 straipsnio 1 dalies prasme pradžia. Šią poziciją Europos žmogaus teisių teismas įtvirtino byloje *Eckle v. Germany*²². Šioje byloje Teismas pridėjo reikalavimą, išsiaiškinti, ar buvo iš esmės paveikta įtariamojo padėtis, o šią poziciją dar kartą partvirtinto vėlesnėje *Foti v. Italy* byloje nurodydamas, jog kaltinimas gali pasireikšti ir kitomis priemonėmis, kuriomis išreiškiamas įtarimas, ir kurios gali stipriai paveikti įtariamojo padėtį. Remiantis Strasbūro teismo praktika, kaltinimu, kaip numatyta Konvencijos 6 straipsnyje, paprastai laikomas oficialus pranešimas asmeniui, jog prieš jį pradėtas baudžiamasis persekiojimas, kompetentingos institucijos prašymas pateikti įrodymus, asmens banko sąskaitų užšaldymas ir pan. <...> *Be to, orderio išdavimas, asmens ar patalpų krata taip pat prilygsta padėčiai, kai asmens padėtis yra stipriai paveikta*²³. Kaip dar vieną pavyzdį galima paminėti bylą *Šleževičius v. Lithuania*²⁴. Šioje byloje pareiškėjui baudžiamoji byla dėl finansinių pažeidimų, sudarančių piktnaudžiavimą tarnyba, buvo iškelta 1996 m. sausio 24 dieną, ir kaip šio fakto pasekmė nenustatyta 1996 m. sausio mėnesio dieną šios bylos kontekste buvo areštuotos pareiškėjo banko sąskaitos. Kaltinimai dėl piktnaudžiavimo tarnyba pareiškėjui buvo pateikti tik 1996 m. spalio 10 d. Vyriausybės nuomone, laikotarpis, kuris šioje byloje turėjo būti įvertintas,

²² Europos žmogaus teisių teismo 1982 m. liepos 15 d. sprendimas byloje *Eckle v. Germany*. Series A. No. 51

²³ *Štarienė L.* Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio taikymo sritis: civilinių teisių ir pareigų bei baudžiamojo kaltinimo klausimai // *Jurisprudencija*. T. 78(70). 2005. P. 61

²⁴ Europos žmogaus teisių teismo 2001 m. lapkričio 13 d. sprendimas byloje *Šleževičius v. Lithuania*. Pareiškimo Nr. 55479/00

prasidėjo tik tada, kai pareiškėjui pirmą kartą buvo pateikti kaltinimai, t.y. 1996 m. spalio 10 d. Tačiau teismas čia pritarė pareiškėjo pozicijai, kad laikotarpis turėtų būti skaičiuojamas nuo 1996 m. sausio 24 d., kai prokuroras iškėlė baudžiamąją bylą dėl įtarimų, kad pareiškėjas padarė finansinius pažeidimus. Pareiškėjo banko sąskaitos buvo areštuotos tuoj po šio sprendimo priėmimo. Todėl Teismas mano, kad 1996 m. sausio 24 d. pareiškėjo situacija buvo paveikta tiek, kad tai prilygo „kaltinimui“ Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies prasme, ir kad laikotarpis, kuris turi būti įvertintas, prasidėjo tą dieną.

Todėl, remiantis Europos žmogaus teisių teismo išnagrinėtomis bylomis, galima būtų išskirti dar vieną kriterijų, kuriuo remiantis vertinamos konkrečios bylos ir protingo termino skaičiavimo pradžia. Šį kriterijų galima įvardinti kaip esminį poveikį įtariamojo padėčiai. Strasbūro teismas yra nustatęs, kad „esminiu poveikiu“ laikytini tokie veiksmai: arešto, gyvenamosios vietos ar asmens kratos sankcionavimas ir kiti panašūs apribojimai. Tačiau šis kriterijus netaikomas ikiteisminio tyrimo pareigūnų, liudytojų apklausos ir kitų veiksmų, kuriais nedaromas tiesioginis poveikis asmeniui, atžvilgiu²⁵. Darytina išvada, kad Europos žmogaus teisių teismas, spręsdamas, nuo kada turėtų būti pradedamas skaičiuoti protingas bylos nagrinėjimo terminas, konkrečioje byloje didžiausią dėmesį skiria faktiniam momentui, t.y. nuo kada įtariamojo padėtis buvo pakankamai stipriai paveikta, nuo kada jis patyrė tokio laipsnio savo teisių suvaržymus, kurie galėtų prilygti baudžiamojo kaltinimo EŽTK 6 straipsnio prasme pareiškimui.

Privataus kaltinimo bylų atveju protingo termino skaičiavimas prasideda nuo tos dienos, kai nacionalinis teismas priėmė nukentėjusiojo skundą ar jo teisėto atstovo pareiškimą. Taip pat Teismas gali atsižvelgti ir į veiksmus, kurie buvo atliekami byloje iki to momento, kai Teismas priėmė pareiškimą, pavyzdžiui, ar nebuvo pereita iš valstybinio kaltinimo į privatų. Į šį terminą taip pat įeina ir bylų peržiūrėjimas apeliacine tvarka²⁶.

Nustačius, nuo kurio konkretaus bylos momento pradedamas skaičiuoti protingas proceso terminas EŽTK 6 straipsnio prasme, tolesnis žingsnis yra nustatyti vertinamo laikotarpio pabaigos momentą. Juo yra laikoma apkaltinamojo, išteisinamojo nuosprendžio priėmimas ar baudžiamosios bylos nutraukimas baudžiamojo proceso įstatymų numatyta

²⁵ *Gomien D.* Trumpas Europos žmogaus teisių konvencijos vadovas. Vilnius: Europos Tarybos informacijos ir dokumentacijos centras, 1995. P. 29

²⁶ Article 6 of the European Convention on Human Rights. The right to a fair trial / By. A. Grotian, Council of Europe Press, Publishing and Documentation Service. Strasbourg, 1994. ISBN 92-871-2324-1 P.37.

tvarka²⁷, kadangi nuo šio momento išsprendžiamas įtariamąjo/kaltinamojo teisinio statuso klausimas. Čia reikia pažymėti, kad įtariamasis/kaltinamasis gali būti absoliučiai tikras dėl šio klausimo išsprendimo galutinumo tik tada, kai sprendimas yra priimtas aukščiausioje instancijoje ir nebėra galimybės jo apskūsti arba kai yra pasibaigę baudžiamojo proceso įstatyme įtvirtinti tokio sprendimo apskundimo terminai ir per juos sprendimas nebuvo apskūstas. Tokiu atveju laikoma, kad asmuo žino galutinį verdiktą ir jo motyvaciją²⁸. Nagrinėjamu klausimu egzistuoja dvi nuomonės dėl baudžiamojo proceso pabaigos. Viena nuomonė yra ta, jog baudžiamasis procesas yra baigtas ir proceso trukmės skaičiavimas baigiamas, kai vienas iš minėtų sprendimų yra priimamas apeliacinės instancijos teisme, kita – kad baudžiamasis procesas yra baigtas tik tada, kai joje išnaudota galimybė paduoti kasacinį skundą ir vienas iš minėtų sprendimų yra priimtas kasacinėje instancijoje. Šiuo atveju labiau pagrįsta atrodytų pastaroji pozicija, kadangi nepasinaudojus kasacijos galimybe arba nepasibaigus terminams, per kuriuos tokia galimybė gali būti pasinaudojama, asmuo, kurio atžvilgiu, priimami minėti sprendimai, negali būti visiškai tikras dėl galutinės savo padėties baudžiamajame procese. Tokia asmens nežinojimo/netikrumo situacija tęsiasi tol, kol pasibaigia terminai, per kuriuos galima paduoti kasacinį skundą, arba tol, kol pasinaudojus kasacijos galimybe kasacinės instancijos teismas nepriima galutinio sprendimo baudžiamojoje byloje. Todėl darbo autorei priimtinesnė pozicija, jog baudžiamojo proceso galutinis pasibaigimas turėtų būti sietinas su kasacijos galimybės išnaudojimu arba su terminų paduoti kasacinį skundą pasibaigimo momentu, jei toks skundas nėra paduodamas. Nors apeliacinės instancijos teismo nuosprendis įsiteisėja nuo jo paskelbimo dienos, tačiau vis dar išlieka galimybė į jo apskundimą kasacine tvarka. Pagal BPK 382 straipsnį kasacinės instancijos teismas, išnagrinėjęs kasacinę bylą, gali panaikinti nuosprendį, jeigu jis nebuvo apskūstas apeliacine tvarka, ir perduoti bylą iš naujo nagrinėti pirmosios instancijos teismui; gali priimti nutartį panaikinti apeliacinės instancijos nuosprendį ar nutartį ir palikti galioti pirmosios instancijos teismo nuosprendį ar nutartį su pakeitimais ar be jų; taip pat gali panaikinti apeliacinės instancijos nuosprendį arba nutartį ir perduoti bylą iš naujo nagrinėti apeliacine tvarka arba pats gali pakeisti nuosprendį. Taigi, nors po apeliacinės instancijos nuosprendis ir yra įsiteisėjęs, tačiau dar nėra galutinis ir neskundžiamas. Tai reiškia, kad kaltinamasis vis dar yra laukimo ir nežinojimo būsenoje, taip pat jo padėtis vis dar gali būti paveikta. O kasacinės

²⁷ *Van Dijk P., Van Hoof G. J. H. Theory and Practice of the European Convention on Human Rights.* Boston: Kluwer Law and Taxation Publishers, 1990. P. 330

²⁸ ten pat. P. 331

instancijos sprendimas yra galutinis ir neskundžiamas. Taigi, manytina, kad laiko tarpas kuris trunka aukščiausioje instancijoje turėtų būti įskaičiuojamas į bendrą proceso trukmės laiką. Kaip pavyzdį galima pateikti *Barfuss prieš Čekijos Respubliką* bylos atvejį, kurioje Teismas teigia, kad proceso trukmė, kuri turi būti įvertinta, baigėsi Aukštesniajam teismui priėmus galutinį sprendimą²⁹. Panaši situacija atsispindi ir byloje *Jakumas prieš Lietuvą* kur teigiama, kad terminas, kuris turi būti vertinamas, baigėsi, kai Aukščiausiasis Teismas atmetė kasaciją. Tai reiškia, kad laikotarpis baigėsi tik po kasacinės instancijos nutarties priėmimo.

Nagrinėjant protingo proceso termino skaičiavimo aspektą EŽTK 6 straipsnio prasme, negalima nepaminėti dar vieno svarbaus principo – *competentio ratione temporis*. Remiantis šiuo principu, Europos žmogaus teisių teismas negali konstatuoti EŽTK pažeidimo, jei jis buvo padarytas iki Konvencijos įsigaliojimo atitinkamoje valstybėje, prieš kurią yra paduodama peticija. Visos valstybės, ratifikavusios EŽTK, įsipareigoja garantuoti asmenims konvencijoje įtvirtintas teises ir laisves būtent nuo tos dienos, kai EŽTK įsigalioja konkrečioje valstybėje. Lietuvos Respublikos atveju EŽTK įsigaliojimo data yra 1995 m. birželio 20 d. Todėl, skaičiuodamas protingą proceso terminą EŽTK 6 straipsnio prasme, Europos žmogaus teisių teismas į šį terminą negali įtraukti įvykių, atsiradusių iki Konvencijos įsigaliojimo Lietuvai dienos, t.y. iki 1995 m. birželio 20 d. ir būtent ši diena laikoma protingo proceso termino pradžios momentu. Pavyzdžiui, bylose *Meilius prieš Lietuvą*, *Kuvikas prieš Lietuvą*, *Girdauskas prieš Lietuvą* terminas buvo skaičiuojamas būtent nuo konvencijos įsigaliojimo Lietuvoje. Tačiau sprendamas klausimą, ar konkretaus baudžiamojo proceso trukmė atitiko EŽTK 6 straipsnio reikalavimus į bylos nagrinėjimą per įmanomai trumpiausią laiką, teismas turi teisę atsižvelgti į tai, kokioje stadijoje buvo nagrinėjama byla minėtą dieną bei kokie procesiniai veiksmai minėtai dienai buvo atlikti toje byloje. Teismas taip pat pasisakydamas apie laiką kuris turi būti įvertintas, nurodė, kad laikotarpiai, kurių metu pareiškėjas slapstėsi nuo teisingumo, neįtraukiami į bendrą proceso trukmę, pavyzdžiui, byloje *Smirnova prieš Rusiją* Teismas tokio laikotarpio neįskaičiavo į proceso trukmę.

2. Konkrečios bylos sudėtingumas

Konkrečios bylos sudėtingumas, kaip jau minėta aukščiau, yra vienas iš Europos žmogaus teisių teismo suformuotų kriterijų, pagal kuriuos konkrečioje byloje yra vertinamas proceso

²⁹ Europos žmogaus teisių teismo sprendimų santraukos // Teismų praktika. Nr. 22. 2004;

trukmės pagrįstumas t.y. sprendžiama ar pažeista pareiškėjo teisė į bylos išnagrinėjimą per įmanomai trumpiausią laiką. Kai kuriose bylose šis kriterijus dar vadinamas kaip bylos kompleksiskumas. Šio kriterijaus esmė yra tai, jog Europos žmogaus teisių teismui pripažinus, kad byla yra sudėtinga ar kompleksiška, tai gali būti vertinama kaip tam tikras valstybės atsakovės „pasiteisinimas“ dėl ilgos tos bylos tyrimo ir nagrinėjimo trukmės. Pažymėtina, kad konkrečių požymių, pagal kuriuos konstatuojama, byla yra sudėtinga ar ne, Europos žmogaus teisių teismas nėra išskyręs, tai daroma nagrinėjant konkrečias tam tikros bylos aplinkybes. Toliau pateikiami keli Europos žmogaus teisių teisme nagrinėtų bylų pavyzdžiai, kuriose teismas yra pasisakęs dėl nagrinėjamos bylos sudėtingumo. Pateikiamos kai kurių bylų faktinės aplinkybės su tikslu nurodyti kiek trunka atskiri procesiniai veiksmai ar kiek laiko truko byla vienoje ar kitoje nacionalinių teismų instancijoje.

Byloje *Šleževičius v. Lithuania*³⁰ Europos žmogaus teisių teismas konstatavo, jog byla gali būti vertinama kaip sudėtinga dėl, *inter alia*, jos pobūdžio, t. y. dėl Vyriausybės vadovo neva padarytų finansinių pažeidimų. Šioje byloje pareiškėjui, tuo metu ėjusiam Lietuvos Respublikos Ministro Pirmininko pareigas, buvo iškelta baudžiamoji byla dėl finansinių pažeidimų, sudarančių piktnaudžiavimą tarnyba. Dar vienoje byloje *Girdauskas v. Lithuania*³¹ Europos žmogaus teisių teismas irgi pasisakė, kad byla gali būti vertinama kaip sudėtinga dėl, *inter alia*, neva padarytų nusikaltimų pobūdžio, t.y. dėl pareiškėjo padaryto finansinio pažeidimo.

Remiantis šiais pavyzdžiais, darytina išvada, kad byla Europos žmogaus teisių teismo gali būti pripažinta sudėtinga, jei tiriamas ir nagrinėjamas finansinio pobūdžio teisės pažeidimas. Tačiau bylos pobūdis nėra vienintelis kriterijus, pagal kurį vertinamas nagrinėjamos bylos sudėtingumas.

Byloje *Grauslys v. Lithuania*³² teismas konstatavo, jog sukčiavimo byla gali būti vertinama kaip sudėtinga dėl, *inter alia*, finansinio pareiškėjui ir kitiems kaltinamiesiems pareiktų kaltinimų pobūdžio. Šioje byloje pareiškėjas, kaip privačios įmonės komercijos direktorius, buvo įtartas sukčiavimu. Baudžiamoji byla pareiškėjui buvo iškelta 1995 m. spalio 4 d. ir nuo tos dienos prasidėjo laikotarpis, kuris turi būti įvertintas. Kadangi iki tos dienos, kai vyko nagrinėjimas Europos žmogaus teisių teisme, nebuvo priimtas joks

³⁰ Europos žmogaus teisių teismo 2001 m. lapkričio 13 d. sprendimas byloje *Šleževičius v. Lithuania*. Pareiškimo Nr. 55479/00

³¹ Europos žmogaus teisių teismo 2003 m. gruodžio 11 d. sprendimas byloje *Girdauskas v. Lithuania*. Pareiškimo Nr. 70661/01

³² Europos žmogaus teisių teismo 2000 m. spalio 10 d. sprendimas byloje *Grauslys v. Lithuania*. Pareiškimo Nr. 36743/97

pirmosios instancijos nuosprendis, teismas konstatavo, kad iki tos dienos procesas jau trunka penkerius metus. Nors Teismas ir pritarė Vyriausybės pozicijai, kad ši sukčiavimo byla buvo itin sudėtinga, konkrečiai dėl to fakto, kad bylos medžiagą sudarė penkiolika tomų, šioje byloje buvo pateikti keturi kaltinimai keturiems kaltinamiesiems dėl įvairių nusikalstamų veikų, padarytų nuo 1993 m. iki 1995 m., tiriant bylą buvo atlikta dvylika ekspertizių ir apklausti 67 liudytojai, tačiau vis dėlto buvo konstatuotas EŽTK 6 straipsnio 1 dalies pažeidimas, nes procesas iki šios dienos truko per ilgai ir neatitiko “įmanomai trumpiausio laiko” reikalavimo.

Byloje *Meilus v. Lithuania*³³ Europos žmogaus teisių teismas nusprendė, jog byla gali būti vertinama kaip sudėtinga dėl, *inter alia*, kaltinamųjų skaičiaus (penki) ir inkriminuojamų nusikaltimų pobūdžio, t.y. finansinio aplaidumo (klaidos), tariamai padaryto pareiškėjo. Šioje byloje pareiškėjas tapo įtariamuoju baudžiamojoje byloje dėl sukčiavimo, vėliau jam buvo pateikti kaltinimai iš penkių punktų, įskaitant sukčiavimą bei išėikvojimą. Šioje byloje 1994 m. lapkričio mėnesį pareiškėjas tapo įtariamuoju baudžiamojoje byloje dėl sukčiavimo. 1994 m. lapkričio 29 d. jo bute buvo atlikta krata. 1996 m. rugpjūčio 14 d. pareiškėjui buvo pateikti kaltinimai iš penkių punktų, įskaitant sukčiavimą ir išėikvojimą. Byloje buvo dar keturi kaltinamieji. 1998 m. spalio 15 d. Kauno miesto apylinkės teismas pripažino pareiškėją kaltu pagal keturis punktus. Jis buvo nuteistas penkeriems metams laisvės atėmimo. Pareiškėjui padavus apeliacinį skundą, 1999 m. kovo 22 d. Kauno apygardos teismas pakeitė nuosprendį pareiškėjui, kiek tai buvo susiję su žala, kurią jis turėjo atlyginti. Bausmė pareiškėjui buvo nepakeista. Pareiškėjui padavus kasacinį skundą, 1999 m. rugsėjo 30 d. Aukščiausiasis Teismas panaikino pirmos instancijos teismo apkaltinamąjį nuosprendį ir apeliacinės instancijos nutartį dėl gausių nacionalinio baudžiamojo proceso nuostatų pažeidimų. Byla buvo grąžinta Kauno miesto apylinkės teismui nagrinėti iš naujo. 1999 m. spalio 25 d. Kauno miesto apylinkės teismas grąžino bylą prokuratūrai papildomam tyrimui atlikti. Nenustatytą dieną parengtinis tyrimas buvo užbaigtas, o peticijos nagrinėjimo Europos žmogaus teisių teisme metu byla dar buvo nagrinėjama pirmos instancijos teisme. Teismas nurodė, kad, nors pareiškėjas tapo įtariamuoju baudžiamojoje byloje 1994 m. lapkričio mėnesį, laikotarpis, kuris turi būti įvertintas, prasidėjo tik 1995 m. birželio 20 d., kai Konvencija įsigaliojo Lietuvos atžvilgiu, tačiau Teismas pastebėjo, kad teismo procesas iki šiol nebaigtas ir trunka daugiau kaip aštuonerius metus ir tris mėnesius. Ir nors buvo

³³ Europos žmogaus teisių teismo 2003 m. lapkričio 6 d. sprendimas byloje *Meilus v. Lithuania*. Pareiškimo Nr. 53161/99

pripažinta, kad byla yra sudėtinga, tačiau Vyriausybė turėjo pateisinti tokį ilgą laiko tarpą nuo bylos proceso pradžios. Kadangi to padaryta nebuvo, Teismas konstatavo, kad ši situacija nepriimtina Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies požiūriu.

Akivaizdu, kad aptariamam atveju bylos sudėtingumą lėmė ne vien jos pobūdis, bet ir didelis įtariamųjų/kaltinamųjų skaičius. Šią poziciją Europos žmogaus teisių teismas yra išsakęs ir byloje *Jakumas v. Lithuania*³⁴, kuri buvo pripažinta sudėtinga dėl finansinio teisės pažeidimo pobūdžio bei didelio įtariamųjų/kaltinamųjų skaičiaus. Šioje byloje pareiškėjui kaip policijos pareigūnui 1995 m. lapkričio 14 d. buvo iškelta baudžiamoji byla dėl turto iššvaistymo, tą pačią dieną jis buvo suimtas ir apklaustas, 1995 m. lapkričio 28 d. jam buvo iškelti kaltinimai dėl piktnaudžiavimo tarnyba, o 1995 m. gruodžio 18 d. – dėl kontrabandos. Parengtinis tyrimas šioje byloje buvo baigtas 1996 m. gruodžio 21 d. kartu su pareiškėju buvo kaltinami dar penki asmenys. Vėliau kaltinimai pareiškėjui ne kartą buvo keičiami, tikslinami, todėl pirmosios instancijos teismo posėdis įvyko tik 1999 m. vasario 13 d., kuri metu pareiškėjas buvo pripažintas kaltu dėl trijų nusikaltimų ir buvo nuteistas trejiems metams ir 6 mėnesiams laisvės atėmimo. Pareiškėjas šį nuosprendį apskundė apeliacine tvarka, tačiau apeliacinis skundas buvo atmetas. 1990 m. birželio 30 d. pareiškėjas padavė kasacinį skundą, kurį išnagrinęs Aukščiausiasis Teismas grąžino bylą naujai nagrinėti pirmoje instancijoje. 2000 m. rugpjūčio 3 d. Vilniaus apygardos teismas nuteisė pareiškėją trijų nusikaltimų padarymu. Tiek apeliacinis, tiek kasacinis pareiškėjo skundai nebuvo patenkinti. Europos žmogaus teisių teismas byloje pažymėjo, kad vertintinas laikotarpis prasidėjo 1995 m. lapkričio 14 d., kai pareiškėjui buvo iškelta baudžiamoji byla, ir tęsėsi iki 2001 m. birželio 26 d., kai Aukščiausiasis Teismas atmetė pareiškėjo kasacinį skundą. Taigi procesas trijose instancijose truko penkerius metus ir septynis mėnesius. Europos žmogaus teisių teismas pritarė Vyriausybės pozicijai, kad byla yra sudėtinga dėl pažeidimo finansinio pobūdžio, dėl įtariamųjų/kaltinamųjų skaičiaus (jų byloje buvo šeši) bei dėl to, kad proceso metu turėjo būti apklausti 80 liudytojų. Tačiau Teismo nuomone, tai negalėjo pateisinti tokios ilgos baudžiamojo proceso trukmės, todėl konstatavo EŽTK 6 straipsnio 1 dalies pažeidimą.

³⁴ Europos žmogaus teisių teismo 2006 m. liepos 18 d. sprendimas byloje *Jakumas v. Lithuania*. Pareiškimo Nr. 6924/02

Analizuojant bylos sudėtingumo požymius EŽTK 6 straipsnio taikymo sferoje, paminėtina ir byla *Kuvikas v. Lithuania*³⁵. Ši byla buvo pripažinta sudėtinga ne tik dėl bylos pobūdžio, bet išskirtinai dėl didelio bylos dalyvių skaičiaus bei tarptautinio bylos elemento. Šioje byloje 1993 m. kovo 29 d. pareiškėjui kaip muitinės pareigūnui buvo pateikti kaltinimai dėl bendrininkavimo kyšininkaujant bei sukčiaujant. Buvo įtariama, jog pareiškėjas reikalavo ir priėmė kyšius iš 17 latvių turistų, norinčių kirsti Lietuvos-Latvijos sieną, o taip pat tariamai reikalavo kyšių iš Vokietijos bei Baltarusijos turistų. Teisminis nagrinėjimas daugybę kartų buvo atidėtas dėl to, kad jame negalėjo dalyvauti liudininkai. Galiausiai 1999 m. rugpjūčio 24 d. pareiškėjo gynėjo prašymu teisminis nagrinėjimas įvyko be liudininkų dalyvavimo, pareiškėjas buvo išteisintas dėl įrodymų trūkumo. Kaltintojams apskundus šį sprendimą apeliacine tvarka, byla buvo gražinta nagrinėti į pirmąją instanciją būtent dėl to, kad byla išspręsta neištyrus liudytojų parodymų. Teisminis nagrinėjimas vėl buvo atidėtas kelis kartus nesugebėjus užtikrinti jame liudininkų dalyvavimo. 2001 m. vasario 5 d. teismo nagrinėjimo metu buvo pripažinta, kad pastangos iškviešti liudytojus iš užsienio atvykti į teismo posėdį buvo nesėkmingos ir byla buvo išnagrinėta jiems nedalyvaujant. Pareiškėjas buvo pripažintas kaltu dėl abiejų kaltinimų, tiek apeliacinis, tiek kasacinis jo skundai buvo atmesti. Teismas šiuo atveju pastebėjo, kad vertintinas laikotarpis prasidėjo ne nuo 1993 m. kovo 29 d., kai pareiškėjui buvo pateikti kaltinimai, o nuo 1995 m. birželio 20 d., t.y. nuo EŽTK įsigaliojimo Lietuvai, ir tęsėsi iki 2001 m. lapkričio 20 d., kai Aukščiausiasis Teismas atmetė pareiškėjo kasacinį skundą. Taigi trijose instancijose procesas truko šešerius metus ir penkis mėnesius, tačiau teismas taip pat atkreipė dėmesį, jog iki 1995 m. birželio 20 d. procesas jau buvo besitęsiantis dvejus metus ir du mėnesius. Vyriausybės nuomone, byla buvo sudėtinga, joje buvo 18 nukentėjusių ir 20 liudytojų, visi nukentėjusieji ir du liudytojai buvo užsieniečiai, todėl buvo sudėtinga juos iškviešti į teisminį nagrinėjimą. Nors Teismas ir palaikė šią poziciją, pripažindamas bylos sudėtingumą dėl didelio bylos dalyvių skaičiaus bei ypatingai dėl tarptautinio jos elemento, tačiau Teismo nuomone, tai negalėjo pateisinti tam tikrų valdžios institucijų veiksmų ir jis pripažino EŽTK 6 straipsnio 1 dalies pažeidimą.

Svarbu atkreipti dėmesį į tai, jog faktas, kad byloje yra didelis dalyvių skaičius automatiškai dar nereiškia, kad byla yra sudėtinga. Bylos sudėtingumas turi būti vertinamas kompleksiskai atsižvelgiant į visas jos aplinkybes. Štai nutarime dėl pareiškimo *Kremposkij*

³⁵ Europos žmogaus teisių teismo 2006 m. birželio 27 d. sprendimas byloje *Kuvikas v. Lithuania*. Pareiškimo Nr. 21837/02

v. *Lithuania*³⁶ priimtino dėl bylos sudėtingumo teismas pažymi, kad pareiškėjui buvo pateikti kaltinimai dėl kenkimo ir kliudymo valstybės valdžios institucijų veiklai, t.y. nusikaltimų valstybės saugumui. Proceso metu teismai turėjo nustatyti faktus apklausdami 29 liudytojus, tarp kurių buvo nemažai prokurorų ir buvusių pareiškėjo bendradarbių. Bylos nagrinėjimui galėjo trukdyti tas faktas, kad kai kurie su byla susiję liudytojai pabėgo iš Lietuvos ir valstybės valdžios institucijos taip ir negalėjo užtikrinti jų dalyvavimo procese. Teisiškai įvertinti pareiškėjo kaltę taip pat buvo sunku, nes kaltinimą kenkimu pirmosios instancijos teismas pakeitė, bet apeliacinė instancija atstatė. Vis dėlto teismas nemano, kad ši baudžiamoji byla buvo itin sudėtinga. Tačiau šioje byloje, atsižvelgdamas į visas aplinkybes ir ypač į visą nagrinėtino laikotarpio trijose teismo instancijose trukmę (2 metai ir 5 mėnesiai), Teismas nepripažino, kad šis procesas viršijo “įmanomai trumpiausią laiką”, nurodytą Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje.

Pažymėtina, jog Europos žmogaus teisių teismui pripažinus, jog byla yra sudėtinga, tai savaime nereiškia, jog nėra pažeista pareiškėjo teisė į bylos nagrinėjimą per įmanomai trumpiausią laiką. Pvz. byloje *Barfuss prieš Čekijos Respubliką* sprendime, Teismas nors ir pripažino, kad byla buvo sudėtinga dėl pareiškėjui pateiktų kaltinimų pobūdžio, taip pat dėl to, kad tyrimo metu jam buvo pateikta papildomų kaltinimų, tačiau konstatavo, kad tai savaime negali pateisinti visos (overall) baudžiamosios proceso trukmės. Jei teismas konstatuoja, kad konkreči nagrinėjama byla yra sudėtinga, tam, kad valstybė būtų atleista nuo atsakomybės už nepateisinamą ilgą proceso trukmę, būtent bylos sudėtingumas turi būti pripažintas kaip ilgos proceso trukmės priežastis³⁷. Jei sudėtingos bylos atveju bus tam tikri nepateisinami laikotarpiai, kai teisminės institucijos neveikė aktyviai ir šie laikotarpiai nebus pateisinti, valstybė bus pripažinta pažeidusi EŽTK 6 straipsnio 1 dalį dėl greito proceso reikalavimo. Todėl teisės į bylos išnagrinėjimą per įmanomai trumpiausią laiką pažeidimo konstatavimui turi būti kompleksiskai įvertinti visi trys Europos žmogaus teisių teismo suformuoti kriterijai.

Byloje *W. prieš Šveicariją*³⁸, kurioje Teismas neparėmė Komisijos argumentų ir ilgą kalinimą pateisino ypač sudėtinga ekonomine byla bei numatytų sankcijų už tokią veiką

³⁶ Europos žmogaus teisių teismo 1999 m. balandžio 28 d. nutarimas dėl priimtino byloje *Krempovskij v. Lithuania*. Pareiškimo Nr. 37193/97

³⁷ *Kolb R.* The jurisprudence of the European Court of Human Rights on Detention and Fair Trial in Criminal Matters from 1992 to end of 1998 // *Human Rights Law Journal*. Vol. 21. No. 9-12. 2000. P. 364

³⁸ Europos žmogaus teisių teismo 1993 m. sausio 26 d. sprendimas byloje *W. v. Switzerland*;

griežtumui. Šiuo atveju buvo atsižvelgta į tai, kad byloje buvo 13 kaltinamųjų, buvo atlikta 350 apklausų, tikrinta 60 firmų įvairiuose valstybėse veikla, teismo nuosprendis surašytas 1100 puslapių. Teismas šioje byloje neįžiūrėjo ir teisėsaugos organų nepagrįsto uždelsimo atlikti tam tikrus veiksmus ar jų neveikimo.

Lietuvoje vertinant bylos sudėtingumą galima vadovautis Teismų Tarybos nutarimų „Dėl Teismų veiklos statistinių rodiklių skaičiavimo metodikos patvirtinimo“³⁹. Pagal šį nutarimą bylų bei savarankiškų procesinių veiksmų sudėtingumas yra vertinamas atsižvelgiant į bylos kategoriją, pateiktų kaltinimų (epizodų) skaičių, kaltinamųjų skaičių, bylos tomų skaičių ir į tai ar buvo kreipiamasi į Konstitucinį teismą ar į kompetetingą ES teisminę instituciją dėl ES aktų aiškinimo.

Taigi apibendrinant šį aspektą, darytina išvada, kad bylos sudėtingumą konkrečiu atveju gali lemti įvairūs kriterijai. Tačiau dažniausiai pasitaikantys yra pačios bylos pobūdis, o būtent finansinių teisės pažeidimų tyrimas ir nagrinėjimas, taip pat didelis įtariamųjų/kaltinamųjų ar bylos dalyvių skaičius bei tarptautinis bylos elementas. Teisinėje literatūroje išskiriami šie tiek praktiniai, tiek teisiniai aspektai: nusikaltimo ar teisės pažeidimo, dėl kurio vyksta tyrimas, pobūdis ir rimtumas, sprendžiamų klausimų ar nusikaltimų, dėl kurių vyksta tyrimas, skaičius vienos baudžiamosios bylos rėmuose, atstumas tarp nagrinėjamų baudžiamojoje byloje įvykių bei faktų bei bylos teismo nagrinėjimo vietos ir laiko atžvilgiu, liudytojų skaičius bei kitos panašios problemos, susijusios su sunkumais renkant įrodomąją medžiagą⁴⁰.

3. Pareiškėjo veikla bei elgesys bylos tyrimo metu

Tai antrasis Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencijoje išskirtas kriterijus, pagal kurį yra vertinama pareiškėjo peticija dėl teisės į greitą bylos tyrimą ir nagrinėjimą pažeidimą. Europos žmogaus teisių teismo nuomone, nėra pagrindo pripažinti teisės į greitą procesą pažeidimo, jei galima konstatuoti tam tikrą netinkamą pareiškėjo elgesį bylos tyrimo ir nagrinėjimo metu ir jei būtent toks pareiškėjo elgesys buvo ilgo baudžiamojo proceso priežastis. Ar pareiškėjo elgesys buvo netinkamas, vertinama kiekvienoje atskiroje byloje

³⁹ 2004 m. spalio 8 d. Teismų Tarybos nutarimas Nr. 276 „Dėl Teismų veiklos statistinių rodiklių skaičiavimo metodikos patvirtinimo“. <http://www.teismai.lt/savivalda/nutarimai/20041008-276.doc>

⁴⁰ Gomien . D., Harris D., Zwaak. L. Law and Practice of the European Convention on Human Rights and the European Social Charter. – Council of Europe Publishing, 1996.

atsižvelgiant į konkrečias bylos aplinkybes. Galima paminėti keletą Europos žmogaus teisių teismo išnagrinėtų bylų, kuriose teismas yra sprendęs šį klausimą.

Byloje *Deumeland v. Germany*⁴¹ vertintinas laikotarpis, anot Europos žmogaus teisių teismo, tęsėsi dešimt metų, septynis mėnesius ir tris savaites (nuo 1970 m. birželio 16 d. iki 1981 m. vasario 9 d.). Europos žmogaus teisių teismas konstatavo, jog įvairiuose etapuose pono Deumeland'o jaunesniojo veiksmai trukdė nagrinėti bylą. Keletas tokių veiksmų parodo jei ne norą kliudyti, tai bent jau atsisakymą bendradarbiauti. Tai susiję, pavyzdžiui, su nušalinimais, iš viso penkiais, kuriuos jis pareiškė vienam Federalinio socialinio teismo teisėjui ir trims Berlyno apeliacinio socialinio teismo teisėjams. Žinoma, kaltinamasis gali naudotis savo teise reikšti nušalinimus, tačiau jie turi būti pagrįsti ir nevilkinti proceso. Tačiau minėti nušalinimai, išskyrus vieną, kurį atsiėmė pareiškėjas, buvo atmesti kaip nepagrįsti. Be to, kai kurie pareiškėjo veiksmai ir neveikimas apsunkino teismų užduotis. Teismui reikėtų paminėti tik reikšmingiausius, būtent: rašytinių pareiškimų pateikimas dieną prieš teismo posėdį, prašymai dėl terminų pratęsimo ar prašymai įtraukti pataisymus į sprendimo konstatuojamoje dalyje išdėstytus faktus, nesugebėjimas padėti teismui surasti paties pareiškėjo pateiktus, jo tvirtinimu, svarbius dokumentus, prieštaravimas į bylą įtraukti medžiagą bei atsisakymas pateikti pastabas, atsisakymas pateikti paveldėjimo teisės liudijimą. Taip pat teismas nusprendė, jog apskritai pareiškėjas nerodė rūpesčio, kurio reikėtų tikėtis iš tokio pobūdžio ginčo šalies. Taigi jis prisidėjo prie to, kad bylos nagrinėjimas buvo užtęstas. Svarbu atkreipti dėmesį, jog šioje byloje buvo nagrinėjamas ne baudžiamojo kaltinimo, o civilinių teisių ir pareigų klausimas, kas sąlygojo didesnę pareiškėjui taikomą pareigą rūpintis proceso greitumu. Tačiau net ir Teismui pripažinus, jog pareiškėjo veiksmai įtakojo bylos nagrinėjimo trukmės ilgumą, visgi buvo konstatuota, jog buvo tam tikri delsimo veiksmai iš valdžios institucijų pusės ir todėl minėtos bylos nagrinėjimo trukmė neatitiko EŽTK 6 straipsnio 1 dalies nustatyto reikalavimo išnagrinėti byla per įmanomai trumpiausią laiką. Atkreiptinas dėmesys į jau susiformavusią Europos žmogaus teisių teismo praktiką, jog net ir tas faktas, kad civilinės bylos šalys yra atsakingos už savo elgesį proceso metu, neatleidžia teisminių institucijų nuo greito bylos išnagrinėjimo užtikrinimo⁴².

⁴¹ Europos žmogaus teisių teismo 1986 m. gegužės 29 d. sprendimas byloje *Deumeland v. Germany*. Series A. No. 100

⁴² *Grotian A.* Article 6 of the European Convention on Human Rights. The right to a fair trial. Strasbourg: Council of Europe Press, Publishing and Documentation Service, 1994. P. 37

Byloje *W. v. Switzerland*⁴³ Europos žmogaus teisių teismas taip pat pripažino, kad tyrimas buvo atliekamas lėtai pirmiausia dėl paties ieškovo kaltės – buvo sunku nustatyti ieškovo kompanijų finansinę padėtį dėl jų sąskaitų būklės. Padėtis dar labiau pablogėjo ieškovui atsisakius duoti bet kokius parodymus – bylą tirti buvo dar sunkiau. Teismas pažymėjo, kad nors pareiškėjas ir neprivalo bendradarbiauti su valdžios institucijomis, tačiau jis yra atsakingas už savo elgesį, nes nuo jo priklauso spartesnis bylos tyrimas.

Byloje *Barfuss v. Czech Republic*⁴⁴ Europos žmogaus teisių teismas taip pat pripažino, jog pareiškėjas prisidėjo prie proceso vilkinimo. Konkrečiai, 1997 m. balandį vykusiame teisiamaajame posėdyje jis pakeitė gynybos strategiją. Dėl šios priežasties teko apklausti naujus liudytojus, gyvenančius Vokietijoje. Vokietijos institucijos tai padarė 1997 m. gegužę. Pareiškėjas pripažino savo gynėjo patarimu nusišypsęs tam tikrus faktus. Be to, 1997 m. rugsėjo 11 d. teisiamaasis posėdis turėjo būti atidėtas iki lapkričio 7 d., nes pareiškėjas paprašė surinkti papildomus įrodymus. Tačiau nepaisant šio fakto, Teismas pabrėžė, kad EŽTK 6 straipsnyje nereikalaujama, kad kaltinamieji asmenys aktyviai bendradarbiautų su teisminėmis institucijomis. Jiems taip pat negali būti priekaištaujama dėl visapusiško nacionalinės teisės nustatytų teisinės gynybos priemonių panaudojimo. Vis dėlto toks elgesys yra objektyvus faktas, kurio negalima priskirti valstybei atsakovei ir į jį turi būti atsižvelgiama nustatant, ar procesas viršijo „įmanomai trumpiausią laiką“⁴⁵. Tačiau aptariamą bylą buvo konstatuota, kad net jei pareiškėjas dėl savo elgesio gali būti laikomas atsakingu už kai kuriuos proceso užtęsimus, visgi tai negali pateisinti bendros šio konkretaus proceso trukmės.

Vėlgi svarbu paminėti, kad šis kriterijus turi būti taikomas kompleksiskai su visais kitais vertinimo kriterijais ir kiekvienu konkrečiu atveju yra sprendžiama, ar pareiškėjo elgesys ženkliai įtakojo ilgą bylos tyrimo ir nagrinėjimo trukmę. Štai byloje *Simonavičius v. Lithuania*⁴⁶ Europos žmogaus teisių teismas nepripažino, kad pareiškėjas savo veiksmais ženkliai sąlygojo ilgą proceso trukmę, nors kelis kartus bylos nagrinėjimas buvo atidėtas dėl to, kad jame nedalyvavo pareiškėjo gynėjas. Tokia pati situacija buvo pripažinta ir byloje *König v. Germany*, kurioje teismas pažymėjo, kad dažnas advokatų keitimas, į kurį pareiškėjas, be abejo, turėjo teisę, darė įtaką bylos nagrinėjimo trukmei, kadangi įvairiems

⁴³ Europos žmogaus teisių teismo 1993 m. sausio 26 d. sprendimas byloje *W. v. Switzerland*

⁴⁴ Europos žmogaus teisių teismo 2000 liepos 31 d. sprendimas byloje *Barfuss v. Czech Republic*. Pareiškimo Nr. 35848/97

⁴⁵ Europos žmogaus teisių teismo sprendimų santraukos // Teismų praktika. Nr. 22. 2004. P. 398

⁴⁶ Europos žmogaus teisių teismo 2006 m. birželio 27 d. sprendimas byloje *Simonavičius v. Lithuania*. Pareiškimo Nr. 37415/02

advokatams neišvengiamai reikėjo laiko susipažinti su bylos medžiaga. Teismas taip pat išreiškė nuomonę, kad kai kurių uždelsimų priežastis buvo pareiškėjo paduoti įvairūs skundai bei tai, kad pateikdamas naujus įrodymus po to, kai buvo išklaustyti liudytojai, pareiškėjas apsunkino bylos nagrinėjimą⁴⁷. Byloje *Starace v. Italy* paminėjo, kad keli teismo posėdžiai buvo atidėti pačio pareiškėjo prašymu, keli posėdžiai neįvyko dėl pareiškėjo advokato kaltės⁴⁸. Tačiau vėlgi abiem pastaraisiais atvejais Europos žmogaus teisių teismas konstatavo, jog, net ir turint omenyje nelabai tinkamą pareiškėjo elgesį bylos tyrimo ir nagrinėjimo metu, procesas vis tiek truko nepateisinamai ilgai.

Netinkamas pareiškėjų elgesys bylos nagrinėjimo metu buvo konstatuotas byloje *Smirnova v. Russia*⁴⁹. Šioje byloje pareiškėjoms buvo iškelta baudžiamoji byla įtariant jas apgaule gavus paskolą, vėliau joms buvo pateikti kaltinimai dėl sukčiavimo stambiu mastu, po ilgai trukusio proceso jos buvo pripažintos kaltos dėl sukčiavimo, tačiau apkaltinamasis nuosprendis buvo panaikintas dėl patraukimo baudžiamojon atsakomybėn terminų suėjimo. Nagrinėjant pareiškėjų elgesio aspektą, paminėtina, kad 2000 m. birželio 9 d. paskirtas teisminis bylos nagrinėjimas neįvyko neatvykus pareiškėjoms, nors šaukimai buvo išsiųsti kelis kartus. Bylos nagrinėjimas buvo atidėtas tų pačių metų rugpjūčio 22 d., bet posėdis vėl neįvyko neatvykus pareiškėjoms. Kadangi pareiškėjos vengė atvykti į teismą ir negyveno savo nuolatinėje gyvenamojoje vietoje, teismas sankcionavo jų suėmimą ir sustabdė procesą iki pareiškėjų sulaikymo. Vertindamas pareiškėjų elgesį, Teismas nebuvo įtikintas, kad jos visada norėjo stoti prieš teismą, nes abi ilgai slapstėsi. Be to, daugybės skundų, net jeigu jie buvo pagrįsti, pateikimas gali be reikalo atitraukti valstybės institucijų dėmesį nuo pagrindinių klausimų⁵⁰. Tačiau nepaisant šio fakto, kartu įvertindamas ir valstybės institucijų darbą byloje, pripažino, kad vis dėlto buvo pažeistas proceso greitumo principas EŽTK 6 straipsnio 1 dalies prasme.

Byloje *Jablonski prieš Lenkiją*⁵¹ Teismas irgi nustatė teisės į bylos nagrinėjimą per „įmanomai trumpiausią laiką“ pažeidimą. Nors Teismas ir sutiko, kad pareiškėjo elgesys prisidėjo prie proceso trukmės ilgumo. Dėl bado streiko ir susižeidimų jis būdavo paguldomas į kalėjimo ligoninę ir tai ilgam laikui apsunkino jo pristatymą į teismą. Tačiau

⁴⁷ Europos žmogaus teisių teismo 1979 m. birželio 28 d. sprendimas byloje *König v. Germany*

⁴⁸ Europos žmogaus teisių teismo 2000 m. balandžio 27 d. sprendimas byloje *Starace v. Italy*. Pareiškimo Nr. 34081/96

⁴⁹ Europos žmogaus teisių teismo 2003 m. liepos 24 d. sprendimas byloje *Smirnova v. Russia*. Pareiškimo Nr. 46133/99 ir 48183/99

⁵⁰ Europos žmogaus teisių teismo sprendimų santraukos // Teismų praktika. Nr. 22. 2004. P. 392

⁵¹ ten pat. P. 408.

Teismas nusprendė, kad vis dėlto nacionaliniai teismai turėjo pareigą operatyviau vykdyti teisingumą. Kadangi pareiškėjas buvo suimtas, jo byloje iš teismų buvo reikalaujama „ypatingo stropumo“.

Viena iš bylų, kur buvo konstatuotas netinkamas pareiškėjo elgesys ir nebuvo konstatuotas EŽTK 6 straipsnio 1 dalies pažeidimas, yra byla *Ringeisen v. Austria*. Šioje byloje pareiškėjas buvo įtartas suklastojęs nekilnojamojo turto perleidimo sandorius, vėliau apkaltintas ir pripažintas kaltu dėl sukčiavimo. Procesas jo atžvilgiu prasidėjo 1963 m. rugpjūčio 5 d., kai jis buvo sulaikytas ir provizoriškai įkalintas, o baigėsi 1968 m. vasario 15 d., kai Aukščiausiasis Teismas priėmė sprendimą pagal pareiškėjo paduotą kasacinį skundą. Europos žmogaus teisių teismas šioje byloje konstatavo, kad persekiojimų dėl sukčiavimo ilgą trukmę nulėmė ir bylos sudėtingumas, ir pareiškėjo prašymų bei skundų gausumas, kuriais buvo norima ne tik atgauti laisvę, bet ir nušalinti daugelį kompetentingų pareigūnų bei persiųsti bylą kitiems teismams⁵². Todėl turint omenyje šiuos du kriterijus, t.y. bylos sudėtingumą bei netinkamą pareiškėjo elgesį, įtakojusį baudžiamojo proceso trukmės ilgumą, Teismas konstatavo, kad šioje byloje teisė į bylos išnagrinėjimą per įmanomai trumpiausią laiką pažeista nebuvo.

Apibendrinant galima būtų teigti, kad nagrinėjamas kriterijus nedažnai pripažįstamas kaip pateisinantis ilgą proceso trukmę, ypačingai baudžiamojo proceso atveju. Šiuo atveju Europos žmogaus teisių teismo pozicija yra tokia, kad už baudžiamojo proceso užbaigimą per įmanomai trumpiausią laiką labiausiai atsakingos yra valstybės valdžios institucijos, o ne pareiškėjo elgesys proceso metu.

4. Valdžios institucijų elgesys ir iniciatyva tiriant bylą

Tai trečiasis Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencijoje išskirtas kriterijus, pagal kurį yra vertinama pareiškėjo peticija dėl teisės į greitą bylos tyrimą ir nagrinėjimą. Analizuojant šį, kaip ir visus kitus teismo suformuotus teisės į greitą bylos išnagrinėjimą pažeidimo vertinimo kriterijus, pažymėtina, kad nėra numatytų konkrečių požymių ar aplinkybių, pagal kurias vienareikšmiškai ir neginčijamai gali būti nustatyta, jog pažeista pareiškėjo teisė į bylos išnagrinėjimą per įmanomai trumpą laiką. Šio kriterijaus turinys gali būti atskleistas tik per konkrečių bylų analizę.

⁵² *Berger V.* EŽTT jurisprudencija. Vilnius: Pradai, 1997. P. 281

Byloje *Šleževičius v. Lithuania*⁵³ nors Teismas ir pripažino, kad byla yra sudėtinga dėl savo pobūdžio, tačiau pažymėjo, kad valstybės vidaus valdžios institucijos šios bylos tyrimo neatliko nei stropiai, nei kruopščiai: teismai tris kartus (1997 m., 1998 m. ir 1999 m.) atsisakė nagrinėti bylą iš esmės, nustatė, kad pareiškėjui pateikti kaltinimai buvo neapibrėžti ir spekuliatyvūs. Be to, ilgą laiką vyko procesiniai ginčai, kuriuose dalyvavo bendrosios ir konstitucinės kompetencijos teismai, dėl prokurorų skundų dėl teismų išvadų, kad tyrimas buvo atliktas netinkamai ir kad bylos negalima nagrinėti teisme. Aiškūs kaltinimai nebuvo suformuluoti, ir teisminis bylos nagrinėjimas neįvyko. Atsižvelgdamas į šias aplinkybes ir neturėdamas informacijos, kad už vilkinimą yra atsakingas pareiškėjas, teismas nustatė, kad proceso trukmė buvo per ilga ir neatitiko “įmanomai trumpiausio laiko” reikalavimo.

Kitoje byloje *Grauslys v. Lithuania*⁵⁴ Europos žmogaus teisių teismas taip pat pripažino, jog byla yra sudėtinga dėl finansinio pareiškėjui ir kitiems kaltinamiesiems pareikštų kaltinimų pobūdžio, tačiau teismas pažymėjo, kad nacionalinės valdžios institucijos šios bylos tyrimo neatliko nei stropiai, nei kruopščiai: iki 1998 m. birželio 12 dienos teisminis nagrinėjimas buvo atidėtas ar nutrauktas tris kartus, nes kompetentingos valdžios institucijos neatliko tinkamo įmonės audito ir nenustatė bei neapklausė nukentėjusiųjų nuo inkriminuojamų veikų. Konkrečiai, 1997 m. sausio 15 dieną Kretingos apylinkės teismo teisėjas, dalyvaujant pareiškėjo advokatui, nurodė grąžinti bylą tyrimui papildyti, pažymėdamas, kad prokurorai teigė, jog pareiškėjai ir kiti kaltinamieji padarė finansinę žalą įmonei ir jos akcininkams. Tačiau nukentėjusieji nebuvo nustatyti ir apklausti. Be to, nebuvo tinkamai atliktas įmonės auditas. Teisėjas nusprendė, kad teisminis bylos nagrinėjimas negali tęstis, kol nebus patenkinti šie procesiniai reikalavimai. Atlikus papildomą tyrimą, 1997 m. liepos 17 d. byla vėl buvo perduota Kretingos apylinkės teismui, tačiau 1997 m. spalio 6 d. teisėjas vėl nusprendė grąžinti bylą tyrimui papildyti. Jis pažymėjo, kad tyrimą atlikusios institucijos, atlikdamos parengtinį tyrimą ir rinkdamos papildomus įrodymus, pažeidė vidaus baudžiamąjį procesą. Be to, teisėjas nusprendė, kad įmonės auditas buvo atliktas ydingai ir kad prokurorai nenustatė bei neapklausė nukentėjusiųjų dėl įmonės patirtos žalos. 1998 m. birželio 12 d. teisėjas atidėjo bylos nagrinėjimą iki 1998 m. rugsėjo 12 d. ir trečią kartą grąžino bylą tyrimui papildyti konkrečiai tuo pagrindu, kad įmonės auditas buvo atliktas ydingai. Šiuo atžvilgiu Europos žmogaus teisių teismas valdžios institucijų veiksmus įvertino

⁵³ Europos žmogaus teisių teismo 2001 m. lapkričio 13 d. sprendimas byloje *Šleževičius v. Lithuania*. Pareiškimo Nr. 55479/00

⁵⁴ Europos žmogaus teisių teismo 2000 m. spalio 10 d. sprendimas byloje *Grauslys v. Lithuania*. Pareiškimo Nr. 36743/97

kaip nesuderinamus su EŽTK 6 straipsnio 1 dalies nuostata dėl bylos išnagrinėjimo per įmanomai trumpiausią laiką. Be to, Vyriausybė nepaaiškino, kokių procesinių veiksmų buvo imtasi nuo 1998 m. liepos 12 dienos, kurie galėtų pateisinti tai, kad teisminis nagrinėjimas tęsėsi dar dvejus metus. Atsižvelgiant į šias aplinkybes, net jei pareiškėją galima laikyti atsakingu už tam tikrą delsimą, tai negali pateisinti laiko, sugaišto dėl pasikartojančio nesugebėjimo atlikti tinkamą auditą ir nustatyti bei apklausti nukentėjusiuosius; tai nepateisina ir visos šio vis dar besitęsiančio proceso pirmosios instancijos teisme trukmės. Esant šioms aplinkybėms, teismas nustatė, kad procesas truko per ilgai ir neatitinka “įmanomai trumpiausio laiko” reikalavimo.

Dar vienoje byloje *Girdauskas v. Lithuania*⁵⁵ Europos žmogaus teisių teismas konstatavo, jog byla gali būti vertinama kaip sudėtinga dėl neva padarytų nusikaltimų pobūdžio, t.y. dėl pareiškėjo padaryto finansinio pažeidimo, tačiau, atsižvelgiant į faktą, kad byla buvo nagrinėjama daugiau kaip 8 metus ir 5 mėnesius, teismas pareiškė, jog Vyriausybė turėjo pateisinti tokį ilgą laiko tarpą nuo teismo proceso pradžios. Tačiau Vyriausybė nepasiaiškino dėl delsimo nagrinėjant bylą. Konkrečiai teismas pastebėjo, kad daugiau kaip keturių metų laikotarpiui nuo 1997 iki 2001 metų procesas buvo sustabdytas dėl pareiškėjo įmonės revizijos atlikimo. Iš to seka, kad vidaus institucijos nagrinėjant bylą neparodė nei uolumo, nei kruopštumo. Taigi teismas konstatavo, kad ši situacija yra nepriimtina Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies požiūriu.

Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies pažeidimas buvo konstatuotas ir byloje *Jakumas v. Lithuania*⁵⁶, grindžiant pažeidimą nepakankama valdžios institucijų iniciatyva tiriant bei nagrinėjant bylą. Teismas pažymėjo, jog teismai du kartus grąžino bylą ikiteisminiam tyrimui dėl to, kad kaltinimai pareiškėjui buvo suformuluoti nepakankamai aiškiai. Konkrečiai, 1997 m. birželio 11 d. vykusio teisiamojo posėdžio metu teisėjas nutarė grąžinti bylą papildomam tyrimui, pažymėdamas, kad pareiškėjui pateikti kaltinimai buvo suformuluoti netiksliai bei neaiškiai, be to, parengtinis tyrimas dėl tariamo piktnaudžiavimo tarnyba buvo atliktas nesilaikant tam tikrų procesinių taisyklių. Po šio sprendimo kaltintojai nusprendė nutraukti baudžiamąją bylą dėl iškeltų kaltinimų. 1997 m. liepos 10 d. pareiškėjui buvo pateikti kaltinimai dėl kontrabandos, tarnybos įgaliojimų viršijimo bei pareigūno vardo pasisavinimo. Tačiau perdavus bylą teismui 1997 m. spalio 28 d. byla vėl buvo grąžinta papildomam

⁵⁵ Europos žmogaus teisių teismo 2003 m. gruodžio 11 d. sprendimas byloje *Girdauskas v. Lithuania*. Pareiškimo Nr. 70661/01

⁵⁶ Europos žmogaus teisių teismo 2006 m. liepos 18 d. sprendimas byloje *Jakumas v. Lithuania*. Pareiškimo Nr. 6924/02

tyrimui dėl tam tikrų procedūrinių pažeidimų. Taip pat teismas pažymėjo, kad kaltinimai vis tiek buvo suformuluoti nepakankamai aiškiai. Šis jurisdikcinis ginčas tarp kaltintojų ir teismų sąlygojo tai, kad teismai pradėjo nagrinėti bylą iš esmės praėjus net 2,5 metų po ikiteisminio tyrimo užbaigimo tik trečią kartą kaltintojams pateikus tinkamai suformuluotus kaltinimus pareiškėjui. Neprotinai ilgą bylos nagrinėjimo laiką sąlygojo ir tai, kad žemesniųjų instancijų teismai neišsamiai išnagrinėjo bylą ir visas reikšmingas jos aplinkybes, todėl teismo sprendimai buvo apskūsti tiek apeliacine, tiek kasacine tvarka. Paminėtina, kad vieną iš pareiškėjo kasacinių skundų Aukščiausiasis Teismas patenkino ir grąžino bylą nagrinėti iš naujo pirmojoje instancijoje, pažymėdamas, kad teismas priėmė nuosprendį remdamasis tam tikromis spėlionėmis bei įrodymais, kurie nebuvo ištirti teisiamajame posėdyje. Atsižvelgdamas į šias aplinkybes, Europos žmogaus teisių teismas pripažino valstybę atsakovę atsakinga už nepateisinamai ilgą baudžiamojo proceso trukmę EŽTK 6 straipsnio 1 dalies prasme.

Byloje *Kuvikas v. Lithuania*⁵⁷ Europos žmogaus teisių teismas taip pat pripažino, kad dėl valdžios institucijų veiksmų buvo pažeista pareiškėjo teisė į greitą procesą. Visų pirma teismas pažymėjo, kad net keli mėnesiai laiko buvo prašvaistyti teisingumo bei jurisdikcijos klausimui tarp teismų išspręsti. Konkrečiai, 1995 m. vasario 23 d. Joniškio apylinkės teismas perdavė Šiaulių apygardos teismui. Šiaulių apygardos teismas 1995 m. balandžio 6 d. šį sprendimą panaikino ir grąžino bylą nagrinėti Joniškio rajono teismui. Joniškio apylinkės teismui nusprendus bylą nutraukti, kaltintojai apskundė šį sprendimą apeliacine tvarka, ir Šiaulių apygardos teismas panaikinęs šį sprendimą grąžino bylą nagrinėti iš naujo pirmojoje instancijoje. Šį kartą byla buvo perduota nagrinėti Akmenės rajono teismui. Tokie jurisdikciniai ginčai valstybės teisminėje sistemoje, Europos žmogaus teisių teismo nuomone, sukelia nepateisinamus proceso trukmės delsimus. Be to, prie bylos vilkinimo prisidėjo ir nesėkmingi valdžios institucijų bandymai į bylos nagrinėjimą iškviesti užsieniečius liudininkus bei nukentėjusiuosius, o nepavykus to padaryti ir išnagrinėjus bylą be jų dalyvavimo, vėliau būtent dėl to teismo sprendimas buvo panaikintas ir perduotas tolesniam tyrimui, o tai dar labiau prailgino visą baudžiamąjį procesą.

Vienoje byloje Teismas nusprendė, kad dviejų su puse metų terminas iki nuosprendžio priėmimo pirmojoje instancijoje, nėra nepagrįstai ilgas byloje dėl sukčiavimo, tačiau tai, kad teisėjui nagrinėjusiam bylą pririekė net 33 mėnesių, kad surašyti visą

⁵⁷ Europos žmogaus teisių teismo 2006 m. birželio 27 d. sprendimas byloje *Kuvikas v. Lithuania*. Pareiškimo Nr. 21837/02

nuosprendžio tekstą, be kurio negalima buvo paduoti apeliacijos, pažeidžia Konvencijoje numatytą teisę į bylos nagrinėjimą per „įmanomai trumpiausią laiką“⁵⁸.

Analizuojant šį klausimą labai svarbu paminėti bylą *Eckle v. Germany*⁵⁹, kurioje Europos žmogaus teisių teismas suformavo tokią poziciją, kad jei esamomis sąlygomis teismo (ikiteisminio tyrimo) institucijos bylos tyrimą galėjo atlikti sparčiau, jokios kitos aplinkybės negali pateisinti ilgos bylos tyrimo trukmės. Todėl darytina išvada, jog vis dėlto didžiausia pareiga rūpintis, kad procesas netruktų nepateisintai ilgai, tenka būtent valdžios institucijoms, o pareiškėjo elgesys šiuo atveju vaidina ženkliai mažesnę vaidmenį. Pagal Europos žmogaus teisių teismo suformuotą jurisprudenciją valstybės yra atsakinga už savo teisminės sistemos organizavimą tokiu būdu, kad galima būtų užtikrinti civilinių ir baudžiamųjų bylų išnagrinėjimą per įmanomai trumpiausią laiką. Tokiu būdu valstybė negali teisintis procedūriniais ar kitais savo teisminės sistemos trūkumais, kad išvengtų atsakomybės už pasitaikančius delsimus⁶⁰.

Teismo praktikoje teigiama, kad proceso greitumo principo pažeidimas pripažįstamas, kai pasakoma, kad ilgą laiką byloje nieko nevyko. Nepriimami valstybės pasiteisinimai, kad nėra pakankamas finansavimas, trūksta žmonių (darbuotojų) ir pan., nes valstybė turi garantuoti tinkamą procesą, kad žmogaus teisės nebūtų pažeistos.

Apibendrinant Europos žmogaus teisių teismo suformuotus kriterijus, pagal kuriuos vertinama pareiškėjo peticija dėl jo teisės į bylos išsprendimą per įmanomai trumpiausią laiką pažeidimo, darytina išvada, kad visi šie kriterijai yra vertinamojo pobūdžio ir kiekvienu atveju tai yra išimtinai Europos žmogaus teisių teismo prerogatyva, kompleksiskai įvertinus konkrečios bylos aplinkybes pagal suformuotus kriterijus, konstatuoti pažeidimą arba nuspręsti, jog nėra pagrindo pripažinti, kad pažeista teisė į greitą bylos išsprendimą.

⁵⁸ *Grotian A.* Article 6 of the European Convention on Human Rights. The right to a fair trial. Strasbourg: Council of Europe Press, Publishing and Documentation Service, 1994. P. 39.

⁵⁹ Europos žmogaus teisių teismo 1982 m. liepos 15 d. sprendimas byloje *Eckle v. Germany*. Series A. No. 51

⁶⁰ *Grotian A.* Article 6 of the European Convention on Human Rights. The right to a fair trial. Strasbourg: Council of Europe Press, Publishing and Documentation Service, 1994. P. 38

III. PROCESO GREITUMO PRINCIPO ĮGYVENDINIMAS LIETUVOS RESPUBLIKOS BAUDŽIAMOJO PROCESO KODEKSE

Kaip jau minėta šiame darbe, proceso greitumo principas BPK yra įtvirtintas ne tik jau aptartuose BPK 1, 2 ir 44 straipsniuose, bet netiesiogiai ir kituose kodekso straipsniuose. Šiame skyriuje detaliau analizuojama, kokiais baudžiamojo proceso institutais ir kokiomis konkrečiai nuostatomis yra įgyvendinamas bei užtikrinamas baudžiamojo proceso greitumo principas, aptariami padariniai, kurie gali kilti pažeidžiant teisę į greitą procesą.

1. Ikiteisminio tyrimo terminai

Byloje *Imbrioscia prieš Šveicariją*⁶¹ Teismas nurodė, kad pagrindinis Konvencijos 6 straipsnio, kiek jis yra susijęs su baudžiamosiomis bylomis, tikslas yra užtikrinti teisingą bylos nagrinėjimą teisme, kuris kompetentingas išspręsti „bet kurią baudžiamąjį kaltinimą“. Tačiau tai nereiškia, kad 6 straipsnis netaikomas ikiteisminėje proceso stadijoje. Pavyzdžiui, 6 straipsnio 1 dalyje nurodytas „įmanomai trumpiausias laikas“ prasideda atsiradus „kaltinimui“ tikrąja šio termino prasme⁶². Teismas net yra nustatęs, kad „įmanomai trumpiausias laikas“ buvo viršytas byloje, nutrauktoje bylos parengimo nagrinėti teisme metu arba ikiteisminio tyrimo stadijoje.

Norint išvengti proceso greitumo principo reikalavimų pažeidimų jau pačioje pirmoje baudžiamojo proceso stadijoje, BPK straipsniuose yra įtvirtintos normos, kaip turėtų vykti ikiteisminis tyrimas, kad būtų užtikrinta teisė į optimaliai greitą tyrimą. 2, 176 ir 215 BPK straipsniai yra pagrindiniai numatantys greito tyrimo reikalavimą. Taip pat netiesiogiai greitumo principas yra įtvirtintas ir kituose BPK straipsniuose. BPK 60 straipsnio 3 dalyje numatyta, kad ikiteisminio tyrimo metu „...dėl nušalinimo nusprendžiama per įmanomai trumpiausią laiką...“, 172 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnai privalo, prokuroro nustatytu laiku, pranešti šiam apie ikiteisminio tyrimo eigą, 174 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad siekiant užtikrinti, kad nusikalstama veika būtų ištirta kuo greičiau ir išsamiau, tyrimas gali būti pavestas kitos vietovės prokurorui arba ikiteisminio tyrimo įstaigai, ir kiti straipsniai.

⁶¹ Europos žmogaus teisių teismo sprendimų santraukos // Teismų praktika. Nr. 23. 2005;

⁶² Kaltinimo samprata pagal EŽTT atskleidžiama ankstesnėse šio darbo dalyse

Ikiteisminis tyrimas yra pirmoji baudžiamojo proceso stadija, kuri trunka nuo sprendimo pradėti ikiteisminį tyrimą iki bylos su kaltinamuoju aktu perdavimo teismui. Pagrindiniai ikiteisminio tyrimo stadijos uždaviniai kyla iš BPK 1 ir 2 straipsnių nuostatų. BPK 1 straipsnyje, kuriame nusakyta baudžiamojo proceso paskirtis, reikalaujama greitai ir išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas. BPK 2 straipsnyje nustatyta, kad prokuroras ir ikiteisminio tyrimo įstaigos kiekvienu atveju, kai paaiškėja nusikalstamos veikos požymių, privalo pagal savo kompetenciją imtis visų įstatymų numatytų priemonių, kad per trumpiausią laiką būtų atliktas tyrimas ir atskleista nusikalstama veika⁶³. Taigi, vienu iš ikiteisminio tyrimo uždavinių yra greitai ir išsamiai nustatyti visas reikšmingas nusikalstamos veikos aplinkybes. Tačiau skirtingai nei anksčiau galiojusiam Lietuvos baudžiamojo proceso kodekse naujajame BPK įstatymų leidėjas nenustatė konkrečių viso ikiteisminio tyrimo trukmės terminų. Vis dėlto tai neturėtų būti vertinama kaip situacija, jog leidžiama vykdyti ikiteisminį tyrimą nekreipiant dėmesio į jokių jo atlikimo terminus. Visų pirma, BPK 215 straipsnyje⁶⁴ yra įtvirtinta įstatymų leidėjo pozicija, jog paprastai ikiteisminis tyrimas turėtų būti baigiamas per šešių mėnesių terminą, o ilgesnė jo trukmė gali būti grindžiama tik tam tikromis objektyviomis priežastimis, kurios pateisintų ilgesnį nei šešis mėnesius trunkantį ikiteisminį tyrimą. Tai pakankamai logiška įstatyminė nuostata, kadangi nebūtų racionalu nustatyti konkretų maksimalų ikiteisminio tyrimo terminą visoms byloms apskritai, turint omenyje, kad priklausomai nuo kiekvienos baudžiamosios bylos specifikos, jos pobūdžio, apimties, sudėtingumo ir kitų panašių kriterijų, skirsis ir laiko trukmė, reikalinga ikiteisminio tyrimo metu visapusiškam padarytos nusikalstamos veikos atskleidimui. Paminėtina, jog be šio rekomenduojamo maksimalaus šešių mėnesių termino viso ikiteisminio tyrimo atlikimui, baudžiamojo proceso įstatymas taip pat numato tam tikrus terminus atskiriems ikiteisminio tyrimo veiksams, pvz.. įvairių skundų padavimo ir tokių skundų išsprendimo terminai, maksimalūs tam tikrų procesinės prievartos priemonių skyrimo terminai, tokių terminų pratęsimo galimybė ir pan. Todėl nėra pagrindo teigti, jog baudžiamojo proceso įstatymas niekaip nereglamentuoja ikiteisminio tyrimo trukmės.

BPK 176 straipsnio 1 dalis įtvirtina ir nustato bendro pobūdžio normą, jog ikiteisminis tyrimas turi būti atliktas per kuo trumpiausius terminus. Ši baudžiamojo proceso įstatymo nuostata neatsiejama nuo baudžiamojo proceso greitumo principo, įtvirtinto BPK 1,

⁶³ Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 288

⁶⁴ plačiau šis straipsnis nagrinėjamas kitose daro dalyse

2 ir 44 straipsniuose. Anot BPK komentaro autorių, jo išraiška laikytina ir komentuojamo straipsnio 1 dalis⁶⁵. Ši nuostata reiškia, kad prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnai privalo imtis visų būtinų ir teisėtų priemonių, kad tiek atskiri ikiteisminio tyrimo veiksmai, tiek visas ikiteisminis tyrimas būtų atliekami be nepateisinamo delsimo kaip įmanoma greičiau⁶⁶. Pažymėtina, kad šią konkrečią prokuroro ar ikiteisminio tyrimo pareigūnų pareigą atitinka įtariamojo teisė reikalauti, kad procesas jo atžvilgiu vyktų kaip įmanoma trumpiau, kurią, kaip jau minėta, numato tiek BPK 44 straipsnis, tiek EŽTK 6 straipsnio 1 dalis, o iš dalies ir EŽTK 5 straipsnio 3 dalis. Jei ikiteisminis tyrimas iš tiesų vyksta nepateisinamai ilgai, atsiranda pagrindas teigti, jog ši įtariamojo teisė yra pažeista ir yra galimybė reikalauti patirtos turtinės bei neturtinės žalos atlyginimo. BPK komentaro autorių nuomone, remiantis Europos žmogaus teisių teismo praktika, toks pažeidimas gali būti konstatuojamas, kai ikiteisminio tyrimo trukmė yra neadekvati atliktų ikiteisminio tyrimo veiksmų kiekiui, jų sudėtingumui. Ilga ikiteisminio tyrimo trukmė negali būti pateisinta mažu ikiteisminio tyrimo pareigūnų skaičiumi, nepakankamu jų materialiniu aprūpinimu, netinkama kvalifikacija ir panašiomis priežastimis. Šią nuostatą ne vieną kartą yra išsakęs ir Europos žmogaus teisių teismas, ne vienoje byloje atmetęs vyriausybių pateikiamus argumentus, kad įmanomai trumpiausio laiko sąlygos nesilaikymą galima pateisinti personalo trūkumu ar administracinio pobūdžio nesklandumais (bylos *DeCubber v. Belgium* ir *Guincho v. Portugal*)⁶⁷.

Norint kiek įmanoma išvengti galimų reikalavimo dėl kiek įmanoma trumpesnės ikiteisminio tyrimo trukmės pažeidimų, įstatymų leidėjui reikėjo numatyti tam tikrą kontrolės sistemą, kuri bent jau dalinai prižiūrėtų, kaip vykdomas reikalavimas atlikti ikiteisminį tyrimą per kiek įmanomai trumpesnę laiką, tuo pačiu įgyvendinant ikiteisminio tyrimo stadijos tikslą išsamiai išsiaiškinti visas reikšmingas nusikalstamos veikos aplinkybes bei nustatyti galimai tą nusikalstamą veiką padariusį asmenį. Todėl BPK 176 straipsnio 2 dalis numato, kad generalinio prokuroro nustatyta tvarka prokurorai privalo kontroliuoti, kaip laikomasi šio straipsnio 1 dalyje nustatyto reikalavimo. Kontroliuoti ikiteisminio tyrimo terminus prokurorai privalo, vadovaudamiesi 2003 m. balandžio 11 d. generalinio prokuroro patvirtinta Ikiteisminio tyrimo terminų kontrolės tvarka (toliau – Tvarka).

⁶⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I - IV dalys. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P. 451

⁶⁶ Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 302

⁶⁷ Gomien D. Trumpas Europos žmogaus teisių konvencijos vadovas. Vilnius: Europos Tarybos informacijos ir dokumentacijos centras, 1995. P. 30

Remiantis generalinio prokuroro patvirtinta Tvarka⁶⁸, ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūnas, priėmęs sprendimą dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo, ne vėliau kaip kitą dieną praneša raštu prokuratūrai, kurios prokurorai organizuoja ikiteisminį tyrimą ir jam vadovauja, apie pradėtą ikiteisminį tyrimą. Šiame pranešime be kitų atitinkamų duomenų turi būti nurodoma ir terminas, iki kurio ikiteisminį tyrimą planuojama užbaigti. Baudžiamosiose bylose, teisingose apygardos teismui, pranešimai apie pradėtą ikiteisminį tyrimą ir pranešimai apie įtarimą pateikiami apygardos prokuratūrai, nuorašą išsiunčiant apylinkės prokuratūrai, kurios veiklos teritorijoje padaryta nusikalstama veika. Šios kategorijos baudžiamųjų bylų ikiteisminio tyrimų kontrolę vykdo atitinkamos apygardos prokuratūros prokuroras, organizuojantis konkrečios bylos tyrimą ir jam vadovaujantis. Tvarka numato, jog prokuroras, gavęs ikiteisminio tyrimo įstaigos pranešimą, ne vėliau kaip kitą dieną priima sprendimą, kas atliks ikiteisminį tyrimą, o nusprendęs, kad ikiteisminį tyrimą atliks ikiteisminio tyrimo įstaiga, pradėjusi ikiteisminį tyrimą, parengia pavedimą. Minėtos tvarkos 5.2 punkte numatyta, kad prokuroras, atsižvelgdamas į padaryto nusikaltimo sunkumą, baudžiamosios bylos apimtį ir sudėtingumą, pavedime ikiteisminio tyrimo įstaigai gali nurodyti konkretų terminą, iki kurio ikiteisminis tyrimas turi būti užbaigtas arba datą, iki kurios ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūnas turi pateikti pranešimą apie ikiteisminio tyrimo eigą ar atvykti į tyrimo eigos aptarimą. Ši nuostata įpareigoja ikiteisminio tyrimo pareigūną arba nustatytu terminu užbaigti tyrimą, arba pranešime apie ikiteisminio tyrimo eigą (aptarimo metu) nurodyti atliktus tyrimo veiksmus, priežastis, dėl kurių tyrimas negali būti užbaigtas, ir veiksmus, kuriuos dar būtina atlikti, bei jų atlikimo terminus. Kaip matome, ikiteisminio tyrimų kontrolė yra pavesta prokurorui, o kontrolės efektyvumas didžia dalimi priklauso nuo to, ar prokuroras realiai kontroliuoja tyrimo eigą, ar tik formaliai reikalauja iš tyrimą atliekančio pareigūno laiku pateikti ataskaitas apie tyrimo eigą. Kuo tyrimas trunka ilgiau, tuo aukštesnio lygio prokuroras privalo vykdyti kontrolę.

Ikiteisminio tyrimo vilkinimas vertinamas kaip Baudžiamojo proceso kodekso reikalavimų pažeidimas, todėl vadovaujantis generalinio prokuroro 2004 m. vasario 25 dienos įsakymu Nr. I-40 patvirtintų „Rekomendacijų dėl prokuroro veiklos organizuojant ikiteisminį tyrimą ir jam vadovaujant“ 28 punkto nuostatomis, prokuroras turi teisę iškelti drausmės bylą ikiteisminio tyrimo pareigūnui, pažeidusiam Baudžiamojo proceso kodekso reikalavimus. Atsižvelgiant į tai, kad ikiteisminį tyrimą organizuoja ir jam vadovauja

⁶⁸ Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2003 m. balandžio 11 d. įsakymas Nr. I-47 „Dėl ikiteisminio tyrimo terminų kontrolės tvarkos ir rekomendacijų patvirtinimo“ // Žin. 2003. Nr. 39-1805.

prokuroras, atitinkamai gali būti sprendžiamas klausimas ir dėl prokuroro drausminės atsakomybės. Prokurorų ir ikiteisminio tyrimo įstaigų pareigūnų drausminės atsakomybės klausimus reglamentuoja statutai ar kiti teisės aktai, nustatantys tarnybinių patikrinimų atlikimo bei tarnybinių nuobaudų skyrimo tvarką.

Ikiteisminio tyrimo kontrolės terminų tvarka numato tam tikrus konkrečius kontrolės terminus. Tvarkos 6 punktą numato, jog kai baudžiamojoje byloje nenustatyti įtariamieji, ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūnas po dviejų mėnesių nuo ikiteisminio tyrimo pradžios arba prokuroro nustatytą dieną privalo pateikti prokurorui baudžiamąją bylą, kuris, susipažinęs su baudžiamosios bylos medžiaga, gali: duoti rašytinius nurodymus ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūnui dėl reikiamų tyrimo veiksmų atlikimo ir nustatyti terminą, iki kurio prokurorui turi būti pranešta apie ikiteisminio tyrimo eigą, nurodyti tęsti įtariamųjų paiešką arba nutraukti ikiteisminį tyrimą. Tvarkos 8 punkte įtvirtinta, jog jei per 5 mėnesius nuo pirmosios įtariamojo apklausos ikiteisminis tyrimas nebaigiamas, prokuroras privalo apie tai raštu informuoti aukštesnįjį prokurorą. Apskritai apie kiekvieną atvejį, kai ikiteisminis tyrimas trunka keletą mėnesių, turi būti informuotas aukštesnysis prokuroras, o apie dar ilgiau trunkantį ikiteisminį tyrimą turi būti pranešama Generalinei prokuratūrai. Turi būti nurodomos priežastys, dėl kurių ikiteisminis tyrimas nėra užbaigiamas. Pareigos informuoti aukštesnę prokuratūrą nustatymas turi drausminti ikiteisminio tyrimo įstaigas ir žemesnius prokurorus, priversdamas juos kuo sparčiau atlikti ikiteisminio tyrimo veiksmus. Tačiau tuo pačiu ir aukštesnis prokuroras, matydamas kylančias problemas, turėtų padėti surasti tų problemų sprendimo būdus⁶⁹. Tokiu būdu stengiamasi bent jau minimaliai nustatyti tam tikras ikiteisminio tyrimo atlikimo laiko ribas ir taip išvengti reikalavimo ikiteisminį tyrimą atlikti per įmanomai trumpiausią laiką pažeidimų. Be abejo, tokia kontrolės tvarka galėtų būti kritikuojama dėl papildomo popierizmo, galbūt netgi dar labiau prailginanti tyrimo trukmę. Tačiau šio darbo autorės nuomone, galimus tokios kontrolės tvarkos sukeltus nepatogumus atperka šios tvarkos nuostatomis pasiekiamas tam tikras papildomas garantas reikalavimo ikiteisminį tyrimą atlikti per įmanomai trumpiausią laiką pažeidimų išvengimui.

Minėtas BPK 215 straipsnis įtvirtina galimybę įtariamajam, jo atstovui ar jo gynėjui tam tikra prasme kontroliuoti ikiteisminio tyrimo atlikimo trukmę ir siekti, kad nebūtų pažeista įtariamojo teisė į greitą procesą. Reiktų pažymėti, kad baudžiamojo proceso teorijoje yra išsakyta nuomonė, jog tam tikrais atvejais prokuroras, matydamas, kad ilgai trunkančio

⁶⁹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I - IV dalys. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P. 452

ikiteisminio tyrimo užbaigimo perspektyvos yra neaiškios, turėtų pasiryžti ikiteisminį tyrimą nutraukti, remdamasis BPK 212 straipsnio 2 punktu (kai ikiteisminio tyrimo metu nesurenkama pakankamai duomenų, pagrindžiančių įtariamojo kaltę dėl nusikalstamos veikos padarymo). Tokiu būdu kai kuriais atvejais galbūt galėtų būti išvengta EŽTK 6 straipsnio pažeidimo įtariamojo atžvilgiu konstatavimo⁷⁰.

Nagrinėjant baudžiamajame proceso įstatyme įtvirtintus konkrečius ikiteisminio tyrimo terminus, tikslinga bent jau trumpai aptarti suėmimo terminus ikiteisminio tyrimo metu. Kaip jau buvo minėta, EŽTK 5 straipsnio 3 dalis garantuoja suimtajam teisę į bylos nagrinėjimą teisme per priimtina laiką, o tuo pačiu ir teisę, kad suėmimas nebūtų taikomas per ilgai. Konvencijoje numatyta asmens teisė į bylos nagrinėjimą per kuo trumpiausią laiką reiškia ne tik, kad visais atvejais ikiteisminio tyrimo bei bylos nagrinėjimo teisme trukmė, suimtojo asmens laikymo kardomajame kalnime laikotarpis negali viršyti baudžiamojo proceso įstatymuose nustatytų terminų, bet ir faktinė procesinių veiksmų atlikimo trukmė, laikotarpiai tarp procesinių veiksmų turi būti pateisinantys būtinumą laikyti asmenį suimta. Tiek visa suėmimo trukmė, tiek ir tarpiniai suėmimo terminai turi būti adekvatūs ikiteisminio tyrimo konkrečių procesinių veiksmų atlikimui sunaudotam laikui⁷¹.

Kai sprendžiamas suimtajam asmeniui pareikšto baudžiamojo kaltinimo klausimas, jo suėmimas yra aplinkybė, į kurią atsižvelgiama nustatant, ar buvo laikomasi „įmanomai trumpiausio laiko“ reikalavimo priimant sprendimą dėl bylos esmės⁷². Dėl to, kai asmuo yra suimtas, tam procesui keliami aukštesni reikalavimai ir procesas turi būti baigtas kuo įmanoma greičiau, kad asmuo nebūtų nepagrįstai ilgai laikomas suimtu.

Strasbūro teismo praktika nekalba apie konkrečius suėmimo terminus. Tai priklauso nuo konkretaus atvejo. Ieškodami atsakymo ar ne per ilgai truko kardomasis kalnimas, Strasbūro teismas atsižvelgia į bylos aplinkybių visumą, kardomojo kalnimo paskyrimo pagrindus, teisėsaugos institucijų darbo byloje intensyvumą, kaltinamojo elgesį proceso metu ir tokiu būdu sprendžia klausimą dėl suėmimo laiko teisėtumo 5 straipsnio 3 dalies bei 6 str. 1 d. teisės į teismą “per įmanomai trumpiausią laiką” požiūriu. Pavyzdžiui, *Neumeister prieš Austriją* byloje Teismas konstatavo 5 straipsnio 3 dalies pažeidimą, kai šio asmens suėmimas tęsėsi apie 2 metus ir 4 mėnesius, tuo tarpu *Morganti prieš Prancūziją* byloje Teismas

⁷⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I - IV dalys. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P. 452

⁷¹ Čepas A. ir kt. Žmogaus teisės Lietuvoje. Vilnius: Naujos sistemos, 2005. P. 35

⁷² Europos žmogaus teisių teismo sprendimų santraukos // Teismų praktika. Nr. 22. 2004;

konstatavo minėto straipsnio 3 dalies pažeidimą, kai suėmimas tęsėsi 3 metus ir 9 mėnesius. Tuo tarpu *W. prieš Šveicariją* (1993) byloje, kurioje suėmimas iki teismo tęsėsi daugiau kaip 4 metus, Komisija nustatė 5 straipsnio 3 dalies pažeidimą, tuo tarpu Teismas neparėmė Komisijos argumentų ir tokį ilgą kalinį pateisino ypač sudėtinga ekonomine byla bei numatytų sankcijų už tokią veiką griežtumu. Šiuo atveju buvo atsižvelgta į tai, kad byloje buvo 13 kaltinamųjų, buvo atlikta 350 apklausų, tikrinta 60 firmų įvairiuose valstybės veikla, teismo nuosprendis surašytas 1100 puslapių.⁷³ Teismas šioje byloje neįžiūrėjo ir teisėsaugos organų nepagrįsto uždelsimo atlikti tam tikrus veiksmus ar jų neveikimo⁷⁴.

BPK yra numatyta, kad bet kokiame atveju ikiteisminio tyrimo metu suėmimas negali tęstis ilgiau kaip aštuoniolika mėnesių. Toks ilgas suėmimo terminas gali būti pateisinamas tik dėl dviejų priežasčių: ypatingo bylos sudėtingumo arba didelės bylos apimties. Šių dviejų sąvokų įstatymų leidėjas kodekse neapibrėžia, tą jis palieka teismų praktikai bei baudžiamojo proceso teisės teorijai. Tačiau minėtas maksimalus suėmimo taikymo terminas galioja tik ikiteisminio tyrimo stadijoje. Maksimalaus suėmimo termino viso baudžiamojo proceso metu, t.y. įskaitant ir teismo nagrinėjimo stadijas, baudžiamojo proceso įstatymas nenumato ir palieka šį klausimą spręsti bylą nagrinėjančio teismo kompetencijai. Vis dėlto pažymėtina, kad šis maksimalus terminas ikiteisminio tyrimo metu būtų taikomas tik išskirtiniais atvejais. Iš pradžių BPK 127 straipsnio 1 dalis numato bendrą nuostatą, jog suėmimas negali būti taikomas ilgiau kaip šešis mėnesius. Tai logiškai suderinta su BPK 215 straipsniu, kuriame numatytas įprastai rekomenduojamas maksimalus šešių mėnesių ikiteisminio tyrimo trukmės terminas. Logiška, kad įtariamasis negali būti suimtas ikiteisminio tyrimo metu ilgiau nei jo atžvilgiu trunka pats tyrimas

2. Teismo nagrinėjimo terminai

Vienas pagrindinių visuomenės bene jautriausiai vertinamų rodiklių, parodančių teismo darbo kokybę, yra bylų nagrinėjimo terminai. Ypač didelė problema nusikaltimų nuosavybei, ūkininkavimo tvarkai ir finansams bylose. Įstatymuose įtvirtintas bylų proceso greitumo principas kuriuo siekiama, kad byla būtų išnagrinėta per kiek įmanoma trumpesnę laiką, žinoma, nepakenkiant jos nagrinėjimo kokybei. Šiam principui įgyvendinti teisėjai, teismų

⁷³ Goda G. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos ir Lietuvos Konstitucijos tiesioginio taikymo problemos // Teisės problemos Nr3 1995m. P.14.

⁷⁴ Jočienė D. Lietuvos Respublikos pralaimėtos bylos Europos žmogaus teisių teisme: teisinės pamokos ir ateities perspektyvos // Justitia. Nr. 3-4, 2002

savivaldos institucijos ir Nacionalinė teismų administracija skiria ypatingą dėmesį. Nors pastaraisiais metais trumpėja bylų nagrinėjimo terminai, mažėja bylų vilkinimo požymių, tačiau problema išlieka aktuali. Priežastys, dėl kurių užsitęsia bylų nagrinėjimas, yra tiek subjektyvios (teismo, teisėjo organizacinio darbo nesklaidumai), tiek objektyvios – bylos dalyvių vengimas atvykti į teismo posėdį, sudėtingos ir ilgai trunkančios ekspertizės, bylos stabdymas iki bus išnagrinėta kita, su ja susijusi, byla ir pan. Teismų savivaldos institucijos siekia, kad kiekvienos bylos ilgo nagrinėjimo priežastys būtų žinomos ir teismo pirmininkui, ir aukštesnės grandies teismo pirmininkui, atliekančiam administracinės veiklos priežiūrą tame teisme, ir teismų savivaldos institucijoms. Administravimo teismuose nuostatai įpareigoja informuoti teismų pirmininkus bei Teismų tarybą apie kiekvieną daugiau kaip vienerius metus užsitęsusią bylą, nurodant užsitęsusio nagrinėjimo priežastis. Kasmet atliekama ilgiau kaip vienerius metus užsitęsusių bylų nagrinėjimo priežasčių analizė.

Analizuojant teismo tyrimo terminus Lietuvos baudžiamojo proceso įstatymo ribose, pabrėžtina, kad jame niekur nėra įtvirtintas konkretus, bendras teismo tyrimo nagrinėjimo terminas, netgi nėra numatyta rekomenduojamo maksimalaus teismo tyrimo trukmės termino, kaip ikiteisminio tyrimo atveju. Tokia įstatymų leidėjo pozicija yra visiškai suprantama ir paaiškinama tuo, jog tiesiog neįmanoma nustatyti kažkokio bendro maksimalaus teismo tyrimo termino visų baudžiamųjų bylų atžvilgiu. Tačiau vėlgi negalima teigti, kad įstatymų leidėjas niekaip nereglementuoja teismo tyrimo terminų.

Visų pirma teismo tyrimo, kaip ir viso baudžiamojo proceso metu galioja proceso greitumo principas, įpareigojantis, jog baudžiamoji byla teismo tyrimo metu būtų išsamiai išnagrinėta per įmanomai greičiausią laiką. BPK 243 straipsnyje yra numatyta nuostata, kad teismasis posėdis iki bylos išnagrinėjimo negali būti pertrauktas, išskyrus tam tikras numatytas aplinkybes. Šia nuostata taip pat iš dalies yra siekiama, kad teisminis tyrimas būtų baigtas kuo greičiau, t.y. teismasis posėdis vyktų nepertraukiamai iki baudžiamosios bylos išsprendimo, nebent būtų pateisinamos priežastys daryti pertraukas teismajame posėdyje. Be to, baudžiamojo proceso įstatyme yra įtvirtinti tam tikri atskirų proceso veiksmų teismo tyrimo metu terminai, kurių privalu laikytis nagrinėjant bylą teisme. Kaip tokių terminų pavyzdžius galima paminėti BPK 231 straipsnyje numatytą dviejų dienų terminą per kurį nuo bylos gavimo teisme reikia paskirti teisėją, kuris rengs bylą nagrinėti teisme, BPK 240 straipsnyje numatyti bylos perdavimo teismui nagrinėti terminai, atskiruose straipsniuose numatyti tam tikrų sprendimų ar veiksmų apskundimo ir tokių skundų išsprendimo klausimai, numatyti terminai teismo posėdžio protokolo surašymui ir pan.

Tačiau, išanalizavus nacionalinėse teismuose nagrinėjamas bylas, konstatuotina, kad būtent teisminėse instancijose bylų nagrinėjimai užtrunka ilgiausia (pvz., 2006 m. gruodžio 31 d. apylinkių bei apygardų teismuose buvo nebaigtos nagrinėti 462 baudžiamosios bylos, kurių nagrinėjimas užsitęsė daugiau kaip 1 metus⁷⁵), todėl teismo nagrinėjimo terminų klausimas yra labai aktualus. Suprantama, kad kiekviena byla yra skirtinga ir visapusiškam aplinkybių ištyrimui reikalingas skirtingas laikas, todėl baudžiamojo proceso kodekse neįmanoma numatyti griežtai apibrėžtų terminų, kurių nesilaikymas reikštų teisės į greitą procesą pažeidimo. Tačiau tai, kad Lietuvos Respublikos įstatymuose nėra tiesiogiai įtvirtinti kriterijai leidžiantys „išmatuoti“ proceso greitį, sukelia įstatymo netobulumo klausimą. Taigi, siūlytina keisti įstatymą ir numatyti kriterijus remiantis kuriais būtų galima nustatyti proceso greičio principo pažeidimus ar protingo termino viršijimą.

Įvairių šalių teismų praktikoje yra pasitaikę atvejų, kai buvo „pasmerktas“ nepagrįstai ilgas bylos nagrinėjimo laikas, kartais netgi atsisakant priimti apkaltinamąjį nuosprendį. Teisėjai taiko kaltinamojo patirtos žalos kriterijų. Taip savo sprendimus grindžia Anglijos, Kanados, Japonijos teismų praktika. Japonijoje dažnai yra pažeidžiamas konstitucinis greito bylų išnagrinėjimo principas. Situaciją tam tikra prasme iliustruoja 1972 metų Aukščiausiojo Teismo išaiškinimas, kad kaltinamasis turi būti atleistas nuo proceso, jei dėl valstybės kaltės tarp pirmos ir antros teismo nagrinėjimo dienų praeina 12 metų⁷⁶.

3. Proceso greičio principo nesilaikymo teisiniai padariniai

Išsiaiškinus baudžiamojo proceso greičio principo reikšmę bei turinį Lietuvos baudžiamajame procese, taip pat reikėtų aptarti, kokios teisinės pasekmės kyla tada, kai nesilaikoma valstybės vidaus bei tarptautiniuose teisės aktuose įtvirtintų proceso greičio principų reikalavimų.

Vienas iš teisinių padarinių, galimų proceso greičio principo nesilaikymo atveju, yra tiesiogiai įtvirtintas Lietuvos baudžiamojo proceso įstatyme. Naujasis BPK įvedė visiškai naują įstatymo normą, numatytą BPK 215 straipsnyje, kuri numato ikiteisminio tyrimo nutraukimo galimybę dėl pernelyg ilgos ikiteisminio tyrimo trukmės bei nustato, kokia tvarka

⁷⁵ Lietuvos Respublikos teismų ir teismų savivaldos institucijų veiklos 2006 metų apžvalga. Prieiga per internetą: <http://www.teismai.lt/teismai/Informacija%20apie%20Lietuvos%20Respublikos%20teismu%20darba%202006%20metais>

⁷⁶ Goda G. Užsienio Šalių baudžiamojo proceso pagrindai. Vilnius, 1997. P. 89.

tokiu atveju ikiteisminis tyrimas gali būti nutrauktas. Šiame straipsnyje įtvirtintos baudžiamojo proceso normos taip pat gali būti vertinamos kaip dar viena proceso greitumo principo išraiška baudžiamojo proceso įstatyme, padedanti užtikrinti tinkamą šio principo įgyvendinimą. Minėto straipsnio 1 dalyje numatyta, *jog jei per šešis mėnesius po pirmosios įtariamojo apklausos ikiteisminis tyrimas nebaigiamas, įtariamasis, jo atstovas ar gynėjas gali paduoti skundą ikiteisminio tyrimo teisėjui dėl ikiteisminio tyrimo vilkinimo*. Čia galima būtų išvelgti tam tikrą sąvokų baudžiamojo proceso įstatyme neatitikimą. Straipsnio pavadinime yra vartojama sąvoka pernelyg ilga ikiteisminio tyrimo trukmė, o straipsnio 1 dalyje jau kalbama apie ikiteisminio tyrimo vilkinimą. Autorės nuomone, nepagrįsta būtų pozicija šias dvi sąvokas sutapatinti. Juk ilga ikiteisminio tyrimo trukmė gali būti sąlygota ir pagrįstų, objektyvių bei pateisinamų priežasčių. O sąvoka ikiteisminio tyrimo vilkinimas jau pati savaime, lingvistiškai turi tam tikrą neigiamą atspalvį – šiuo atveju vilkinimu greičiausiai laikytinas tam tikras ikiteisminio tyrimo pareigūnų neveikimas ar nepakankamai aktyvus veikimas, kuris sąlygojo nepateisinamai ilgą ikiteisminį tyrimą. Manytina, jog šiuo atveju įstatymų leidėjas panaudojo sąvoką ikiteisminio tyrimo vilkinimas tik norėdamas akcentuoti, jog šio straipsnio prasme ikiteisminis tyrimas gali būti nutrauktas ne šiaip dėl per ilgos ikiteisminio tyrimo trukmės, o būtent dėl ikiteisminio tyrimo vilkinimo, arba dėl nepagrįstai ilgos tyrimo trukmės. Tačiau dėl visiško aiškumo galbūt būtų tikslinga šias baudžiamojo proceso įstatymo sąvokas suvienodinti bent jau nagrinėjamo straipsnio ribose. Taip pat nepriekaištingą šio straipsnio taikymą apsunkina ir tas faktas, kad nėra numatyti kriterijai, kaip nustatyti pernelyg ilgą tyrimo trukmę ar proceso vilkinimo faktus.

BPK 215 straipsnyje rekomenduojama maksimali šešių mėnesių termino pradžia siejama ne su ikiteisminio tyrimo pradžia, o su pirmąja įtariamojo apklausa todėl, kad ilgas procesas neigiamus padarinius kelia pirmiausia tada, kai proceso metu tam tikras asmuo, įvardytas įtariamuoju, ilgas mėnesius privalo laukti, kaip išsispręs jo likimas⁷⁷. Akivaizdu, kad toks baudžiamojo proceso įstatyme numatytas ikiteisminio tyrimo termino pradžios skaičiavimas yra pasirinktas, stengiantis kiek įmanoma suderinti BPK ir EŽTK nuostatas, turint omenyje, jog EŽTK prasme protingas baudžiamojo proceso termino skaičiavimas prasideda nuo to momento, kai asmuo tampa įtariamuoju tam tikroje baudžiamojoje byloje. Tačiau autorės nuomonė, 215 straipsnyje numatyto termino pradžia (po pirmos įtariamojo apklausos) verta diskusijų. Nes pirma apklausa gali įvykti ir praėjus nemažam laiko tarpui

⁷⁷ Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 339

nuo pranešimo apie įtarimą įteikimo. Nors BPK ir numato, kad toks pranešimas turi būti įteikiamas pasirašytinai, tačiau tai ne būtinai turi būti prieš pat pirmąją apklausą. Galima pranešti ir neapklausti. BPK tik numato, kad prieš apklausiant asmenį, kaip įtariamąjį, jam turi būti pateikiamas pranešimas, tačiau tai ne garantas, kad po pranešimo apie įtarimą įtariamuoju tapęs asmuo turi būti iškart apklaustas. Nuo pranešimo iki apklausos gali praeiti ilgas laiko tarpas, per kurį įtariamajam gali kilti įvairūs neigiami veiksniai, suvaržytos jo teisės ar laisvės. Taip pat vertėtų pastebėti, kad EŽTT savo praktikoje yra suformulavęs atskaitos tašką nuo kada pradedamas skaičiuoti protingo laiko reikalavimas proceso veiksmams atlikti terminas. Pagal Teismą, terminas pradedamas skaičiuoti nuo „kaltinimo“⁷⁸ pateikimo. Kaip jau buvo minėta, kad kaltinimas šiuo atveju apima du veiksnius. Tai momentas kai asmeniui pranešama apie įtarimus arba momentas nuo kada įtariamojo padėtis yra stipriai paveikta. Nagrinėdamas peticijas Teismas jau ne vienoje byloje protingo termino reikalavimą siejo būtent su pastaruoju momentu. Tad manytina, kad įstatymo nuostata, kad įtariamasis gali kreiptis dėl ikiteisminio tyrimo nutraukimo dėl pernelyg ilgos tyrimo trukmės praėjus 6 mėnesiams tik po pirmos apklausos yra svarstyтина ir keistina. Siūloma šią teisę sieti bent jau su *pranešimo apie įtarimą gavimo momentu* t.y. nuo tada, kai įtariamajam įteikiamas pranešimas apie įtarimą, *arba su įtariamojo asmens padėties paveikimu dėl baudžiamąjį persekiojimą vykdančių asmenų veiksmų*, nes kiekvienas, nors ir teisėtas veiksmas, turi neigiama poveikį asmeniui pvz. krata, nuosavybės teisės apribojimas (aišku įtariamasis turi apie tai žinoti ir nesislapstyti nuo tyrimo), *arba*, kaip pastebėta BPK komentare, *su asmens, kuriam neišvengiamai gresia baudžiamasis persekiojimas, (pvz. kai asmuo sugaunamas darant nusikaltimą) sulaikymo momentu*. Tai reiškia, kad ikiteisminiam tyrimui, kuriame jau yra nustatyti įtariamieji, bus taikomi padidinti proceso greitumo reikalavimai, nes ikiteisminį tyrimą atliekantys pareigūnai turės ikiteisminį tyrimą užbaigti per 6 mėnesius nuo minėtų veiksmų ir tikėtina, kad tai gali paspartinti ikiteisminio tyrimo atlikimą.

Taip pat galima pastebėti, kad nustatant šešių mėnesių terminą, nėra atsižvelgiama į bylos sudėtingumą, jos apimtį, t.y. toks terminas yra taikomas pradedant nuo paprasčiausių baudžiamųjų nusižengimų iki sudėtingiausių labai sunkių nusikaltimų. Manytina, kad tokia bendra taisyklė nevisiškai dera su greitumo principu. Nors baudžiamojo proceso teisė ir numato supaprastinto proceso galimybes „mažiau pavojingoms“ nusikalstamoms veikoms,

⁷⁸ Kaltinimo išsamesnė samprata buvo nagrinėjama ankstesnėse darbo dalyse.

tačiau numatant atskirus terminus skirtingo pavojingumo ir pobūdžio nusikalstamoms veikoms, tikėtina, kad ikiteisminio tyrimas vyktų be nepateisinamų delsimų, pareigūnai turėtų greičiau užbaigti tyrimą ir greičiau ruošti kitas bylas. Ikiteisminiam tyrimui dėl mažiau pavojingų nusikalstamų veikų siūloma numatyti trumpesnius terminus nuo kada įtariamasis, jo atstovas ar gynėjas galėtų kreiptis dėl ikiteisminio tyrimo nutraukimo dėl pernelyg ilgos ikiteisminio tyrimo trukmės. Tikslų mažiau pavojingų nusikalstamų veikų sąrašą numatyti būtų sunku ir netikslinga. Tačiau kriterijus kada nusikalstama veika būtų pripažįstama mažiau pavojinga numatyti galima.

Taip pat derėtų pastebėti, kad ikiteisminis tyrimas dažniausiai užtrunka daugiau nei 6 mėnesius, tačiau negalima būtų teigti, kad BPK 215 straipsnio pagrindu bylos nutraukiamos dažnai. Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos duomenimis⁷⁹, 2004 metais tokių atvejų buvo 2, 2005 metais tokių atvejų buvo 4, 2006 metais 6 atvejai. Visi jie dėl sunkių ar labai sunkių nusikaltimų. 2007 metais dar tokių atvejų neužfiksuota. Šiuo atveju logiška būtų teigti, kad ikiteisminis tyrimas dažniausiai užtrunka ilgiau nei 6 mėnesius dėl objektyvių priežasčių, tokių kaip didelė bylos apimtis, sudėtingumas, ilgą laiką užtrunkantys specialistų ir ekspertų tyrimai ar teisinės pagalbos prašymų vykdymas užsienio valstybėse, didelės apimties bylos medžiagos vertimas ir panašiai. Tačiau taip pat būtina paminėti, kad Lietuvoje aptariamas procesinis institutas yra naujas ir kol kas neįgijęs plataus praktinio pobūdžio, tačiau tas faktas, kad ikiteisminiai tyrimai vis dažniau nutraukiami būtent tuo pagrindu, kad ikiteisminis tyrimas užtrunka nepagrįstai ilgą laiką, turėtų kelti vis didesnę teisingumą vykdančių asmenų susirūpinimą.

Lietuvos Respublikos Prokuratūros veiklos 2006 metų ataskaitoje⁸⁰ teigiama, kad asmenų pareiškimų, pateiktų prokuratūrai, skaičius vis didėja. Dažniausiai kreipiamasi dėl bylų tyrimo vilkinimo, pareiškėjams nepriimtinių proceso veiksmų ar sprendimų tyrinat konkrečius nusikaltimus. Vis dažniau nurodoma nepakankama ikiteisminio tyrimo pareigūnų kvalifikacija, patirties stoka. Teisiniuose straipsniuose⁸¹ siūloma atsižvelgti į šį faktą ir aptarti pareigūnų kvalifikacijos kėlimo klausimą. Prokurorų ir prokuratūros personalo mokymo ir kvalifikacijos kėlimo klausimai sisteminiu požiūriu nebuvo spęsti apie penkiolika metų. Menki asignavimai mokymui ir kvalifikacijos kėlimui neužtikrino

⁷⁹Duomenys apie nusikalstamų veikų tyrimo rezultatus Lietuvos Respublikoje. Informatikos ir ryšių departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos. [žiūrėta 2007 m. kovo mėnesį].
http://www.vrm.lt/fileadmin/Image_Archive/IRD/Statistika/index2.phtml?id=198&idStat=4&metai=2007&menu=3®ionas=0&id3=1&idAta=2#Atas-LRGP

⁸⁰<http://www.prokuraturos.lt/LinkClick.aspx?fileticket=vepBNjpZAPw=&tabid=171>

⁸¹pvz.: *Jočienė D.* Europos žmogaus teisių konvencijos 6 str. taikymas ir aiškinimas LR pralaimėtose bylose.

prokuratūros valstybės tarnautojų ir darbuotojų mokymo, nebuvo sukurta jų kvalifikacijos tobulinimo programa, tenkintasi pavieniais mokymosi atvejais. 2006 m. situacija pasikeitė iš esmės – mokymo ir kvalifikacijos kėlimo uždaviniams spręsti skirta apie 371 tūkst. Toks faktas leidžia tikėtis, kad pagerės ikiteisminio tyrimo pareigūnų ir prokurorų kvalifikacija ir taip ikiteisminis tyrimas bus atliekamas sparčiau. Tikėtina, kad ikiteisminio tyrimo tikslai bus pasiekti vis dažniau ir, kad pernelyg ilgų procesų reiškiniai pradės blėsti ir greito baudžiamojo proceso mechanizmai pradės veikti.

Siekiant suderinti prokuratūros, ikiteisminio tyrimo įstaigų ir kitų valstybės institucijų veiksmus gerinant nusikalstamų veikų atskleidimą ir ištyrimą, apygardos prokuratūrose ir jų veiklos teritorijoje esančių miestų ir rajonų apylinkės prokuratūrose organizuojami koordinaciniai ir operatyviniai pasitarimai, sudaromos institucijų bendradarbiavimo koordinacinės darbo grupės, tyrimo grupės, dažnai ikiteisminio tyrimo įstaigų vadovai tarnybinio reagavimo raštais informuojami apie tyrėjų darbo trūkumus.

Teisinga Dr. D. Jočienės nuomonė. Pasak jos, gerinant ir tobulinant Konvencijos reikalavimų realizavimą praktikoje, reikėtų organizuoti atitinkamus mokymus Konvencijos bei jos taikymo praktikos klausimais tiek prokurorams, tiek policijos, tiek laisvės atėmimo įstaigų pareigūnams, kitiems valstybės tarnautojams bei pareigūnams, dirbantiems su žmogaus teisėmis susijusiose srityse. Be to, reikėtų daugiau dėmesio skirti Lietuvos valdžios ir valdymo institucijų bei visuomenės informavimui apie Europos žmogaus teisių teisme priimtus sprendimus prieš Lietuvą, jų turinį bei bylos aplinkybes, atkreipiant dėmesį į Lietuvos teisės aktų ar jų taikymo praktikos ydingumą⁸².

Toliau kalbant apie BPK 215 straipsnį reikėtų pastebėti, kad šis ikiteisminio tyrimo nutraukimo pagrindas skiriasi nuo visų kitų baudžiamojo proceso įstatyme numatytų ikiteisminio tyrimo nutraukimo pagrindų tuo, jog klausimas dėl ikiteisminio tyrimo nutraukimo yra inicijuojamas ne prokuroro, kaip visais kitais atvejais, o įtariamąjo, jo atstovo ar gynėjo paduoto skundo pagrindu. Būtent dėl to ši nuostata yra laikoma viena iš įtariamąjo garantijų į bylos tyrimą ir nagrinėjimą per įmanomai trumpiausią laiką. Kai kurie baudžiamojo proceso teisės teoretikai kritikuoja šią nuostatą dėl to, kad BPK 215 str. numato teisę paduoti skundą dėl ikiteisminio tyrimo vilkinimo tik įtariamajam, jo atstovui ar gynėjui. Siekiant užtikrinti proceso šalių lygiateisiškumą ir tyrimo atlikimą rungimosi sąlygomis, labiausiai akcentuojant proceso šalių lygias teises į procesą per įmanomai trumpiausią laiką,

⁸² *Jočienė D.* Europos žmogaus teisių konvencijos 6 str. taikymas ir aiškinimas LR pralaimėtose bylose.

tokia teisė turėtų būti suteikta ir nukentėjusiajam bei civiliniam ieškovui bei jų atstovams⁸³. Tai tik dar kartą patvirtina jau minėtą poziciją, kad proceso greitumo principas yra skirtas užtikrinti ne tik įtariamojo/kaltinamojo, bet ir kitų proceso dalyvių teises bei teisėtus interesus. Todėl logiškai darytina išvada, jog ir kiti proceso dalyviai turėtų turėti galimybę paduoti skundą ikiteisminio tyrimo teisėjui dėl ikiteisminio tyrimo vilkinimo, turint omenyje, jog BPK įtvirtintas proceso greitumo principas yra taikomas visų proceso dalyvių atžvilgiu.

Pažymėtina, jog baudžiamojo proceso įstatymas nenumato jokių papildomų sąlygų skundo dėl per ilgą ikiteisminio tyrimo trukmės padavimui, užtenka vien fakto, jog nuo pirmosios įtariamojo apklausos atlikimo praėjus šešiams mėnesiams ikiteisminis tyrimas nėra užbaigiamas. Akivaizdu, jog nurodžius motyvus ir juos vėliau paaiškinus ar papildžius žodžiu, tikimybė, kad skundas bus patenkintas, padidėja. Ir, atvirkščiai, jeigu pačiam įtariamajam, jo atstovui ar gynėjui akivaizdu, kad tyrimas nėra vilkinamas, tik ilgiau trunka dėl didelės jo apimties ar sudėtingumo, tikimybė, kad skundas bus patenkintas, nėra didelė. Tačiau net ir tokioje situacijoje įtariamojo, jo atstovo ar gynėjo teisė pateikti skundą niekaip negali būti varžoma⁸⁴. Kiekvienas toks skundas turi būti nagrinėjamas ikiteisminio tyrimo teisėjo surengtame posėdyje, kuriame turi dalyvauti prokuroras ir įtariamasis ar jo gynėjas.

BPK 215 straipsnio 3 dalis numato, jog išnagrinėjęs skundą, ikiteisminio tyrimo teisėjas, įvertinęs nagrinėjamo atvejo aplinkybes, priima vieną iš šių nutarčių: skundą atmesti, įpareigoti prokurorą užbaigti ikiteisminį tyrimą per nustatytą terminą arba ikiteisminį tyrimą nutraukti. Ikiteisminio tyrimo teisėjas nusprendžia skundą atmesti, jei mano, jog konkretus ikiteisminis tyrimas trunka ilgai dėl didelės tyrimo apimties, būtinybės atlikti daug sudėtingų tyrimo veiksmų ar kitų svarbių priežasčių, pateisinančių ilgą tyrimo trukmę. Tokiu atveju teismas pripažįsta, kad tyrimą atliekantys teisėsaugos pareigūnai dirba pakankamai intensyviai ir ikiteisminis tyrimas per šešis mėnesius nebuvo užbaigtas dėl objektyvių priežasčių. Kitaip tariant, ikiteisminio tyrimo teisėjas pripažįsta, kad konkrečiame tyrime pareigūnų veiksmai negali būti vertinami kaip ikiteisminio tyrimo vilkinimas⁸⁵.

Antroji galima ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartis yra nutartis įpareigoti prokurorą užbaigti ikiteisminį tyrimą per nustatytą terminą. Tokia nutartis priimama, kai nustatoma, jog nėra pagrindo daryti išvadą, kad procesas vilkinamas, bet siekiant užtikrinti įtariamojo teises

⁸³ *Jurka J., Jasevičius R.* Diskrecinio ikiteisminio tyrimo nutraukimo (diversijos) pagrįstumas ir įgyvendinimo problemos // *Teisės problemos.* 4 (50). 2005. P. 16

⁸⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I - IV dalys. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P. 583

⁸⁵ Ten pat. P. 584

yra būtina ikiteisminį tyrimą greitai užbaigti. BPK nenumato, kokį terminą ikiteisminiam tyrimui užbaigti gali nustatyti ikiteisminio tyrimo teisėjas. Paprastai tai turi būti ne ilgesnis kaip trijų mėnesių terminas. Prieš pasibaigiant ikiteisminio tyrimo teisėjo nustatytam terminui byla turi būti perduodama į teismą arba ikiteisminis tyrimas nutraukiamas⁸⁶. Tokia įstatymų leidėjo įtvirtinta nuostata taip pat vertintina kaip papildomas garantas išvengti asmens teisės į bylos tyrimą ir nagrinėjimą per įmanomai trumpiausią laiką pažeidimų. Tačiau nagrinėjant šį atvejį negalima nepaminėti 2005 m. spalio 27 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo konsultacijos⁸⁷ kur teigiama, kad baudžiamojo proceso įstatyme nėra nustatyta, kiek kartų ir kokiam maksimaliam laikui gali būti pratęstas terminas (per kurį prokuroras privalo užbaigti ikiteisminį tyrimą) nustatytas ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartimi, priimta išnagrinėjus skundą dėl tyrimo vilkinimo. Sprendžiant termino pratęsimo klausimą, atsižvelgiama į tai, kad ikiteisminis tyrimas turi būti atliekamas per kuo trumpiausius terminus, ir įvertinamos priežastys, dėl kurių ikiteisminis tyrimas nebuvo baigtas per anksčiau nustatytą terminą. Jeigu nustatoma, kad ikiteisminis tyrimas nebuvo baigtas dėl objektyvių priežasčių (neįvykdytas prašymas užsienio valstybių įstaigoms atlikti proceso veiksmus, nepadarytos ekspertizės, negautos specialisto išvados ir pan.), ikiteisminio tyrimo terminas turėtų būti pratęstas; jeigu tokių priežasčių nenustatoma – ikiteisminis tyrimas nutraukiamas dėl pernelyg ilgos ikiteisminio tyrimo trukmės.

Trečiasis galimas ikiteisminio tyrimo teisėjo sprendimas šioje situacijoje yra įtariamojo, jo atstovo ar gynėjo skundo patenkinimas ir ikiteisminio tyrimo nutraukimas. Tokią nutartį teisėjas priima, jei gynybos pusės argumentai dėl proceso vilkinimo yra pakankamai įtikinantys, o prokuroras nesugeba pagrįsti, kodėl iki to momento ikiteisminis tyrimas dar nėra baigtas.

Visos trys išskirtos ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartys gali būti skundžiamos bendra BPK numatyta ikiteisminio tyrimo teisėjo veiksmų ir sprendimų apskundimo tvarka⁸⁸. Tokiu būdu yra užtikrinamos visų proceso dalyvių teisės ir jų teisėti interesai tikėtis teisingo sprendimo dėl konkretaus ikiteisminio tyrimo trukmės pagrįstumo.

Apibendrinant galima būtų teigti, jog ši BPK nuostata yra tam tikras įtariamojo teisės į greitą procesą garantas ir prevencinė priemonė užkirsti kelią šios teisės pažeidimams.

⁸⁶ Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 340

⁸⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika. Nr. 24. 2005 liepa - gruodis; B3-365.

⁸⁸ BPK 65 straipsnis numato ikiteisminio tyrimo teisėjo proceso veiksmų ir nutarčių apskundimo tvarką.

Kita teisinė proceso greitumo principo nesilaikymo pasekmė yra situacija, kai Europos žmogaus teisių teismas konkrečioje byloje konstatuoja, jog Lietuva pažeidė pagal Konvenciją prisiimtus tarptautinius įsipareigojimus, šiuo atveju kai nustatoma, kad buvo pažeista pareiškėjo teisė į bylos išnagrinėjimą per įmanomai trumpą laiką EŽTK 6 straipsnio 1 dalies prasme. Toks Europos žmogaus teisių teismo sprendimas sukelia atitinkamus padarinius tiek pareiškėjo, tiek valstybės atsakovės atžvilgiu. Visų pirma jau pats EŽTK pažeidimo pareiškėjo atžvilgiu konstatavimo faktas sukelia jam atitinkamą moralinį pasitenkinimą jausmą bei tam tikra prasme vertintinas kaip teisingumo ir teisinės santarvės atkūrimas. Tačiau toks Europos žmogaus teisių teismo sprendimas sukelia ir materialinius padarinius. Remiantis Konvencijos nuostatomis, pareiškėjas, kurio atžvilgiu teismas yra konstatavęs Konvencijos saugomų ir užtikrinamų asmens teisių pažeidimą, tame tarpe ir teisės į bylos nagrinėjimą per įmanomai trumpą laiką, turi teisę gauti jam Konvencijos pažeidimu padarytos turtinės bei neturtinės žalos atlyginimą, o taip pat dėl bylinėjimosi patirtų kaštų ir išlaidų atlyginimą. Klausimą dėl konkrečių sumų priteisimo ar nepriteisimo pareiškėjui sprendžia Europos žmogaus teisių teismas tame pačiame sprendime, kuriame konstatuojamas EŽTK pažeidimas, o priteistas sumas pareiškėjui privalo sumokėti valstybė atsakovė, atsakinga už konstatuotą Konvencijos pažeidimą. Pareiškėjui priteisiamą turtinės žalos atlyginimo dydį sudaro dėl Konvencijos pažeidimo pareiškėjo patirti nuostoliai bei negautos pajamos. Pareiškėjas savo peticijoje Europos žmogaus teisių teismui privalo įrodyti priežastinio ryšio tarp nustatyto pažeidimo ir nurodomos turtinės žalos buvimą bei pagrįsti prašomos priteisti turtinės žalos kompensacijos dydį. Neturtinės žalos atlyginimo dydį sudaro kompensacija už dėl konstatuoto Konvencijos pažeidimo patirtas moralines, emocines (tam tikrais atvejais ir fizines) kančias, kuri pareiškėjo peticijoje yra įvertinama konkrečia pinigų suma arba prašoma, jog neturtinės žalos kompensacijos dydį, atsižvelgdamas į konkrečios bylos aplinkybes, nustatytų pats Europos žmogaus teisių teismas. Pažymėtina, kad Teismas yra suformavęs tokią praktiką, jog neturtinės žalos atlyginimas pinigine išraiška priteisiamas pareiškėjui tik tada ir tik tiek, kiek patirtos neturtinės žalos neatlygina pats EŽTK pažeidimo konstatavimas. Ir trečioji suma, kurią gali priteisti pareiškėjas, yra bylinėjimosi kaštų bei išlaidų atlyginimas. Atkreiptinas dėmesys, kad Europos žmogaus teisių teismas priteisia iš valstybės atsakovės atlyginti pareiškėjo patirtus bylinėjimosi siekiant atitaisyti Konvencijos pažeidimus kaštus tik tokiu atveju, jeigu yra nustatyta, kad kaštai buvo būtini, realiai patirti ir protingo dydžio.

Taigi, galima drąsiai teigti, jog pripažinus baudžiamojo proceso greitumo principo pažeidimą EŽTK prasme, valstybė atsakovė neišvengiamai patirs neigiamų pasekmių tiek moraline, tiek materialine prasme. Todėl Lietuva turi stengtis garantuoti jos jurisdikcijoje esantiems asmenims teises ir laisves, numatytas šioje konvencijoje, o teisės pažeidimo atvejais turi suteikti galimybę apginti pažeistas EŽTK numatytas teises Lietuvoje, tai yra nacionaliniuose teismuose, nesikreipiant į Strasbūro teismą.

Derėtų aptarti ir dar vieną galimą teisinę pasekmę dėl proceso greitumo principo nesilaikymo – tai baudžiamosios bylos atnaujinimo galimybė dėl Europos žmogaus teisių teismo sprendimo, kuriuo pripažįstamas Konvencijos pažeidimas. 2000m. sausio 19 dieną Europos Tarybos Ministrų komitetas priėmė rekomendaciją Nr. R(2000)2 „Dėl pakartotinio konkrečių bylų peržiūrėjimo ir atnaujinimo nacionaliniame lygmenyje EŽTT priimtų sprendimų pagrindu“. Šia rekomendacija valstybės narės buvo skatinamos numatyti savo teisinėje sistemoje juridinius pagrindus, peržiūrėti konkrečių bylų sprendimus esant Teismo sprendimui ir nustačius, kad Konvencijos pažeidimas turėjo įtakos nacionalinių teismų priimtam sprendimui, atnaujinti bylos nagrinėjimą, siekiant pašalinti Konvencijos pažeidimo įtaką priimtam nacionalinių teismų sprendimui, ir atstatyti Konvencijos aukos pažeistas teises. Kadangi Lietuvos Respublika ratifikuodama Konvenciją pareiškė, kad pripažįsta privaloma Europos žmogaus teisių teismo jurisdikciją visose bylose, susijusiose su Konvencijos aiškinimu ir taikymu, BPK yra numatyta galimybė atnaujinti baudžiamąją bylą dėl Teismo sprendimo, t.y. kai Teismas pripažįsta, kad sprendimas nuteisti asmenį yra priimtas pažeidžiant Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją ar jos papildomus protokolus⁸⁹. Lietuvos baudžiamojo proceso įstatyme yra nustatyta tam tikra sąlygų visuma, kuriai esant baudžiamoji byla gali būti atnaujinama. Šios sąlygos yra įtvirtintos BPK 456 straipsnyje: priimtas Europos žmogaus teisių teismo sprendimas, kuriuo pripažinta, kad sprendimas nuteisti asmenį yra priimtas pažeidžiant Konvenciją, pažeidimai pagal pobūdį ir sunkumą kelia pagrįstų abejonių dėl asmens nuteisimo ir besitęsiantys pažeidimai gali būti ištaisyti tik atnaujinus nuteistojo bylą.

Nacionalinis teismas privalo ištirti ar nustatytas Konvencijos pažeidimas iš esmės galėtų turėti įtakos priimtam teismo nuosprendžiui, tai reiškia, kad teismas privalo ištirti ar nustatytas pažeidimas pagal savo pobūdį galėtų turėti tokią įtaką. Priešingu atveju procesas

⁸⁹ Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 637

neatnaujinamas. Taigi galima teigti, kad procesas neturi būti atnaujinamas dėl kiekvieno Konvencijos pažeidimo.

Turint omenyje konkrečiai Europos žmogaus teisių teismo sprendimą, kuriuo konstatuotas pareiškėjo teisės į bylos nagrinėjimą per įmanomai trumpiausią laiką pažeidimas, kyla pagrįsta abejonė, ar yra reali galimybė pasinaudoti šiuo baudžiamosios bylos institutu. Sunku įsivaizduoti situaciją, kad vien tik neprotingai ilga baudžiamojo proceso trukmė pareiškėjo atžvilgiu galėtų kelti pagrįstą abejonę būtent dėl asmens nuteisimo ar bausmės skyrimo. Juk ilgas baudžiamasis procesas pats savaime negali įtakoti asmens nuteisimo pagrįstumo ar nepagrįstumo, tam turi egzistuoti papildomos sąlygos. Todėl autorės nuomone, egzistuoja tik teorinė galimybė, kad minėtas BPK straipsnis ir galimybė atnaujinti baudžiamąją bylą galėtų būti taikomas proceso greitumo principo nesilaikymo EŽTK prasme atveju. Autorės nuomone, pažeidus Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje numatytą teisę į procesą per įmanomai trumpiausią laiką, kyla materialinės ir moralinės žalos kompensavimo klausimas, o ne proceso atnaujinimo. Byla gali būti atnaujinta, kai besitęsiantys Konvencijos ar jos papildomų protokolų reikalavimų pažeidimai gali būti ištaisyti tik atnaujinus bylą. Jeigu pripažintas proceso greitumo principo pažeidimas, tai atnaujinimas bylos šito pažeidimo pasekmių neištaisys, tai yra, pažeistos teisės nebegalima atstatyti nes ji pažeistas visam laikui, atnaujinus bylą, prieš tai vykęs procesas nebus sutrumpintas. Šiuo atveju reikėtų ieškoti kitokios „satisfakcijos“, o ne atnaujinti bylą.

Be abejo, jeigu Europos žmogaus teisių teismo sprendime yra konstatuoti keli EŽTK pažeidimai, vienas iš kurių būtų teisės į greitą bylos išnagrinėjimą pažeidimas, o kiti – galintys kelti pagrįstą abejonę dėl asmens nuteisimo, tokiu atveju baudžiamoji byla galėtų būti atnaujinta šio Europos žmogaus teisių teismo sprendimo pagrindu, jei yra visos tam numatytos sąlygos. Tačiau tokiu atveju iškykla klausimas, kaip atnaujintą baudžiamąją bylą nagrinėjantis teismas turėtų vertinti šį pažeidimą ir ar tai turėtų įtakoti jo priimamą sprendimą. Kadangi šiuo klausimu Lietuvos teismų praktika dar nesusiformavusi, galimi tik teoriniai pasvarstymai apie tokios situacijos sprendimo būdą. Galbūt tokiu atveju galima būtų pasinaudoti Vokietijos teismų praktika, kurioje numatyta reparacijos priemonė jei prasilenkiama su „įmanomai trumpiausiais terminais“. Pagal Federalinio teismo jurisprudenciją, jei pripažįstama, kad baudžiamasis procesas asmens atžvilgiu truko per ilgai ir buvo pažeistas proceso greitumo principas, tuomet teismas priimdamas nuosprendį atsižvelgia į šį faktą ir gali sušvelninti kaltinamajam skiriamą bausmę, tai yra, kad pernelyg ilgas procesas turi būti įskaičiuojamas mažinant bausmę, kad žmogus nebūtų baudžiamas ir

už nusikalstamą veiką, ir už nepatogumus dėl neprotingai ilgą laiką besitęsiančio proceso, taip iš dalies kompensuojant jam per ilgą baudžiamąjį procesą padarytą žalą⁹⁰. Visgi reiktų pripažinti, kad Lietuvos baudžiamąjo proceso įstatymų nuostatos dėl baudžiamosios bylos atnaujinimo Europos žmogaus teisių teismo sprendimo pagrindu yra pakankamai abstrakčios ir neaiškios, todėl būtų tikslinga jas tikslinti bei detalizuoti.

Galima rasti ir kitų Lietuvos procesinės teisės normų nuostatų, kurios vis dar iki šiol kelia rimtų abejonių dėl jų atitikimo Europos žmogaus teisių konvencijos 6 str. reikalavimus. Šiuo požiūriu galimos dvi išvados: pirma, galima sudaryti darbo grupę, kuri dar kartą išanalizuotų Lietuvos teisės normų atitikimo Konvencijai klausimą ir pateiktų praktines rekomendacijas dėl šių normų tobulinimo; antra, didesnę dėmesį skirti teisės aktų priėmimo ar jų pakeitimo ir papildymo procesams, kurių metu priimamų ar keičiamų teisės aktų nuostatos būtų derinamos su Konvencijos reikalavimais⁹¹.

4. Supaprastintas baudžiamasis procesas

Įprastinių procedūrų laikymasis kiekvienoje baudžiamąjoje byloje reikalauja daug laiko, pabrangina teisingumo vykdymą, nuolat didina pareigūnų ir teismų darbo krūvį. Daugelyje valstybių nustatomi būdai leidžiantys supaprastinti tam tikrų kategorijų bylų tyrimą ir nagrinėjimą. Mūsų valstybėje kaip dar vieną proceso greitumo principo apraišką baudžiamajame procese galima būtų vertinti supaprastinto baudžiamąjo proceso formas, kurias numato BPK XXXI skyrius. Supaprastinta baudžiamoji proceso forma – tai viena iš baudžiamąjo proceso formų, pagal kurią yra tiriamos ir nagrinėjamos įstatymu apibrėžtos nusikalstamos veikos, laikantis bendrų baudžiamąjo proceso normų, su išimtimis, kurios leidžia paspartinti bei kitaip optimizuoti baudžiamąjį procesą, nepažeidžiant baudžiamąjo proceso principų bei garantijų⁹². Negalima pažeisti tokių baudžiamąjo proceso garantijų, kurios suvaržytų kaltinamojo, kitų proceso dalyvių teises, taip pat kurios kliudytų teismui išsamiai išnagrinėti bylą bei priimti teisėtą sprendimą. Tačiau tam tikrų baudžiamąjo proceso principų ar procesinių garantijų taikymo apribojimas galimas, jeigu dėl to sutinka tie proceso dalyviai, kurių teisėms ir interesams šie apribojimai turi esminę reikšmę.

⁹⁰ *Berger V.* EŽTT jurisprudencija. Vilnius: Pradai, 1997; P.626.

⁹¹ *Jočienė D.* Europos žmogaus teisių konvencijos 6 str. taikymas ir aiškinimas LR pralaimėtose bylose.

⁹² *Jurgaitis R.* Supaprastinta baudžiamoji procesinė forma. Daktaro disertacija, Vilnius, 2004. P.20

Baudžiamojo proceso teisės teorijoje vyksta diskusijos dėl to, ar supaprastintas baudžiamasis procesas įgyvendina proceso greitumo principą. Tačiau vis dėlto priimtinesnė atrodytų pozicija, kurią palaiko ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, viename savo nutarimų išdėstęs nuomonę, jog tinkamas BPK normų, reglamentuojančių bylų supaprastintą procesą, taikymas leidžia pasiekti baudžiamojo proceso paskirtį bei užtikrina proceso greitumo principo, įtvirtinto Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 14 straipsnio 3 dalies c punkte, Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnio 2 dalyje, Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje, Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijoje „Dėl kriminalinės justicijos supaprastinimo“, įgyvendinimą, tuo pačiu pabrėždamas, kad nagrinėjant bylas supaprastinto proceso tvarka turi būti laikomasi baudžiamojo proceso principų, užtikrintos baudžiamojo proceso įstatymo garantuotos įtariamąjo, kaltinamojo, nukentėjusiojo ir kitų asmenų teisės, visuomenės ir valstybės interesai, tinkamai pritaikytas baudžiamasis įstatymas⁹³.

Lietuvos baudžiamojo proceso įstatyme yra įtvirtintos dvi supaprastinto proceso formos: teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo procesas bei pagreitintas procesas. Toliau šios dvi proceso formos yra nagrinėjamos detaliau.

4.1 Teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo procesas

Baudžiamojo įsakymo priėmimo procesas leidžia pagreitinti sprendimo byloje priėmimą bei atpiginti patį procesą. Procesas tampa greitesnis dėl to, kad nėra rengiamas bylos nagrinėjimas teisme – baudžiamąjį įsakymą teisėjas surašo susipažinęs su jam pateiktais proceso dokumentais. Šiame procese yra atsisakoma bylos nagrinėjimo pirmosios instancijos teismo teisiamajam posėdyje stadijos. Ir jeigu kaltinamasis sutinka tokiu būdu būti teisiamas ir per 14 dienų po teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo nereikalauja surengti bylos nagrinėjimo teisme, tuomet galima teigti, kad teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo procesas įgyvendino, jam keliamą, baudžiamojo proceso supaprastinimo tikslus.

Reikėtų pažymėti, kad ikiteisminis tyrimas tokiame procese turi būti atliktas taip pat kokybiškai, kaip ir perduodant bylą teismui nagrinėti įprasta tvarka. Šioje stadijoje jokių išimčių nenumatoma. Akivaizdu, jog dažnai taikant šią supaprastinto baudžiamojo proceso

⁹³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Teisėjų Senato 2004 m. rugsėjo 17 d. nutarimas Nr. 48 “Dėl teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias bylų supaprastintą procesą” // Teismų praktika. 2004 m. Nr. 22,

formą, iškyla grėsmė, kad bus pakenkta saugomoms bylos dalyvių procesinėms teisėms ar byla nebus pakankamai išsamiai ištirta ir išnagrinėta, taip išskylant neteisingo sprendimo baudžiamojoje byloje priėmimo pavojui. Todėl baudžiamojo proceso įstatymas numatyto konkrečias sąlygas, kurios yra būtinos norint baudžiamąjį procesą užbaigti šia supaprastinta forma, t.y. priimant baudžiamąjį įsakymą.

Teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo procesas galimas tik esant šių sąlygų visumai: 1) už nusikalstamos veikos padarymą gali būti skiriama tik bauda arba ši bausmė yra numatyta kaip alternatyvinė; 2) prokuroras nusprendžia kreiptis į teisėją su pareiškimu dėl proceso užbaigimo teismo baudžiamuoju įsakymu; 3) bylos aplinkybės yra pakankamai aiškios; 4) kaltinamasis neprieštarauja proceso užbaigimui teismo baudžiamuoju įsakymu; 5) kaltininkas atlygino ar pašalino padarytą žalą arba įsipareigojo ją atlyginti ar pašalinti⁹⁴.

Šiuo metu bylos aplinkybių aiškumo kriterijų klausimas yra paliktas sureguliuoti teismų praktikai. Viename savo nutarimų Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pasisakęs, kad bylos aplinkybės nėra pakankamai aiškios tuo atveju, kai teisėjui kyla abejonių, ar kaltinamasis padarė jam inkriminuotą veiką, kai prokuroro pareiškime dėl proceso užbaigimo teismo baudžiamuoju įsakymu netinkamai aprašytos veikos aplinkybės (pavyzdžiui, netinkamai nurodyti nusikalstamos veikos vieta, laikas, būdas, padariniai ar kitos svarbios aplinkybės), kai kyla abejonių, ar veika tinkamai kvalifikuota (yra pagrindas manyti, kad veiką reikia kvalifikuoti pagal baudžiamąjį įstatymą, numatantį lengvesnį nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą, nors faktinės nusikalstamos veikos aplinkybės iš esmės nesikeičia (BPK 256 straipsnio 3 dalis); kai duomenys, nurodyti prokuroro pareiškime, nepagrindžia kaltinamojo kaltės arba yra gauti pažeidžiant įstatymo reikalavimus ir pan.⁹⁵.

Svarbu atkreipti dėmesį į tai, jog prokuroras gali kreiptis į teismą su pareiškimu užbaigti procesą baudžiamuoju įsakymu tik tada, kai įtariamasis su tuo sutinka. Šis reikalavimas neatsiejamai susijęs su įtariamojo/kaltinamojo teisių baudžiamajame procese užtikrinimu. Jei kaltinamasis nori, kad bylos nagrinėjimas viešame, žodiniame, rungtyiniame teismo posėdyje vyktų, toks posėdis turi būti rengiamas⁹⁶. Dar viena sąlyga proceso užbaigimui baudžiamojo įsakymo priėmimu yra tai, kad kaltininkas atlygino ar pašalino padarytą žalą arba įsipareigojo ją atlyginti ar pašalinti. Šis reikalavimas įtvirtintas

⁹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Teisėjų Senato 2004 m. rugsėjo 17 d. nutarimas Nr. 48 "Dėl teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias bylų supaprastintą procesą" // Teismų praktika. 2004 m. Nr. 22.

⁹⁵ Ten pat.

⁹⁶ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. V – XI dalys. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P. 479

apsaugant baudžiamajame procese nuo nusikalstamos veikos nukentėjusių asmenų interesus. Kadangi baudžiamojo įsakymo priėmimo kaip supaprastinto baudžiamojo proceso formos atveju civilinio ieškinio išsprendimo galimybė nenumatyta, jei kaltininkas to nepadarytų, būtų pažeistos nukentėjusių teisės į nusikalstama veika jiems padarytos žalos atlyginimą.

Kadangi teismo baudžiamasis įsakymas negali būti apskundžiamas nei apeliacine, nei kasacine tvarka, kitaip tariant, įsiteisėjus baudžiamajam įsakymui, nėra procesinės galimybės patikrinti tokio sprendimo teisėtumą bei pagrįstumą, tai BPK 422 straipsnis numato, kad kaltinamasis, nesutikdamas su baudos paskyrimu teismo baudžiamuoju įsakymu, per keturiolika dienų nuo šio dokumento įteikimo dienos turi teisę paduoti teismui, surašiusiam tą teismo baudžiamąjį įsakymą, prašymą reikalaujantis surengti bylos nagrinėjimą teisme. Jei kaltinamasis paduoda prašymą reikalaujantis surengti bylos nagrinėjimą teisme, teismo baudžiamasis įsakymas neįgyja teisinės galios. Toks kaltinamojo prašymas netgi neprivalo būti motyvuotas.

Apibendrinant šią supaprastinto baudžiamojo proceso formą, darytina išvada, jog tai pakankamai pažangus baudžiamojo proceso institutas, padedantis įgyvendinti proceso greitumo principą bei pasiekti baudžiamojo proceso tikslą kaip įmanoma greičiau būtų atskleista padaryta nusikalstama veika bei nubaustas už tą veiką atsakingas asmuo. Tačiau šios proceso formos taikymą riboja kiti proceso principai bei tikslai. Baudžiamojo proceso teisės normos negali būti supaprastintos tiek, kad jos tiesiogiai ar netiesiogiai trukdytų nustatyti byloje tiesą, priimti teisėtus ir pagrįstus sprendimus⁹⁷. Todėl baudžiamojo proceso priėmimo procesas įmanomas taikyti tik tiek, kiek tai nepažeidžia bylos dalyvių teisių ir atitinka baudžiamojo proceso paskirtį bei tikslus. Šiuo atveju įtariamajam/kaltinamajam yra paliekama diskrecinė teisė, esant atitinkamoms sąlygoms, pasirinkti, kokia forma vyks procesas jo atžvilgiu – išsamiai, bendra tvarka ar supaprastinta ir trumpesne forma. Baudžiamojo proceso teisinėje literatūroje kartais teigiama, kad tokio supaprastinto baudžiamojo proceso taikymas įtariamajam/kaltinamajam atžvilgiu pažeidžia jo teises į visapusišką bylos išnagrinėjimą ir teisingo sprendimo priėmimą. Tačiau turint omenyje, kad šios procesinės formos pagrindai ir taikymo tvarka BPK reglamentuota pakankamai detalai, o įtariamasis/kaltinamasis yra informuojamas apie supaprastintos proceso formos pasirinkimo teisinius bei procesinius padarinius, tai neturėtų būti vertinama kaip jo teisių pažeidimas.

⁹⁷ Kazlauskas M., Goda G. Supaprastintos procesinės formos problema baudžiamojo proceso teisėje // Teisė. Nr. 29. 1995. P. 29

4.2 Pagreitintas procesas

Pagreitintas bei baudžiamojo įsakymo priėmimo procesai yra paremti skirtingomis baudžiamojo proceso supaprastinimo koncepcijomis, nes šiuo atveju baudžiamojo proceso paskirtį iš esmės yra siekiama tiesiogiai įgyvendinti nagrinėjimo teisme stadijoje, t.y. jokios stadijos nėra praleidžiamos, tačiau siekiama, kad kiekvienas veiksmas truktų kuo trumpiau. BPK normos, reglamentuojančios pagreitintą procesą, supaprastina ikiteisminio tyrimo stadiją ir vieną iš bylų proceso pirmosios instancijos teisme stadijos etapų – bylos parengimą nagrinėti teisme, o teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo procese bylos eiga paspartinama, atsisakant bylos nagrinėjimo pirmosios instancijos teismo teisiama jame posėdyje⁹⁸.

Akivaizdu, kad pagreitintas procesas gali būti taikomas tik tam tikrais atvejais. Kaip jau ne kartą buvo minėta, noras užbaigti baudžiamąjį procesą kaip įmanoma greičiau, jokiū būdu neatleidžia nuo pareigos išsamiai ištirti ir išnagrinėti svarbias bylos aplinkybes, nustatyti tiesą bei priimti pagrįstus ir teisingus sprendimus. Todėl, kaip pažymi baudžiamojo proceso vadovėlio autoriai, labai greitai po nusikalstamos veikos padarymo bylos nagrinėjimas teisme vykti gali tik tais atvejais, kai neegzistuoja jokios pagrįstos abejonės, kad greitai užbaigiant procesą gali būti padarytos esminės klaidos sprendžiant kaltės ir bausmės klausimus⁹⁹. Dėl šių priežasčių kaip ir baudžiamojo įsakymo priėmimo, taip ir pagreitinto proceso atveju įstatymų leidėjas baudžiamojo proceso įstatyme yra įtvirtinęs tam tikrų sąlygų visumą, kada yra galima pagreitintas procesas. BPK normos, reglamentuojančios pagreitintą procesą, taikomos tik esant šių sąlygų visumai: 1) nusikalstamos veikos padarymo aplinkybės yra aiškios; 2) baudžiamoji byla teisinga apylinkės teismui; 3) prokuroras veikos padarymo dieną arba ne vėliau kaip per dešimt dienų nuo veikos padarymo dienos kreipiasi į teismą, kuriam ta byla teisinga, su pareiškimu dėl bylos nagrinėjimo pagreitinto proceso tvarka¹⁰⁰. Tai reiškia, jog ikiteisminis tyrimas tokioje byloje negali trukti ilgiau kaip dešimt dienų. Šią sąlygą galima įvertinti kaip maksimalaus ikiteisminio tyrimo pagreitintame procese termino nustatymą. Čia vertėtų atkreipti dėmesį, jog BPK 426 straipsnio 1 dalyje

⁹⁸ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. V – XI dalys. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P. 504

⁹⁹ Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 576-577

¹⁰⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Teisėjų Senato 2004 m. rugsėjo 17 d. nutarimas Nr. 48 “Dėl teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias bylų supaprastintą procesą” // Teismų praktika. 2004 m. Nr. 22

minimas 10 dienų terminas siejamas su nusikalstamos veikos padarymo, o ne su veikos požymių nustatymo momentu. Pagreitinio proceso esmė – greitas bausmės paskyrimas po baudžiamojo nusižengimo ar nusikaltimo padarymo, o ne po itin trumpai trukusio ikiteisminio tyrimo.

Kalbant apie pagreintą proceso formą gali kilti klausimas dėl asmens, prieš kurį yra nukreiptas baudžiamasis persekiojimas, procesinių garantijų užtikrinimo. Kadangi pagreintas procesas yra orientuotas į tai, kad prokuroras privalo kreiptis į teismą kuo greičiau, paliekant jam galimybę nepateikti teismui jokios ikiteisminio tyrimo medžiagos, ypač aktualus tampa įtariamojo/kaltinamojo teisės į gynybą klausimas. Skubant, įvykdyti teisingumą galima padaryti klaidų, neįsigilinant į svarbias nusikalstamos veikos kvalifikavimui ir įtariamojo/kaltinamojo asmens asmenybę apibūdinančias aplinkybes, kurios gali nulemti netinkamą baudžiamosios atsakomybės realizavimo formos pasirinkimą, neteisingą bausmės skyrimą ir panašiai. Todėl pagreintame procese yra numatyta išimtis iš bendrųjų baudžiamojo proceso taisyklių ir nagrinėjimo teisme metu nustatytas privalomas gynėjo dalyvavimas.

Taip pat svarbios procesinės garantijos pagreintame procese įtvirtintos BPK 428 straipsnyje, kur numatyta, kad prokurorui kartu su proceso dalyviais atvykus į teismą su pareiškimu dėl bylos nagrinėjimo pagreintinto proceso tvarka, teisme tuoj pat turi būti rengiamas posėdis. Išklauses prokuroro, nukentėjusiojo, kaltinamojo, gynėjo nuomones, teisėjas, atsižvelgdamas į kaltinamojo prašymą, priima vieną iš šių sprendimų: surengti bylos nagrinėjimą teisme tuoj pat arba surengti bylos nagrinėjimą teisme kitą dieną. Šiuo atveju kaltinamojo prašymas surengti bylos nagrinėjimą kitą dieną gali būti motyvuotas tik tuo, jog jam reikia laiko pasiruošti gynybai, ir tokį kaltinamojo prašymą teismas privalo patenkinti. Suprantama, jog tokia procedūra įtvirtinta, norint garantuoti EŽTK ir kituose teisės aktuose numatytą kaltinamojo teisę turėti pakankamai laiko pasiruošti gynybai. Be šių dviejų sprendimų teismas taip pat gali nuspręsti atmesti prokuroro pareiškimą dėl bylos nagrinėjimo pagreintinto proceso tvarka, kai nustato, kad yra praleistas 10 dienų numatytas terminas bei kai nustato, kad byla yra teisinga apygardos teismui. Kai nurodytais atvejais prokuroro pareiškimas dėl bylos nagrinėjimo pagreintinto proceso tvarka atmestas, prokuroras iš naujo perduoti bylą į teismą gali tik surašęs kaltinamąjį aktą.

Svarbu pažymėti, kad skirtingai nuo baudžiamojo įsakymo priėmimo, pagreintinto proceso taikymas nėra priklausomas nuo įtariamojo/kaltinamojo asmens sutikimo dėl tokios baudžiamojo proceso užbaigimo formos. Ar nagrinėti baudžiamąją bylą pagreintinto proceso

forma, priklauso nuo prokuroro ir/ar teismo valios. Tačiau šiuo atveju to negalima vertinti kaip įtariamojo ar kaltinamojo teisių pažeidimo, kadangi teismo sprendimą, priimtą pagreitinto proceso tvarka, kaltinamasis gali skųsti bendrais BPK pagrindais, t.y. turi teisę paduoti tiek apeliacinį, tiek kasacinį skundą.

Galima teigti, kad pagreitintame procese yra numatyta daug procesinių garantijų, užtikrinančių žmogaus teisių ir laisvių apsaugą, tai tokios kaip teismo posėdžio atidėjimas vėlesniam laikui dėl gynybos tikslų; teismo galimybė gražinti bylą prokurorui, jei bylos aplinkybės nėra pakankamai aiškios; privalomas gynėjo dalyvavimas; pagreitinto proceso tvarka priimto nuosprendžio apskundimas bendra tvarka, kurios leidžia daryti išvadą, kad įstatymas nesudaro pagrindo pažeisti kaltinamojo teisių į gynybą ar į teisingą bylos nagrinėjimą.

Apibendrinant, vertėtų dar kartą pabrėžti, kad proceso greitumo principas, per kurį pasireiškia vienas iš baudžiamojo proceso paskirties aspektų, t.y. greitai atskleisti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą, yra vienas pagrindinių viso proceso principų. Šis principas taikomas viso baudžiamojo proceso metu visose stadijose tuo aspektu, kad visi proceso veiksmai turi būti atliekami kaip įmanoma greičiau be jokio nepateisinamo delsimo. Taip yra užtikrinami visų proceso dalyvių, tiek įtariamojo/kaltinamojo, tiek nukentėjusiojo, tam tikra prasme ir visuomenės interesai. Tačiau šis principas negali būti įgyvendinamas kitų svarbių baudžiamojo proceso principų sąskaita. Stengiantis kuo greičiau užbaigti baudžiamąjį procesą, gali būti pažeidžiamos įtariamojo/kaltinamojo teisės į teisingą bylos išnagrinėjimą, kadangi greitas procesas gali sąlygoti nevisapusišką bylos aplinkybių išnagrinėjimą bei neteisingo sprendimo priėmimą. Todėl bene glaudžiausiai baudžiamojo proceso principų sistemoje yra susiję proceso greitumo bei pareigos atskleisti tiesą byloje principų. Pareigos atskleisti tiesą byloje principas dar vadinamas kaip išsamaus nusikalstamų veikų atskleidimo reikalavimas. Šis reikalavimas reiškia, kad baudžiamajame įstatyme numatyta bausmė ar kita poveikio priemonė gali būti taikoma tik baudžiamojo proceso metu neabejotinai nustačius nusikalstamą veiką padariusį asmenį bei išsiaiškinus visas sankcijai taikyti reikšmingas aplinkybes. Baudžiamojo proceso teisės normos turi numatyti tokias taisykles, kad būtų įmanoma išaiškinti ir nubausti nusikalstamas veikas padariusius asmenis, o tą padaryti privalo pareigūnai. Kalbant apie šių dviejų principų santykį, darytina išvada, kad abu jie turi būti taikomi kartu, sistemiškai ir tokia apimtimi, kad nebūtų pažeista nei vieno iš jų esmė. Greito nuteisimo neturi būti siekiama bet kokia kaina, o tai turi būti daroma

kiek įmanoma išsamiau atskleidus nusikalstamos veikos aplinkybes taip išvengiant situacijos, kai nubaudžiamas nusikalstamos veikos neatlikęs asmuo.

Greitumo principas taip pat artimai susijęs su proceso teisingumo (sąžiningumo) principu, nes tam tikra prasme greitumo principas yra teisės į teisingą (sąžiningą) bylos išsprendimą sudedamoji dalis. Asmens teisė į teisingą teismą demokratinėje valstybėje suprantama kaip teisė į visų konstitucinių asmens interesų garantijų kompleksą ar visumą. Šią visumą sudaro teisė į viešą, greitą, nešališką, lygiateisišką ir skaidrų bylos tyrimą ir/ar pagal įstatymus sudaryto ir nepriklausomo teismo bylos išnagrinėjimą¹⁰¹. Tokią pat išvadą galima daryti, atsižvelgiant į tai, kad EŽTK proceso greitumo principas yra įtvirtintas 6 straipsnyje, numatanti teisės į teisingą bylos nagrinėjimą užtikrinimą. Todėl teisingas procesas turėtų būti greitas procesas, bet vis dėlto tuo pačiu ir toks, kurio metu yra nepažeidžiamos įtariamąjo/kaltinamojo teisės bei teisėti interesai.

Dar vienas baudžiamojo proceso principas, kurį reiktų paminėti kalbant apie proceso greitumo principą, yra tikslingumo principas. Šis principas tiesiogiai pažodžiui jokiam baudžiamojo proceso įstatyme neįtvirtintas, tačiau sistemiškai analizuojant baudžiamojo proceso įstatymo nuostatas dėl jo egzistavimo tikrai nekyla abejonių. Tikslingumo principas yra atsvara legalumo (baudžiamojo persekiojimo privalomumo) principui, reikalaujančiam išaiškinti kiekvieną padarytą nusikalstamą veiką ir nubausti kiekvieną nusikalstamą veiką padariusį asmenį. Teisinga doc. R. Ažubalytės nuomonė. Pasak jos, teikiant pirmumą tikslingumo principui, galima rasti būdų, padėsiančių greičiau ištirti ir išnagrinėti baudžiamąsias bylas¹⁰². Tikslingumo principas leidžia esant tam tikroms aplinkybėms įprastų baudžiamųjų sankcijų netaikyti ir nebaigti proceso kaltinamuoju nuosprendžiu, o procesą nutraukti atleidžiant nusikalstamą veiką padariusį asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės. Tai gali būti daroma mažiau pavojingų nusikalstamų veikų padarymo atveju, kai manoma, kad kaltinamasis nuosprendis kažkokio teigiamo vaidmens atlikti negali, o proceso nutraukimas, paprastai nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui skiriant tam tikrus įpareigojimus, leis sutaupyti valstybės lėšų ir pareigūnų darbo laiko¹⁰³. Kai kurias proceso greitumo apraiškas, o būtent supaprastinto baudžiamojo proceso formas, taip pat galima susieti su tikslingumo principu. Įstatymų leidėjas įtvirtino šias supaprastintas procesines

¹⁰¹ Čepas A. ir kt. Žmogaus teisės Lietuvoje. Vilnius: Naujos sistemos, 2005. P. 33

¹⁰² Jurka J., Jasevičius R. Diskrecinio ikiteisminio tyrimo nutraukimo (diversijos) pagrįstumas ir įgyvendinimo problemos // Teisės problemos. 4 (50). 2005;

¹⁰³ Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 67

taisykles bylų nagrinėjimui pagreitinti baudžiamajame įstatyme, siekdamas, jog visas baudžiamasis procesas būtų kiek įmanoma tikslingesnis. Tikslingumo principo taikymas, išlaisvindamas teisėsaugos pareigūnus nuo kiekvienos smulkios nusikalstamos veikos tyrimo, suteikia jiems galimybę greičiau ir sėkmingiau tirti ir nagrinėti baudžiamąsias bylas dėl sudėtingesnių nusikaltimų padarymo¹⁰⁴. Tokiu būdu yra sutaupoma tiek visų proceso dalyvių, tiek teismo bei pareigūnų laikas bei bylos tyrimui ir nagrinėjimui skiriamos lėšos, tačiau tik tokiu atveju, jei nuo to nenukenčia baudžiamojo proceso kokybė ir yra užtikrinamos visų proceso dalyvių teisės.

Apibendrinant reiktų paminėti, jog visos baudžiamojo proceso įstatymo nuostatos yra tarpusavyje susijusios ir sudaro vieną, darnią sistemą, tarp jame įtvirtintų principų yra pusiausvyra, nė vienos įstatymo nuostatos negalima aiškinti taip, kad būtų iškreiptas arba paneigtas kurios nors kitos nuostatos turinys, nes taip būtų iškreipta viso teisinio reguliavimo esmė, pažeista principų pusiausvyra. Taigi baudžiamojo proceso greitumo principas negali būti įgyvendinamas neatsižvelgiant į kitus minėtus baudžiamojo proceso principus ir tikslus – tiesos nustatymą ir proceso dalyvių teisių užtikrinimą.

¹⁰⁴ *Goda G.* Baudžiamojo proceso raidos tendencijos Europoje // Teisės problemos. Nr. 3(25). 1999. P. 27

IŠVADOS

1. Baudžiamojo proceso įstatyme įtvirtintas proceso greitumo principas yra vienas esminių proceso principų, įpareigojantis siekti, kad nuo nusikalstamos veikos padarymo iki jos išaiškinimo ir sankcijos pritaikymo praeitų kuo mažiau laiko. Šio principo įgyvendinimas jokia būdu negali trukdyti proceso dalyvių teisių užtikrinimui bei reikšmingų bylai aplinkybių išaiškinimui, t.y. kitų svarbių baudžiamojo proceso principų įgyvendinimui.
2. Jokiam teisės akte nėra numatyta konkrečių baudžiamojo proceso terminų, pagal kuriuos galima būtų konstatuoti, jog yra pažeistas baudžiamojo proceso greitumo principas, kadangi kiekvienu atveju tai priklauso individualiai nuo konkrečios bylos aplinkybių. Todėl Europos žmogaus teisių teismas yra suformulavęs atitinkamus kriterijus, pagal kuriuos yra vertinama, ar padarytas teisės į greitą procesą pažeidimas: tai konkrečios bylos sudėtingumas, pareiškėjo veikla bei elgesys bylos tyrimo metu, taip pat valdžios institucijų elgesys ir iniciatyva tiriant bylą.
3. Proceso greitumo principas Lietuvos baudžiamojo proceso įstatyme netiesiogiai įtvirtinamas bei įgyvendinamas per įvairius baudžiamojo proceso institutus, tokius kaip supaprastinto baudžiamojo proceso formos, ir konkrečius BPK straipsnius, užtikrinančius šio principo įgyvendinimą procese ir numatančius tam tikrus terminus atskirų proceso veiksmų atlikimui.
4. Atsižvelgiant į tai, kad Lietuva yra pralaimėjusi ne vieną bylą Europos žmogaus teisių teisme būtent dėl proceso greitumo principo nesilaikymo, darytina išvada, kad nors įstatyminėje plotmėje yra numatytos nuostatos, užtikrinančios proceso greitumo, dar vadinamo proceso operatyvumo principo taikymą, vis dėlto kyla nemažai problemų šias nuostatas taikant praktikoje tiek ikiteisminio, tiek teismo tyrimo metu.

SANTRAUKA

Baudžiamojo proceso greitumo principas yra vienas esminių ir pagrindinių principų visame procese, padedantis užtikrinti baudžiamojo proceso paskirtį ir tuo pačiu įgyvendinti baudžiamojo proceso tikslus. Šis principas taikomas viso baudžiamojo proceso metu visose stadijose tuo aspektu, kad visi proceso veiksmai turi būti atliekami kaip įmanoma greičiau be jokio nepateisinamo delsimo. Taip yra užtikrinama visų proceso dalyvių, tiek įtariamojo/kaltinamojo, tiek nukentėjusiojo, teisė į greitą procesą, o tam tikra prasme ir visuomenės interesai. Tačiau šis principas negali būti įgyvendinamas kitų svarbių baudžiamojo proceso principų – tiesos nustatymo ir proceso dalyvių teisių užtikrinimo – sąskaita.

Darbe nagrinėjama šio principo esmė, reikšmė baudžiamajame procese, turinys bei santykis su kitais proceso principais. Proceso greitumo turinys darbe atskleidžiamas per Europos žmogaus teisių teismo suformuotus kriterijus, kuriais remiantis vertinama, ar pažeista asmens teisė į greitą procesą, ar ne. Šie pagrindiniai kriterijai yra konkrečios bylos sudėtingumas, pareiškėjo veikla bei elgesys bylos tyrimo metu, taip pat valdžios institucijų elgesys ir iniciatyva tiriant bylą.

Darbe taip pat trumpai aptariamos ir pagrindinės proceso greitumo apraiškos Lietuvos baudžiamojo proceso įstatyme: ikiteisminio tyrimo bei suėmimo terminai, pagreitinoto baudžiamojo proceso formos, t.y. baudžiamojo įsakymo priėmimo procesas ir pagreitintas procesas, o taip pat šio principo pažeidimo teisiniai padariniai.

SUMMARY

THE PRINCIPLE OF CELERITY IN THE CRIMINAL PROCEDURE

The principle of celerity in the criminal procedure is one of the main and most fundamental principles in the whole procedure, which helps to ensure the purpose of criminal process and to implement the aims of criminal process at the same time. This principle is being applied during the entire process and during all the procedural stages and that means that all proceedings should be carried out as quickly as possible without any unwarrantable delays. In such way it is possible to ensure the right to the trial within reasonable time period of all participants of the case, i.e. suspect/defendant and victim as well. In a manner the legitimate interests of the society also are ensured. However this principle shouldn't be implemented in the way, which would cause the breach of other principles of criminal procedure, precisely principles of determination of truth and protection of the rights of the persons participating in the process.

The essence of this principle, the importance of it to the criminal process, the content of it and its relation to the other principles of criminal process are discussed in this paper. The content of the principle of celerity in the criminal process is analyzed in conformity with the criteria formed by the European Court of Human Rights in order to ease the determination whether was the breach of the right to the trial within reasonable time period or no. These criteria are the complexity of the case and the conduct of the applicant and of the authorities dealing with the case.

In the paper are also shortly discussed the main evidences of the principle of celerity in the Lithuanian law on criminal procedure: the terms of pretrial investigation and custody, forms of simplified criminal procedure, i.e. the procedure of penal order of court and expedited procedure, as well as the legal consequences of the breach of discussed principle.

PANAUDOTŲ ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Teisės norminiai aktai:

1. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (Valstybės žinios, 1995, Nr. 37-913);
2. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (Valstybės žinios, 2002, Nr. 77-3288);
3. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341);
4. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2003 m. balandžio 11 d. įsakymas Nr. I-47 „Dėl ikiteisminio tyrimo terminų kontrolės tvarkos ir rekomendacijos patvirtinimo“ // Žin. 2003. Nr. 39-1805.

Specialioji literatūra:

1. *Berger V.* EŽTT jurisprudencija. Vilnius: Pradai, 1997;
2. *Bernatoniš J. ir kt.* Žmogaus teisės ir laisvės. Lietuvos Respublikos įstatymų ir 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos suderinamumo problemos. Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimo leidykla, 1995;
3. *Čepas A. ir kt.* Žmogaus teisės Lietuvoje. Vilnius: Naujos sistemos, 2005;
4. Europos žmogaus teisių teismo sprendimų santraukos // Teismų praktika. Nr. 22. 2004;
5. Europos žmogaus teisių teismo sprendimų santraukos // Teismų praktika. Nr. 23. 2005;
6. Europos žmogaus teisių komisijos ir Europos žmogaus teisių teismo sprendimai bylose prieš Lietuvos Respubliką. 1997 01 01-2001 01 01. Sudarytojai G. Švedas ir V. Milašiūtė. Teisinės informacijos centras. Vilnius, 2001.
7. Europos žmogaus teisių komisijos ir Europos žmogaus teisių teismo sprendimai bylose prieš Lietuvos Respubliką. 2001 01 01-2002 01 01.
8. *Goda G.* Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos ir Lietuvos Konstitucijos tiesioginio taikymo problemos // Teisės problemos Nr.3 1995m. P.12.

9. *Goda G.* Užsienio Šalių baudžiamojo proceso pagrindai. Vilnius, 1997.
10. *Goda G.* Baudžiamojo proceso raidos tendencijos Europoje // Teisės problemos. Nr. 3(25). 1999;
11. *Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P.* Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005;
12. *Gomien D.* Trumpas Europos žmogaus teisių konvencijos vadovas. Vilnius: Europos Tarybos informacijos ir dokumentacijos centras, 1995;
13. *Gomien D., Harris D., Zwaak L.* Law and Practice of the European Convention on Human Rights and the European Social Charter. – Council of Europe Publishing, 1996.
14. *Grotirian A.* Article 6 of the European Convention on Human Rights. The right to a fair trial. Strasbourg: Council of Europe Press, Publishing and Documentation Service, 1994; **Grotirian A.** Human Rights files. No. 13. Article 6 of the European Convention on Human Rights. The Right to a Fair Trial. – Council of European Publishing, 1998.
15. *Jočienė D., Čilinskas K.* Žmogaus teisių apsaugos problemos tarptautinėje ir Lietuvos Respublikos teisėje. Vilnius: UAB „Petro ofsetas“, 2004;
16. *Jočienė D.* Europos žmogaus teisių konvencijos 6 str. taikymas ir aiškinimas Lietuvos Respublikos pralaimėtose bylose // www.tm.lt/getfile.aspx?dokid=272b6597-0e72-486e-94ff-aeffd509b685.
17. *Jočienė D.* Lietuvos Respublikos pralaimėtos bylos Europos žmogaus teisių teisme: teisinės pamokos ir ateities perspektyvos // Justitia. Nr. 3-4, 2002;
18. *Jurgaitis R.* Supaprastinta baudžiamoji procesinė forma. Daktaro disertacija, Vilnius, 2004. P.20
19. *Jurgaitis R.* Ikiteisminio tyrimo pagreitintame procese teoriniai ir praktiniai aspektai // Jurisprudencija. T. 75(67). 2005;
20. *Jurka J., Jasevičius R.* Diskrecinio ikiteisminio tyrimo nutraukimo (diversijos) pagrįstumas ir įgyvendinimo problemos // Teisės problemos. 4 (50). 2005;
21. *Kazlauskas M., Goda G.* Supaprastintos procesinės formos problema baudžiamojo proceso teisėje // Teisė. Nr. 29. 1995;
22. *Kolb R.* The jurisprudence of the European Court of Human Rights on Detention and Fair Trial in Criminal Matters from 1992 to end of 1998 // Human Rights Law Journal. Vol. 21. No. 9-12. 2000;

23. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I - IV dalys. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003;
24. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. V – XI dalys. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003;
25. Pradel J. Lyginamoji baudžiamoji teisė. Vilnius, 2001.
26. Štarienė L. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio taikymo sritis: civilinių teisių ir pareigų bei baudžiamojo kaltinimo klausimai // Jurisprudencija. T. 78(70). 2005;
27. Van Dijk P., Van Hoof G. J. H. Theory and Practice of the European Convention on Human Rights. Boston: Kluwer Law and Taxation Publishers, 1990;

Teismų praktika:

I. Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencija:

1. Europos žmogaus teisių teismo 2006 m. liepos 18 d. sprendimas byloje Jakumas v. Lithuania. Pareiškimo Nr. 6924/02;
2. Europos žmogaus teisių teismo 2006 m. birželio 27 d. sprendimas byloje Kuvikas v. Lithuania. Pareiškimo Nr. 21837/02;
3. Europos žmogaus teisių teismo 2006 m. birželio 27 d. sprendimas byloje Simonavičius v. Lithuania. Pareiškimo Nr. 37415/02;
4. Europos žmogaus teisių teismo 2003 m. gruodžio 11 d. sprendimas byloje Girdauskas v. Lithuania. Pareiškimo Nr. 70661/01;
5. Europos žmogaus teisių teismo 2003 m. lapkričio 6 d. sprendimas byloje Meilus v. Lithuania. Pareiškimo Nr. 53161/99;
6. Europos žmogaus teisių teismo 2003 m. liepos 24 d. sprendimas byloje Smirnova v. Russia. Pareiškimo Nr. 46133/99 ir 48183/99; <www.echr.coe.int>
7. Europos žmogaus teisių teismo 2001 m. lapkričio 13 d. sprendimas byloje Šleževičius v. Lithuania. Pareiškimo Nr. 55479/00;
8. Europos žmogaus teisių teismo 2000 m. spalio 10 d. sprendimas byloje Grauslys v. Lithuania. Pareiškimo Nr. 36743/97;
9. Europos žmogaus teisių teismo 2000 m. liepos 31 d. sprendimas byloje Barfuss v. Czech Republic. Pareiškimo Nr. 35848/97; <www.echr.coe.int>

10. Europos žmogaus teisių teismo 2000 m. balandžio 27 d. sprendimas byloje Starace v. Italy. Pareiškimo Nr. 34081/96; <www.echr.coe.int>
11. Europos žmogaus teisių teismo 1999 m. balandžio 28 d. nutarimas dėl priimtumo byloje Krempovskij v. Lithuania. Pareiškimo Nr. 37193/97;
12. Europos žmogaus teisių teismo 1993 m. sausio 26 d. sprendimas byloje W. v. Switzerland; <www.echr.coe.int>
13. Europos žmogaus teisių teismo 1986 m. gegužės 29 d. sprendimas byloje Deumeland v. Germany. Series A. No. 100; <www.echr.coe.int>
14. Europos žmogaus teisių teismo 1982 m. liepos 15 d. sprendimas byloje Eckle v. Germany. Series A. No. 51; <www.echr.coe.int>
15. Europos žmogaus teisių teismo 1980 m. vasario 29 d. sprendimas byloje Deweer v. Belgium. Series A. No. 35; <www.echr.coe.int>
16. Europos žmogaus teisių teismo 1979 m. birželio 28 d. sprendimas byloje König v. Germany. <www.echr.coe.int>

II. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo jurisprudencija:

1. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Teisėjų Senato 2004 m. rugsėjo 17 d. nutarimas Nr. 48 “Dėl teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias bylų supaprastintą procesą“ // Teismų praktika. 2004m. Nr. 22.

IV. Internetinės svetainės:

1. 2004 m. spalio 8 d. Teismų Tarybos nutarimas Nr. 276 „Dėl Teismų veiklos statistinių rodiklių skaičiavimo metodikos patvirtinimo“. Prieiga prie interneto :
<http://www.teismai.lt/savivalda/nutarimai/20041008-276.doc>
2. Lietuvos Respublikos teismų ir teismų savivaldos institucijų veiklos 2006 metų apžvalga. Prieiga per internetą: <http://www.teismai.lt/teismai/Informacija%20apie%20Lietuvos%20Respublikos%20teismu%20darba%202006%20metais>
3. Duomenys apie nusikalstamų veikų tyrimo rezultatus Lietuvos Respublikoje. Informatikos ir ryšių departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos.
http://www.vrm.lt/fileadmin/Image_Archive/IRD/Statistika/index2.phtml?id=198&idStat=4&metai=2007&menuo=3®ionas=0&id3=1&idAta=2#Atas-LRGP